

DENİG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Devletin Kürt fobisi devam ediyor...

✓ *Lozan Azınlık Hakları
ve Kürtler* Yılmaz Çamlıbel

✓ *Kürt Sorunu Nedir ve
Nasıl Çözülür?* T. Ziya Ekinci

✓ *Türkiye: Kürt sorunu ve
federal çözüm* Nuh Ateş

✓ *Güneydoğu Anadolu
Projesi ve Göç Sorunu*
Mukkades Şahin

✓ *F Tipi Cezaevi raporları*

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına
SAHİBİ

Veddat Mavlay

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

M. Salih Sevinç

HUKUK MÜŞAVİRİ

Av. Erhan Aslaner

YAZIŞMA ADRESİ

Tarlabası Cad. No: 232 Daire: 4
Beyoğlu - İstanbul
Tel: 0 (212) 235 38 62
Fax: 0 (212) 235 53 82

TEMSİLCİLİKLER

DIYARBAKIR

İnönü Caddesi Magül İş Hanı
Kat: 3 No: 98
Dağkapı/Diyarbakır
Tel: (0 412) 221 99 93
Fax: (0 412) 224 97 64

ALMANYA

Postfach: 131831, 42045
Wuppertal/ALMANYA
Tel: 0 (202) 370 25 05
Fax: 0 (202) 370 25 60

ABONE KOŞULLARI

Altı Aylık: 2. 250.000 TL Yıllık: 4.500.000 TL
Avrupa: 60 DM ABD: 40 \$
Avusturalya: 45 Avusturalya Doları

İLAN TARİFESİ

Arka Kapak: 120.000.000.-TL
İç Kapak: 95.000.000.-TL
İç Sayfalar: 80.000.000.-TL
Yarım Sayfa: 40.000.000.-TL
1/4 Sayfa: 20.500.000.TL

BASKI

Yön Matbaası
Tel: 0 (212) 544 66 34
Topkapı / İSTANBUL

İçindekiler

DENG'den Sunu.....1

OLAYLAR ve GÖRÜŞLER

Lozan Azınlık Hakları ve Kürtler,
Yılmaz Çamlıbel 2-16

Kürt Sorunu Nedir ve Nasıl Çözülür?
Tarık Ziya Ekinci 17-20

Türkiye: Kürt sorunu ve federal çözüm
Nuh Ateş.....21-28

Türk demokratları ve Kürtler
Engin Erkiner 29-33

İç Anadolu Kürdleri,
Kürt sorunu ve çözüm önerileri
Çetin Taşçı 34-36

F Tipi Cezaevleri raporları.....37-43

Güneydoğu Anadolu Projesi
ve Göç Sorunu
Mukkades Şahin.....44-58

Kürt Kültürü ve Yezidiler
Pir Hıdır Süleyman 59-64

Deng'ten sunu

Merhaba!

Bu sayımız, elimizde olmayan kimi nedenlerden dolayı gecikmeli olarak elinize ulaşıyor. Bunun için okurlarımızdan özür diliyoruz.

Bir önceki sayımızdan bugüne dek ülkemizde kimi gelişmeler yaşandı.

Dönem dönem darbelere kadar giden Çankaya bunalımı, ilk kez olaysız ve kavgasız bir cumhurbaşkanı seçimiyle sonuçlandı. Anayasa Mahkemesi Başkanı A.Necdet Sezer 10. Cumhurbaşkanı olarak Cumhurbaşkanlığı koltuğuna otururken, 35 yıllık Demirel'in saltanatı sona erdi. A. Necdet Sezer köşke çıkarken, Demirel Güniz Sokak'a yerleşti.

Kürt cephesinde ise fazla bir gelişme yaşanmadı. Uzun bir süredir devam eden 'Kürtler Arası Birlik Girişimi' bir kaç kez biraraya gelerek durum değerlendirmesinde bulundu. Hala kalıcı bir sonuç yok. Ancak bu konudaki çabalar devam ediyor.

Bundan kısa bir süre önce yurt dışında da buna benzer çeşitli konferanslar düzenlendi. Düzenlenen konferanslara yüzlerce Kürt aydını katılarak Kürtlerin birliği ile ilgili olumlu mesajlar verdiler.

Devletin basına yönelik baskısı devam ediyor. Dergimiz ve bir çok Kürtçe yayının, 430 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'nin 1. Maddesi delaletiyle 2935 sayılı OHAL Kanunu'nun 11/e maddesi gereğince OHAL bölgesine girişi yasaklandı. Dergimizin çıkan tüm sayıları toplatılırken, yurtdışında da dergimize yönelik baskılar farklı biçimlerde devam ediyor. İngiltere'de dergimizi satan bir grup taraftarımız saldırıya uğradı ve bir arkadaşımız yaralandı.

Türkiye'de kangren haline gelen cezaevi uygulamalarına bir yenisi daha eklendi. F Tipi cezaevleri uygulamaya konuldu. Başta Buca, Burdur, Kırklareli, İzmir-Kandıra ve bir çok cezaevindeki siyasi tutuklular bu uygulamayı protesto etmek için direnişe geçtiler. Olaylar çıktı, onlarca insan yaralandı. Demokratik kamuoyunun duyarlılığı ve tutuklu ailelerinin bu yöndeki çabaları aralıksız devam ediyor.

Haziran ayı içerisinde Başbakan Bülent Ecevit Diyarbakır'a giderek bölgenin sorunlarıyla ilgili birçok açıklamada bulundu. Diyarbakır'dan Ankara'ya dönüşünde dilinin altındaki baklayı çıkardı. 'Siyasi bölücüler, silahlı bölücülerden daha tehlikelidir' diyerek yaptığı açıklamayla legal siyaset yapanları birkez daha tehdit etti.

Son haftalarda ise Avrupa Birliği aday ülkesi Türkiye'de(!) içişleri bakanı tarafından illere gönderilen genelgede, Kürt isimleri, Kürt sözcükleri yasaklandı. Avrupanın bütün çaba ve zorlamalarına rağmen egemenlerin Kürtler'e yönelik baskıcı politikasında bir değişim yok. Aksine uygulamalar gün geçtikçe daha da sertleşiyor.

★★★

Bu sayımızda;

Yılmaz Çamlıbel'in 'Lozan Azınlık Hakları ve Kürtler' başlıklı yazısı, 77 yıl önceki bilgi ve belgeleri somut olarak ortaya koymaktadır. **Tarık Ziya Ekinci**'nin 'Kürt Sorunu Nedir ve Nasıl Çözülür?' başlıklı yazısında son dönemlerde sıkça tartışılan konulara yorum getirmektedir. **Nuh Ateş**'in yine 'Kürt sorunu ve Federal Çözüm Tezleri-Önerileri' başlıklı yazısıyla, Kürt sorununun Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde nasıl çözülebileceğine ilişkin tespitlerde bulunuyor. **Engin Erkiner**'in 'Türk Demokratları ve Kürtler' başlıklı yazısı güncel konulara ışık tutmaktadır. **Çetin Taşçı**'nın 'İç Anadolu Kürtleri, Kürt sorunu ve çözüm önerileri' başlıklı yazısının ilginizi çekeceğinizi düşünüyoruz.

Muukaddes Şahin 'Güneydoğu Anadolu Projesi ve Göç Sorunu' başlıklı araştırma ve inceleme yazısında bölgede sürdürülen çalışmalar hakkında farklı yorumları içermektedir.

Pir Hıdır Süleyman'ın 'Kürt Kültürü ve Yezidiler' başlıklı araştırmasını ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

Son haftalarda F Tipi Cezaevleri uygulamaları Türkiye'nin gündemine oturdu. Bu konuda araştırma ve incelemede bulunan üç kurumun raporlarını siz okuyucularımıza olduğu gibi sunuyoruz.

Yeni sayıda buluşmak ümidiyle.

LOZAN AZINLIK HAKLARI VE KÜRTLER

Türkiye’de en ciddi konular bile kulaktan dolma bilgilerle tartışılıyor. Kimse üzerinde konuştuğu konu hakkında araştırma yapma, sağlıklı bilgi edinme zahmetine katlanmıyor. Yandaş olduğu çevrenin söylemini akıl süzgecinden geçirmeden, aynen tekrar ederek savunuyor. En ciddi toplumsal konular bile, futbol amigoları mantığıyla tartışılıyor

Yılmaz Çamlıbel *

15 yıl süren savaş döneminde, toplumsal sorunlar konusunda araştırma ve inceleme yapma, sorunların barışçı, demokratik çözümleriyle ilgili projeler yapmanın olanakları yoktu. Devlet ve PKK eşgüdüm halinde Kürt sorununu “vur kurtul” “Vur sustur” biçiminde çözmeyi topluma dayatılıyordu. Her iki taraf da kültürlerindeki şiddet öğelerini öne çıkarıp kitleleri şiddete yöneltiyordu. Bu politikaya karşı çıkanlar “korkak, pasifist, hain” biçiminde nitelendiriliyor ve baskı altına alınıyorlardı. Bu yüzden, sorunların barışçı demokratik çözümünü savunanların sesi kitlelere ulaşmıyordu.

Silahların susması, Avrupa Birliği’nin kapılarını Türkiye’ye aralaması sonucunda artık farklı bir sürece girmiş bu-

lunuyoruz. Sorunları tartışmak ve uygulanabilir projeler üretmek için şartlar biraz daha uygun hale gelmiş bulunuyor.

Bu uygun şartlar içinde kangren olmuş Kürt sorununa uygulanabilir adil, barışçı ve eşitlikçi çözüm önerenler olduğu gibi, bu konuyu sulandırmak isteyenler de var. Geçmişte olduğu gibi, Kürtleri kandırmaya, onları yanlış hedeflere yönlendirmeye çalışanlar, onlara sinsice tuzaklar kuranlar var. Ve ne yazık ki bu tuzak projelerini destekleyen Kürtler de oldukça fazla.

Örneğin bu Kürt çevreleri sürekli olarak Kopenhag Kriterleri’nin Kürt sorununu çözeceğini söyleyip duruyorlar. Son günlerde de Lozan üzerine yazıp çiziyorlar. Bazı doğrulardan hareketle yanlış neticelere varıyorlar. Kürtleri yoğun bir

propaganda bombardımanıyla yanlış hedeflere yöneliyorlar. Kopenhag Kriterleri'yle bize ikinci bir Lozan'ı yaşatmak istiyorlar.

Ben bu konuya açıklık getirmek, geçmişte yaşanan bu olayda egemenlerin Kürtleri nasıl kandırdıklarına ve kullandıklarına parmak basmak istiyorum. Geçmişte Lozan'da, daha sonra da günümüzde Kürtlerin önüne konulan tuzaklara dikkat çekmek istiyorum.

Başkaları tarihi olayları gizleyip unutturmak veya çarpıtmak isteyebilir. Ama biz Kürtler böyle yapmamalıyız. Kulaktan dolma bilgilerle değil, tarihi gerçeklere, istatistiki bilgilere ve bilimsel verilere dayanarak düşünmeli, konuşmalı ve yazmalıyız. Ciddi bir tarihi bilgi sahibi olmadan, bilimsel düşünmeden sorunlarımızı çözemeyiz. Bunun için sakın olmalı, duygularımızı geriye, beynimizi öne çıkarmalıyız.

Türkiye'de en ciddi konular bile kulaktan dolma bilgilerle tartışılıyor. Kimse üzerinde konuştuğu konu hakkında araştırma yapma, sağlıklı bilgi edinme zahmetine katlanmıyor. Yandaş olduğu çevrenin söylemini akıl süzgecinden geçirmeden, aynen tekrar ederek savunuyor. En ciddi toplumsal konular bile, futbol amigoları mantığıyla tartışılıyor.

Örneğin bu fanatik cemaat yaklaşımı yüzünden, objektif olamıyor, sağlıklı düşünemiyor ve sorunlarımızı yüceltip Lozan'da yaşananları yerin dibine batırabiliyoruz. Devleti yönetenler ise tam tersini yapıp Lozan'ı yüceltip Sevr'i lanetleyebiliyorlar.

Bu tartışmayı yürütenlerin önemli bir bölümünün, bu ant-

laşma metinlerini okumadıkları bilinen bir gerçektir. Yani bu kesimler, konuyu bilmeden, kulaktan dolma bilgilerle tartışıyorlar.

Her iki antlaşmanın da metinleri okunduğunda, iki tarafın lehine ve aleyhine olan birçok maddenin bu antlaşmalarda yer aldığını kolayca söyleyebiliriz. Örneğin, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nda bir Kürt Devleti'nin kurulmasından söz ediliyor. Ama nasıl söz ediliyor, ona bakalım?

Madde 62- İngiltere, Fransa, İtalya hükümetlerinin tayin edecekleri birer üyeden oluşacak ve merkezi İstanbul'da olacak 3 kişilik bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyonun görevi, bu antlaşmanın imzalanmasından sonra 6 ay içinde Fırat'ın doğusunda daha sonra kararlaştırılacak olan Ermenistan sınırlarının güneyinde ve Türkiye'nin Suriye ile olan sınırının kuzeyinde ve Mezopotamya'da yer alan ve halkının çoğu Kürt olan bölgeler için bir mahalli özerklik planı hazırlamaktır.

Madde 63- Osmanlı hükümeti 62. Madde'de belirtilen komisyonun,, kararını bildirdikten sonra 3 ay içinde bu kararı benimsediğini kabul eder.

Madde 64- 62. Madde'de belirtilen bölgede yaşayan Kürt halkı bu tarihten itibaren bir yıl içinde, bu bölge halkının çoğunluğu Osmanlı devletinden ayrılıp bağımsız olmayı arzu ettiklerini bildirirse, Milletler Cemiyeti bunların bağımsızlık kazanma yeteneğine sahip olduklarını uygun bulup kendilerine bağımsızlık verilmesini tavsiye ederse, Osmanlı devleti böyle bir tavsiyeyi uygulamayı kabul ettiğini ve o bölgelerdeki hüküm haklarından ve imtiyazlarından vaz

geçtiğini kabul eder.

Bu maddelerde de görüleceği gibi, önce Ermenistan'ın sınırları belirlenecek; daha sonra kalan çok küçük bir toprak parçası üzerinde Kürtler için bir özerklik planı hazırlanacak. Burada yaşayan Kürtler şayet ayrı bir devlet olmayı isterse, Milletler Cemiyeti, onları buna layık görürse, işte ancak o zaman bir Kürt devleti kurulabilecek. İşte Kürtleri memnun eden, Türkiye devletini de çılgına çeviren metin budur. Bu metinde Kürtlerin nasıl aşağılandığı ortadadır.

Şimdi Lozan Antlaşması'nın irdelenmesine geçebiliriz. Ben bu yazımda insanların gözü kapalı savundukları veya yerdikleri Lozan Antlaşması'nın belli bir bölümünün üzerinde durmak istiyorum. Lozan'ı bir bütün olarak ele alıp irdelenmek, büyük boyutlu bir iştir. Ben burada sadece 8. maddesini ele alacağım.

Lozan Antlaşması'nın 37 ila 45. maddeleri arasında yer alan 8. madde "**Azınlıkların Korunması**" adını taşıyor. Bu bölüm, başlığından da anlaşılacağı gibi, Türkiye'deki azınlıkların hak ve hukukunu koruyor. Ama aynı zamanda bu bölümde, temel insani değerler de güvence altına alınıyor.

Bu bölümün tartışılmasına geçmeden evvel bazı tarihi bilgilerimizi hatırlamakta yarar var. Bilindiği gibi Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşturduğu blok, savaşta kaybetmişti. Bu devletler İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu blokun önlerine koydukları Versailles, Saint-Germain, Trianon, Nevill ve Sevres antlaşmalarını imzalamak zorunda kalmışlardı. Sevr

Antlaşması ise, 10 ağustos 1920 de imzalanmıştı.

Daha sonra Anadolu'daki inisiyatif Kemalistlerin eline geçti. Bu dönemden sonra yapılan antlaşmalarda Türk tarafının temsilcilik görevini Kemalist kadrolar yüklendiler. 30 Ekim 1918'de **Mondros Silah Bırakma Sözleşmesi**, 2 Aralık 1920'de Ermenistan ile **Güm-rük Antlaşması**, 16 Mart 1921'de **Moskova Türk-Sovyet Barış Antlaşması** imzalandı. Yunanistan'ın yenilmesi üzerine 22 Ekim 1922'de **Mudanya Silah Bırakma** antlaşması imzalandı. Böylece savaş fiilen bitirilmiş oldu. Bunun üzerine müttefik devletler, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın çağrısı üzerine Lozan'da bir barış toplantısı düzenlendi. Bu toplantıya Yunanistan, Romanya, Amerika, Türkiye ve Sırp-Hırvat-Slovenya devletleri de çağrıldı.

Sadece boğazların statüsünü belirleyen toplantılara katılmak üzere Sovyetler Birliği, boğazlar ve Trakya sınırlarının belirleneceği toplantı için Bulgaristan, bazı mali konular için de Belçika ve Portekiz devletleri çağrılmıştı. Lozan'da esas mücadele İngiltere ile Türkiye arasında geçti. İngiltere, konferansa kalabalık bir heyetle katıldı. Heyetin başkanlığını Dışişleri Bakanı Lord Gurzon yaptı. Metni İstanbul Yüksek Komiseri Sir Harece G. Montagu Rumbold imzaladı. Fransa daha çok ekonomik konulara ilgi gösterdi. Heyet başkanlığını Roma Büyükelçisi Barriere yaptı. Metni İstanbul Yüksek Komiseri General Pelle imzaladı. Japonya'nın ilgisi çok azdı. Metni Roma Olağanüstü Büyükelçisi Kentaro Ochiai Jusammi imzaladı. İtal-

ya'nın da ilgisi azdı. Metni İstanbul Yüksek Komiseri Garro-nia ile Atina Büyükelçisi Montegna imzaladı. Romanya'nın da ilgisi azdı. Heyetin başkanlığını Dışişleri Bakanı Duca yaptı. Metni Ortaelçi Costantine Diamandi ile Ortaelçi Contzesco imzaladı.

Henüz yeni kurulan Sırp-Hırvat-Slovenya Devleti konferansa üç delege ile katıldı ama metni imzalamadı. Amerika konferansa etkin şekilde katıldı, ama o da metni imzalamadı. Metni Yunanistan adına eski başbakanlardan E. Venizelos imzaladı. Bulgaristan, Belçika ve Portekiz belli konulardaki toplantılara katıldılar ve metinleri imzaladılar. Sovyetler Birliği ise boğazlarla ilgili toplantılara katıldı, ama alınan kararları beğenmediği için metni imzalamadı.

Türkiye ise Dışişleri Bakanı İsmet Bey (İnönü) başkanlığında, Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Trabzon Milletvekili Hasan Bey (Saka) ile konferansa katıldı. Metni bu üç delege imzaladı.

Lozan Konferansı çalışmalarını üç ana komisyon aracılığıyla yürütüldü. Bu komisyonların başkanlığını İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeler yürüttü. Birinci komisyon; sınırları, uyrukları, azınlık haklarını, boğazların statüsünü ve askeri konuları ele aldı. İkinci komisyon, Türkiye'deki yabancılara uygulanacak rejimle ilgili konuları ele aldı. Üçüncü komisyon ise ekonomi ve parasal konulardaki çalışmaları yürüttü. Antlaşma metni, Fransızca ve tek nüsha olarak yazılıp imzalandı. Metin, Fransa Devleti tarafından muhafazaya alındı. Birer nüsha ilgili devletlere verildi. Lozan Antlaşması

üç ana bölümden oluşuyor: Birinci bölüm ana metindir ve 143 maddeden oluşuyor. İkinci bölüm ana metni tamamlayan eklerdir. Üçüncü bölüm ise Türkiye ile diğer devletler arasında teati edilen mektupları içeriyor. Lozan Barış Antlaşması ve ekleri, TBMM'de 21-22-23 Ağustos 1923 günlerinde 341-342-343-344 sayılı dört yasa biçiminde tartışılıp kabul edilmiştir. 341 sayılı yasa, sözleşmenin ana maddesi ve eklerini, diğerleri ise daha sonra alınan çeşitli kararları kapsıyor.

Bu sözleşme ve ekleri, İtalyan Parlamentosu'nda 11 Ocak 1924'te, İngiltere Avam Kamarası'nda 10 Nisan 1924'te kabul edildi. Japonya, onay belgesini 6 Haziran 1924'te, Fransa 27 Ağustos 1924'te, Belçika 7 Ocak 1925'te, Portekiz ise 28 Mayıs 1926'da verdiler. Türkiye, onay belgesini 31 Mart 1924'te verdiği için, ana sözleşmenin 143. maddesi gereği, Lozan Barış Antlaşması; Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Romanya için bu tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir.

Bu özet tarihi bilgilerden sonra artık 37. maddeden 45. maddeye kadar olan 8 maddeyi incelemeye başlayabiliriz. Bu sekiz maddenin ara başlığından da anlaşılacağı gibi, bu bölüm, Türkiye sınırları içinde kalan müslüman olmayan azınlıkların temel insani haklarını korumak amacıyla yöneliktir. Bu bölümde Kürtlerden bahsedilmiyor. Bu konunun iyi anlaşılması için yine en iyi yol, bazı tarihi bilgilerimizi bir kere daha hatırlamaktır. Gerek Lozan öncesinde ve gerekse sonrasında Kemal ve İsmet Paşalar, Kürtlerle ilgili çok

önemli belirlemelerde bulundular. Kürtlere çok ciddi vaatlerde bulundular.

Mustafa Kemal, Samsun ve Havza'dan sonra geldiği Amasya'da "Amasya Tamimi" adıyla bir deklarasyon yayınladı. Daha sonra Osmanlı Bahriye Nazırı Salih Paşa ile "Amasya Protokolü"nü imzaladı. Bu metinlerde, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda kabul edilen Misak-ı Milli (devletin sınırlarını belirleyen yemin)'ye sadık kalınacağı karar altına alınıyordu. Bu sınırın Kürtlerin oturduğu coğrafyayı içine alacağı, açık şekilde ifade ediliyordu. 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da, Osmanlı Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti üyelerinden Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Efendiler arasında bir görüşme yapılıyor ve bu bir tutanakla tespit ediliyor. Bu tutanağın girişi ile 1. maddesi önem taşıyor. Tutanağın giriş bölümü şöyle: "Osmanlı hükümdarlarına karşı yüzyıllardan beri muhafaza ettikleri kutsal bağ, memleketin uğradığı son felaketler karşısında bir kat daha kuvvetlenmiş olup bütün islam alemi için bugün de kuvvetli ve kutsal bir dayanak ve biricik sığınak olan islam halifeliği makamı ve Osmanlı saltanatının devamı ve korunmasını sağlamak gayesinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin asli hedefi olduğu delilleriyle açıklandıktan sonra genel kongrenin 11 Eylül 1919 tarihli beyanamesi maddelerinin görüşülmesine başlandı." denilerek 1. maddesine geçiliyor.

Madde 1: "Osmanlı Devleti'nin düşünülen ve kabul edilen

sınırının Türk ve Kürtlerin oturduğu araziyi kapsadığı ve Kürtlerin Osmanlı topluluğundan ayrılmasının imkânsızlığı izah edildikten sonra, bu sınırın en az bir istek olmak üzere elde edilmesinin temini, lüzumu müstereken kabul edildi. Bununla beraber yabancılar tarafından görünüşte Kürtlerin istiklâli maksadı altında yapılmakta olan tezvirlere önüne geçmek için de bu hususun şimdiden Kürtler tarafından bilinmesi uygun görüldü."

Yukarıdaki metin, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan kitabından alınmıştır. Ancak bu metin eksiktir. Faik Reşit Unat tarafından yazılan "Amasya Protokolü" isimli kitapta bu metin şöyledir: "Osmanlı Devleti'nin tasavvur kabul edilen hududunun, Türk ve Kürtler'in meskên olduğu araziye ihtifa ettiği ve Kürtlerin Osmanlı camiasından ayrılmasının imkânsızlığı izah edildikten sonra, bu hususun asgari bir talep olmak üzere temin edilmesi, müstereken kabul edildi. Bundan başka, Kürtlerin serbestçe gelişmelerini temin için irki ve içtimai (ulusal ve toplumsal) hakları aynen kabul edildi."

Görüldüğü gibi, Türkiye'de yayınlanan bir çok belge, tahrif edilerek ve değiştirilerek yayınlıyor. Örneğin Erzurum ve Sivas Kongreleri'ndeki metinlerde de Kürtlerle ilgili buna benzer ifadelerin bulunduğu, bunların yayınlanan belgelerden çıkarıldığı söyleniyor. Doğru metnin nasıl olduğunu tahmin etmek oldukça güç. Anadolu hareketini örgütleyen Mustafa Kemal, Kürt ileri gelenlerine yazdığı mektuplarda, kutsal vatanımıza gi-

ren sömürgecilerin kovulması ve padişahın bunların elinden kurtarılması için tüm Anasır-ı İslamiye'nin (Müslüman halkların) beraberce mücadele etmesi gerektiğini belirtiyor ve Kürt kardeşlerinden kendisine destek vermelerini istiyordu. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, kurulacak devletin yalnız Türklerin değil, Türk ve Kürtlerin ortak devleti olacağına altı çiziliyordu.

Lozan Konferansı aşamasında Bağımsız bir Kürt Devleti kurulması konusu, özellikle İngiliz heyetinin başkanı Lord Curzon tarafından gündeme getiriliyordu. Bu önerilere karşı, Türk heyeti başkanı İsmet Paşa, "Ayrı bir Kürt Devleti'ne gerek yoktur. Zira bizim kurduğumuz bu yeni devlet, Türk ve Kürtlerin ortak devletidir" biçiminde savunma yapıyordu. Bu tartışmaların yoğunlaştığı aşamada, Mustafa Kemal'in önerisi üzerine tüm Kürdistan (o zaman 'Kürdistan Mebusu', 'Lazistan Mebusu' demek henüz yasak değildi) mebusları, ulusal giysilerini giyerek Meclis'e geldiler. Verilen bir öneri üzerine, Lozan'a, ayrı bir Kürt Devleti istemediklerini, zira kurulan devletin Türk ve Kürtlerin ortak devleti olduğunu dile getiren bir telgraf çektiler. Bu toplantıya özellikle çağrılan yabancı gazeteciler, bu haberi anında tüm dünyaya duyurdular.

Cumhuriyet kurulup her şey düze çıkınca, adı geçen telgrafi imzalayan milletvekilleri, Türk Parlamentosu'na Kürt ulusal giysileriyle gelmek suçundan dolayı yargılandılar ve idam edildiler.

Lozan'da Kerkük ve Musul vilayetlerinin Türk sınırları için-

de kalması gereği savunulurken, bu şehirlerin Kürt şehirleri olduğu, kurulan devletin Türk ve Kürtlerin ortak devletinin sınırları içinde olması gerektiği söyleniyordu.

Nihayet Lozan Antlaşması 23 Ağustos 1923 tarihinde imzalandı. Daha sonra Kürt varlığı yok sayıldı ve yok edilmeye başlandı. Devletin, Türklerle eşit hakka sahip asli unsuru olan Kürtler, azınlıklara tanınan haklardan bile mahrum hale düşürüldüler. Şimdi Lozan'da azınlıkların hak ve hukukunu güvence altına alan maddeleri sırayla incelemeye başlayalım:

MADDE 37: "Türkiye, 38'den 44'e dek maddelerde belirtilen hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir yasanın, hiçbir yönetmelik ve hiç bir resmi işlemin bu hükümlerle çelişkili ya da onlara aykırı olmamasını ve hiçbir yasanın, hiçbir yönetmeliğin ve hiç bir resmi işlemin sözkonusu hükümlere üstün sayılmamasını yükümlenir."

Görüleceği gibi Lozan Antlaşması, Türk Anayasası'nın da üstünde bir hukuki metindir. Buna göre, Türkiye'deki hiçbir yasa, yönetmelik ve resmi işlem, Lozan'a aykırı olamaz. Oysa ki, hemen hemen tüm yasa, yönetmelik ve resmi işlemlerde, Lozan'ın temel ilkeleriyle gelişen uygulamalar var. Denilebilir ki, Türk hukuk sistemi, Lozan'la çelişki içindedir. Yazımın ileriki bölümlerinde bunları örnekleyeceğim.

MADDE 38: "Türkiye Hükümeti, doğum, milliyet, dil, soy ya da din ayırt etmeksizin, Türk halkının tümünün yaşam ve özgürlüklerini en geniş biçimde korumayı yükümlenir. Türki-

ye'nin tüm halkı, kamu düzeni ve genel ahlak ile bağdaşmazlık göstermeyen her din, mezhep ya da inanışın gerek genel, gerek özel biçimde özgürce kullanılması hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar, Türkiye Hükümeti'nce ulusal savunma ya da savunmanın bir bölümünde alınan ve tüm Türk yurttaşlarına uygulanan önlemler saklı kalmak koşulu ile, dolaşım ve göç özgürlüğünden hütünüyle yararlanacaklardır."

Türkiye'de yaşayan azınlıkların bu haklardan ne kadar yararlandıkları biliniyor...

MADDE 39: "Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları, Müslümanlarla özdeş medeni ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye'nin tüm halkı, dini ayırt edilmeksizin, yasa önünde eşit olacaktır. Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk yurttaşının medeni ve siyasal haklardan yararlanmasına ve özellikle genel hizmetlere kabulüne, memurluğa ve yukarı derecelere ulaşmasına, ya da çeşitli meslekleri ve sanatları yapmasına bir engel sayılmayacaktır. Herhangi bir Türk yurttaşının, gerek özel ya da ticari ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır konulmayacaktır. Resmi dilin varlığı kuşkusuz olmakla birlikte, Türkçe'den başka dil ile konuşan Türk yurttaşlarına yargıçlar önünde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için gerekli kolaylıklar gösterilecektir."

Bu maddedeki temel konu da yine, 'Müslüman olmayan azınlıkların hak ve hukukunu güvence altına almak'tır. Ama

4. ve 5. cümlede, herhangi bir Türk yurttaşının (Herhangi bir gayrimüslüm Türk yurttaşı demiyor); ticari, dini, yayın gibi konularda ve toplantılarında istediği bir dili kullanmasına sınır getirilemeyeceği ve tüm yurttaşların, mahkemelerde de istedikleri bir dille savunma yapabilecekleri, güvence altına alınıyor.

Bu duruma göre, Türk yurttaşı olan her Kürt, Laz, Arap, Çerkez, Abaza, Gürcü ve Arnavut, burada belirlenen alanlarda kendi anadilini kullanabilir ve devlet buna hiçbir sınırlama getiremez. Oysa ki bugün Türkiye'de mahkemelerde Kürtçe savunma yapanlar cezalandırılıyor. Açık hava ve salon toplantılarında Kürtçe konuştuğu için insanlar yargılanıp cezalandırılıyor. Siyasi partiler Yasası'na göre, parti kongre ve toplantılarında Türkçe'den başka bir dilde pankart açılmaz, broşür basılmaz, parti tüzük ve programı basılmaz. Türkçe dışındaki bir dille radyo ve televizyon işletmeciliği yapılamaz.

Biz biliyoruz ki, Türk yasa, yönerge ve uygulamalarında bu konulara sayısız yasaklar getirilmiştir. Ayrıca Türkiye, daha sonra imzaladığı uluslararası metinlerdeki taahhüdüne rağmen, iç hukuku da bu metinlere uygun hale getirmemiştir. Türk dili, kültürü, sanatı dışındakilere getirilen yasaklar saymakla bitmez. Ben bu yasaklara bazı örnekler vermek istiyorum:

1- Türk Anayasası'na göre, Türkiye'de Kürt yoktur.

"Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türktür." (Anayasa madde 66)

2- Kürtler, Kürtçe eğitim-öğretim yapan okul ve kurslar açamazlar.

"Öğretim kurumlarında Türkçe'den başka hiçbir dil okutulamaz, öğretilemez. (Anayasa, madde 12).

"Türk vatandaşlarına ana dilleri Türkçe'den başka hiçbir dil okutulamaz, öğretilemez." (2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu, Madde 2/a)

"Türkiye'de eğitim ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararı ile tespit edilir." (2923 Sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu, Madde 2/c)

20.03.1992 gün ve 21177 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 92/2783 sayılı Bakanlar Kurulu kararında, Türkiye'deki resmi ve özel kurslarda, eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller; İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, İtalyanca, İspanyolca, Arapça, Japonca ve Çince olarak tespit edilmiştir. Oysa ki, bugün Türkiye'de, gerek resmi ve gerekse özel kurumlarda yukarıda belirlenmiş dillerin dışında birçok dille eğitim-öğretim yapılıyor. Sadece Kürtçe yasaklanıyor.

3- Çocuklara Kürtçe ad konamaz.

"Çocuğun adını anne ve babası koyar. Ancak milli kültürümüze, ahlak kuralları, örf ve adetlerimize uygun düşmeyen adlar konulamaz." (1587 sayılı Nüfus Kanunu, Madde 164)

Kürtler, doğup büyüdükları kent, kasaba ve köy isimlerini kullanamazlar.

"Türkçe olmayan adlar, İl Daimi Encümeni'nin görüşü alındıktan sonra İçişleri Bakanlığı'nca değiştirilir." (10.06.1949 tarihinde yürürlüğe giren 5422 sayılı İl İdaresi Ka-

nunu, Madde 1) Bu tarihten sonra, Türkçe olmayan tüm kent, kasaba, köy, ova, dağ ve nehir adları değiştirilmiştir.

5- Kürtçe; tiyatro, video, müzik ve sinema eserleri meydana getirilemez.

"Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü, milli güvenlik, cumhuriyet, milli egemenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık açısından suç veya suça teşvik ihtiva etmesi halinde, eser yasaklanır ve kanuni takibat açılır." (3257 sayılı kanun, madde 9/3)

6- Kürtçe radyo ve televizyon istasyonları kurulamaz.

"Radyo ve televizyon istasyonları, yayınlarını Türkçe yapmak zorundadır." (2954 sayılı kanun, madde 5/F)

7- Kürt kültürü üzerine çalışma yapmak için kurum açılmaz.

"Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanarak, azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya yaratmak amacıyla dernek kurulamaz." (2908 sayılı Dernek Kanunu, Madde 6)

8- Kürtlerin var olduğunu söyleyen parti kurulamaz.

"Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli farklılıklara veya din, kültür, mezhep, ırk, dil farklılığına dayanan azınlıkların bulunduğunu ileri süremezler." (2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası, Madde 81)

9- Türkiyede yaşayan herkes, Türk ve Atatürkçü olmak zorundadır.

"Devlet, istiklâl ve cumhuriyetin emanet edildiği gençlerin, müsbet bilim ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda

yetiştirme ve gelişmesini sağlamak için gerekli tedbirleri almak zorundadır." (Anayasa, Madde 58)

10- Kürt çocukları, dünya çocuklarının sahip oldukları haklara sahip olamazlar.

Bilindiği gibi, Çocuk Hakları Bildirgesi, 30 yıl süren bir çalışma sonucunda 2 Eylül 1990 tarihinde imzalandı. Bu bildiri ile çocuk hakları, ana karnından 18 yaşını bitirene kadar yasal güvence altına alınıyor. Burada özellikle çocukların anadilleriyle eğitim görmesi, inanç ve kültürleri içinde büyümeleri, güvence altına alınıyor. Türkiye, bu metne koyduğu çekinceyle Kürt çocuklarına bu hakkı tanımamıştır. Evet, Lozan'ın ilgili maddelerini incelemeye devam edelim.

MADDE 40: "Müslüman olmayan azınlıklarla ilintili olan Türk yurttaşları, hukuk bakımından ve fiilen, öteki Türk yurttaşlarına uygulanan işlemlerin ve sağlanan güvencelerin tıpkısından yararlanacaklar ve özellikle, harcamaları kendilerince yapılmak üzere, her türlü dinsel kurumları ve yardım kurumları, her türlü okul ve benzeri öğretim-eğitim kurumları kurma, yönetme ve denetleme ve buralarda kendi dillerini özgürce kullanma ve dinsel ayinlerini serbestçe yapma bakımından eşit bir hakka sahip olacaklardır."

MADDE 41: "Genel öğretim hususunda Türk Hükümeti, müslüman olmayan yurttaşların önemli oranda yerleşmiş oldukları kentler ve kasabalarda, çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim görmeleri için gerekli kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümeti'nin

söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesinin zorunlu kılmasını engellemeyecektir. Müslüman olmayan azınlıklarla ilgili Türk yurttaşlarının önemli oranda buldukları kentlerde ya da kasabalarda, bu azınlıklar, devlet bütçesi belediye ve benzeri bütçelerde eğitim, din ya da yardım amacıyla genel gelirden verilecek paralardan yararlanma ve ödenek ayrılması konusunda hakça bir pay alacaklardır. Söz konusu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.”

MADDE 42: “Türkiye Hükümeti, müslüman olmayan azınlıkların aile ya da kişi statüleri konusunda, bu konuların, sözü geçen azınlıkların törelerine göre çözümlenmesine uygun her türlü hükümleri koymayı kabul eder. İşbu hükümler, Türkiye Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan özel komisyonlarda düzenlenecektir. Anlaşmazlık olursa, Türkiye Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından bir üst hakem atayacaktır. Türkiye Hükümeti, sözkonusu azınlıkların kiliseleri, havraları, mezarlıkları ve öteki dinsel kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye’de bulunan vakıflarına ve dinsel yardım kurumlarına her türlü kolaylığı gösterecek, izinleri verecek ve yeni dinsel kurumlar ve yardım kurumları kurulması için, benzeri öteki özel kurumlara sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.”

MADDE 43: “Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları, inançlarına aykırı ya da dinsel ayinleri bo-

zucu herhangi bir işlem yapmaya zorlanmayacakları gibi, hafta tatilleri gününde mahkemelerde hazır olmaktan ya da herhangi bir işlemin yapılmasından kaçınmaları nedeniyle, onların hiçbir hakkı ortadan kalkmayacaktır. Bununla birlikte, bu hüküm, sözkonusu Türk yurttaşlarını, kamu düzeninin korunması bakımından, öteki tüm Türk yurttaşlarının hağlı olduğu yükümlerden bağışık kılmayacaktır.”

MADDE 44: “Türkiye, işbu kesiminle ilgili yukarıdaki maddelerin, Türkiye’nin müslüman olmayan azınlıklarına ilişkin bulunduğu ölçüde, uluslararası toplumu ilgilendirici nitelikte yükümler getirdiğini ve onların Milletler Cemiyetinin güvencesi altına komulmasını kabul eder. İşbu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisi’nde çoğunlukla alınan bir karar olmaksızın değiştirilemeyecektir. Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya, Milletler Cemiyeti Meclisi’nde işbu maddeler konusunda yöntemine uygun biçimde, çoğunlukla kabul edilecek olan herhangi bir değişikliği reddetmemeyi, bu antlaşma ile yükümlenir. Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin bu yükümlülüklerinden herhangi birine aykırılık olması ya da olma tehlikesi üzerine, buna meclisin dikkatini çekmeye yetkili olacağını ve meclisin, duruma göre, uygun ve etkin sayılacak bir davranışta bulunabileceği ve yönerge verebileceğini kabul eder. Bundan başka, Türkiye, işbu maddelere ilişkin hukuksal ya da edimsel sorunlarda, Türkiye Hükümeti ile bağıntılı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler

Cemiyeti Meclisi üyelerinden herhangi bir devlet arasında görüş ayrılığı ortaya çıkınca bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Antlaşması’nın 14. maddesi uyarınca, uluslararası nitelikte bir anlaşmazlık gibi sayılmasını kabul eder. Türkiye Hükümeti, bu türden olan herhangi bir anlaşmazlığın, öteki taraf istemede bulunursa, Uluslararası Daimi Adalet Divanı’na götürülmesini kabul eder. Daimi Divan kararı, istinaf edilmeyip Milletler Cemiyeti antlaşması’nın 13. maddesi uyarınca verilmiş bir kararın güç ve hükmünün tıpkısına sahip olacaktır.”

Bu maddenin 1. cümlesinde konu edilen hakların sadece müslüman olmayan azınlıkları değil, aynı zamanda temel insani hak ve özgürlükleri de içerdiği söyleniyor ve bu evrensel hakların Milletler Cemiyeti’nin güvencesi altında olduğu belirtiliyor. Verilen bu hakların ancak Milletler Cemiyeti Meclisi’nin çoğunluk oyu ile değiştirilebileceği belirtiliyor. 2. cümlede, eğer Türkiye verilen bu hakları çiğnerse veya çiğneyeceği imajını veren bir davranışta bulunursa, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden biri, buna meclisin dikkatini çeken bir yönerge verebilir. Ve Türkiye buna itiraz edemez. 3. cümlesinde, eğer Türkiye bu haklardan birini çiğnemeye kalkarsa, bunun, Milletler Cemiyeti antlaşması’nın 14. maddesinde belirtilen uluslararası bir anlaşmazlık olacağını kabul ediyor. Metnin sonunda ise Türkiye böyle bir davanın uluslararası platformlara, dolaşısıyla, Daimi Adalet Divanı’na götürülmesini ve karara bağlanacak yaptırıma uyacağını kabul ediyor.

MADDE 45: "İşbu kesin hükümler ile Türkiye'nin müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi topraklarında bulunan müslüman azınlığa tanınmıştır."

Lozan'da en önemli tartış-

geçmiş bakımından bir birlik oluşturuyor. Bunlar hiçbir ayırım olmaksızın ülkenin hükümetine ve yönetimine tam bir eşitlik içinde katılıyorlar." Bu iki oturum sonunda, konu, 'müslüman olmayan azınlıklar' biçiminde metne yazılıyor.

Curzon'un katıldığı gizli bir toplantıda ele alınıyor. Bu toplantıda, İsmet Paşa Kerkük ile Musul'un Türkiye'ye verilmesini istiyor. Lord Curzon da buna karşı çıkıyor. Bir mutabakat sağlanamayınca, konu yeniden komisyona getiriliyor. Komis-

	Kürt	Türk	Arap	Yezidi	Gayri Müslim	Toplam
Süleymaniye Sancağı	62830	32.960	7.210			103.000
Kerkük Sancağı	97.000	79.000	8.000			184.000
Musul Sancağı	104.000	35.000	28.000	18.000	31.000	216.000
Musul Vilayet Toplam	263.830	146.960	43.210	18.000	31.000	503.000

malar, azınlıklar sorunu üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle azınlıktan kastın; dinsel, kültürel veya etnik bazda ele alınması üzerinde duruluyor. Örneğin 19 Aralık 1922 tarihli oturumun dört sayfalık tutanağında, özetle Türk tarafı azınlık tarifini sadece din bazında ele alıyor. Diğer delegeler ise bunun kültür ve milliyet bazında ele alınması gerektiğini savunuyorlar. Bu delegelere göre, aslolan, bir insanın kendini tarif ettiği, hissettiği milliyettir. Güvenceye alınması gereken şey, bir insanın ait olduğu kültür ve milliyetidir. Bu toplantıda söz alan Rıza Nur, görüşünü özetle şöyle dile getirmektedir: "Türkiye'de müslüman azınlık yoktur. Suriye ve Irak sınırında bir kaç Arap aşireti vardır. Kürtler bir azınlık değildir. Bunun için korunmalarına gerek yoktur."

Keza 20 Kasım 1922 tarihli toplantıda yine Rıza Nur şöyle konuşuyor: "Müttefikler, müslüman azınlıklardan bahsediyorlar. Türkiye'deki tüm müslüman halklar; din, gelenek, tarihsel

21 Aralık 1922 tarihli oturumda, dil konusu ele alınıyor. Hiç kimsenin din, kültür ve milliyetinden dolayı yurttaşlık haklarından yararlanmasının engellenmemesi konusunda tartışmalar yapıyor. Dil serbestliği konusu, tutanaklara şu şekilde geçiriliyor: "Hiçbir Türk yurttaşının, gerek özel ticari ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklularına, mahkemelerde kendi dillerini gerek sözlü gerek yazılı olarak kullanmaları bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır."

Daha sonra Musul sorunu tartışılmaya başlanıyor. Bu oturumlarda, Kürtlerin durumu da yoğun bir şekilde tartışılıyor. Tartışmalar daha ziyade İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında cereyan ediyor. 23 Ocak 1923 tarihli oturumda İsmet Paşa'nın önerisiyle, bu konu, komisyonda değil, İsmet Paşa ile Lord

yonda İsmet Paşa Türk görüşünü üç temel esasa dayandırarak savunuyor.

✓ I- Etnografik nedenler:

Musul ve Kerkük'ün nüfusunun çoğunluğunu Türklerle Kürtler oluşturuyor. Kurulan devlet iki halkın devleti olduğuna göre, bu şehirler Türkiye sınırlarının içinde olmalıdır. Türk heyetinin sunduğu istatistiki bilgilere göre, Musul vilayetinin toplam 503 bin kişilik nüfusunun milliyetlere göre dağılımı şöyledir:

Bu istatistiki bilgilerden sonra, İsmet Paşa konuşmasına devam ediyor...

1- Süleymaniye ve Kerkük sancaklarında Arap unsuru çok azdır.

2- Musul Merkez Sancağı'nda 139 bin Türk ve Kürde karşılık, yalnızca 28 bin Arap vardır.

3- Son olarak bütün Musul Vilayeti'nde 410 bin 790 Türkle Kürde karşılık 31 bin müslüman olmayan vardır. Bu bakımdan, bu topraklar Türk sınırları için-

	Kürt	Türk	Arap	Hıristiyan	Yahudi	Toplam
Musul	178.821	14.895	10.663	57.425	9.665	431.468
Erbil	97.000	15.000	8.000			120.000
Kerkük	45.000	35.000	10.000	600	6.000	96.600
Süleymaniye	152.900	1.000		100	1.000	155.000
Toplam	473.720	65.895	188.663	58.125	16.665	803.068

de olmalıdır. İngiliz delegeleri, Türklerin verdiği bu rakamların doğru olmadığını belirterek, kendileri tarafından yapılan çalışmalar sonucunda tespit ettikleri rakamları komisyonun bilgisine sunuyorlar. İngiliz kaynaklarına göre, bu yörede yaşayan halkların nüfusu şöyledir:

Şimdi Türkler'le İngilizlerin verdikleri rakamları karşılaştıralım:

1- Musul Vilayeti'nde (Musul, Süleymaniye, Kerkük sınırları içinde); Türklerle göre 503 bin kişi, İngilizlere göre ise 578 bin 468 kişi yaşıyor.

2- Gayri müslümlerin toplam nüfusu; Türklerle göre 31 bin kişi, İngilizlere göre ise 74.790 kişidir.

3- Toplam Arap nüfusu; Türklerle göre 43 bin 210, İngilizlere göre ise 188 bin 663 kişidir.

4- Toplam Türk nüfusu; Türklerle göre 146 bin 960, İngilizlere göre ise 65 bin 895 kişidir.

5- Toplam Kürt nüfusu; Türklerle göre 263 bin 830, İngilizlere göre ise 473 bin 720 kişidir.

6- Türklerle göre toplam nüfusun % 52'si Kürt, % 28'i Türk, % 8'i Arap'tır. İngilizlere göre ise % 55'i Kürt, %8'i Türk, %23'ü Arap'tır.

Görüleceği gibi, Kürt nüfusu bakımından iki tarafın verdiği rakamlar arasında önemli bir fark yoktur. Her iki tarafın verdiği rakamlara göre, Kürt nüfusu toplam nüfusun yarından fazlasını oluşturuyor. Yezidi nüfusunu da Kürt nüfusuna eklersek, bu oran daha da büyür. Bu rakamların tartışılması sürecinde, İsmet Paşa, Arap ve Yezidilerle ilgili dikkat çekici bir belirlemede de bulunuyor: *"Bu bölgede, Dicle'nin sol kıyısında, bütün olarak Türkler ve Kürtler oturuyor. Musul şehrinde Türkçe, Kürtçe ve Arapça konuşuluyor. Burada Arapça konuşanlar, aslında Türktür. Yezidiler Kürttürler. Gelenek ve görenekleri Kürtlerinki gibidir, aralarında yalnız mezhep farklılığı vardır. Bunun için onları ayrı tutmak doğru olmaz. Nasıl aynı ulusun bireylerini; kimisi katolik, kimisi de protestan olduğu için ayrı soydan saymak doğru olmazsa; Yezidilerle Kürtleri de birbirinden ayrı tutmak haksızlık etmek olur."*

✓ II- SİYASİ NEDENLER:

İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un; Kürtlerin, Türk temsilcilerinin dediği gibi Türklerle beraber yaşamak istemediklerini, Türklerle karşı savaşarak bunu gösterdiklerini; Türklerin,

söyledikleri gibi Kürtlere özerklik verme niyetinde olmadıklarını belirterek, Musul'un Türkiye'ye verilmesinin mümkün olmadığını belirtmesi üzerine söz alan İsmet Paşa, Türk görüşünü şöyle dile getiriyor:

"a- Musul'da çok Arabin yaşadığı doğru değildir.

b- Kürtlerin, Türklerle bir arada yaşamak istemediği, gerek savaş (Kurtuluş Savaşı) öncesi ve gerekse savaş sırasında Türklerle karşı savaştığı, dünya savaşı sırasında istemeden döğüştüğü ve Türk hükümetinin Kürtlere özerklik verme isteğinden olmadığı doğru değildir.

Kürtlerin Türklerle beraber yaşamak istemedikleri hiç doğru değildir. Yüzyıllardır bu iki halk soy, inanç, özlem ve töre bakımından olduğu kadar; gelenek ve görenek bakımından da ortak bağlarla birleşmiş olarak tam bir uyum içinde yaşamaktadırlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de hükümetidir. Çünkü Kürtlerin gerçek ve meşru temsilcileri, millet meclisine girmiştir ve Türklerin temsilcileriyle aynı ölçüde, ülkenin hükümetine ve yönetimine katılmaktadır. Kürt halkı ve yukarıda belirtilen temsilcileri, Musul Vilayeti'nde oturan kardeşlerinin Anayurt'tan ayrılmalarına

razı değillerdir. Böyle bir ayrılıma engel olmak için bütün fedakârlıklara katlanmaya hazırdırlar.”

✓ ‘Kürtler özerklik istemiyor’...

İsmet Paşa daha sonra sözü Kürt isyanlarına getirip konuşmasını sürdürüyor: “...Bitlis'te 1914 yılında patlak veren olay, yabancı konsoloslukların kıskırtmaları sonucudur. Bu olayda işbirliği etmiş sayılan kişilerden birinin, bugün TBMM üyeleri arasında bulunması, olayın niteliğini daha iyi gösterebilir. İngiliz temsilcisi heyetinin öne sürdüğü Dersim olayı da aynı niteliktedir. Herhangi bir neden yüzünden Türk ülkesinin bir noktasında ortaya çıkan ve belirli bir yerle sınırlı kalan bir olayın, hiç bir bakımdan, o yer halkının Türkiye'den ayrılmak isteğinde bulunduğu biçiminde yorumlanamayacağı açıkça bellidir. Son savaşlarda Kürtlerin kötü dövüşmüş olduklarının söylenmesine gelince; Türk temsilci heyeti, Dünya Savaşı'na ve Bağımsızlık Savaşı'na katılmış Türk ordusunun bütün komutanlarının, yurdun kurtuluşu için Kürt halkının yaptığı hizmetleri ve katlandığı fedakârlıkları, saygı ve hayranlıkla belirttiklerini söylemeyi bir ödev bilmektedir.”

“...Açıklamamızın bu bölümünü tamamlamak için, geriye, özerklik sorunundan söz etmek kalıyor. İngiliz temsilci heyetinin söylediğine göre, İngiltere Kürtlere özerklik vermek isteğinde imiş de, Türkiye bunu vermeye yanaşmıyormuş. Kürtler, Türkiye'de her zaman yurttaşlık haklarından yararlanmışlardır. Siyasal ve sosyal bakımdan, her

zaman işbirliği yaptıkları Türk Hükümeti'ni, hiçbir zaman yabancı bir hükümet saymamışlardır. TBMM'de milletvekilleri vardır. Hükümet ve yönetim işlerine etkili olarak katılmaktadırlar. Kullanılan ad ne olursa olsun, gerçekte, bir sömürge olacak bir ülke ve yabancı bir devletin uyuğu durumuna geçmek üzere şimdiki durumunu değiştirmek isteyecek tek bir Kürt bile yoktur. Böyle bir durumda, kendilerini temsil etmeyecek bir hükümet olacağını ve parlamentoya uzaktan yönetilecek olan ülkelerinin kaderi üzerinde hiçbir gerçek etkileri olmayacağını, Kürtler bilmekteyler. Yurttaşlık haklarını ve yetkilerini kapsamayacak olan ve sözde, özerk bölgelerin, halklarına tanınacağı söylenen haklar, Kürt soyu gibi üstün bir soyu hiç tamin etmeyecektir. Musul Kürtleri için olduğu kadar, Anadolu'nun diğer yerlerindeki Kürtler için de geçerli olan bu düşünceler, Musul Vilayeti'nin doğusunda oturanlara, dört yıldan beri sözü verilen yalancı özerkliğin, kendilerine neden hiç çekiçi görünmediğini ve gerçekte, sömürge yönetimi altına alınmış bir halk durumuna düşürülmüş insanların kaderine ortak olmayı kabul etmeye, onları neden inandıramadığını açıklamaktadır. Türkiye, Türk ve Kürt soyundan yarım milyon insanın oturduğu bütün bir vilayetin, anayurttan ayrılmasına katlanamaz.”

Lord Curzon'un yanıtı

Daha sonra söz alan Lord Curzon, İsmet Paşa'ya şöyle cevap veriyor: “İsmet Paşa, herhangi bir kimseyi boyunduruk altına almanın çağdaş düşünce-

ye aykırı olduğunu söylüyor. Türk hükümeti gelecekte işlerini böyle bir zihniyetle mi yönetecektir? Bunu bilemem. Şu var ki, birkaç haftadır, burada görüşmeleri yöneten zihniyetin bu olduğu söylenemez.

İsmet Paşa, bana Süleymaniye ve Kürdistan'a ilişkin rakamları nasıl bildiğimi soruyor. Bugün Musul Vilayeti nüfusuna ait gerçek rakam şudur: 186 bin Arap, 455 bin Kürt, 66 bin Türk, 62 bin Hristiyan ve 17 bin de Yahudi. Türk nüfusu, vilayet toplam nüfusunun ancak 12'de 1'dir. Bunlar da Osmanlı Türkü değildir. Bunlar, Selçuklu ve Osmanlı'dan önce Anadolu'ya gelen Turani istilacılar. Kendilerine özgü bir Türk lehçesi konuşmaktadırlar. Bu, Ankara veya İstanbul lehçesi değildir. Kürtlerin durumuna gelince, 750 bin olan nüfusun 455 binini Kürtler oluşturuyor. Kürtlerin Türk soyundan geldiğini, tarihte ilk defa bulup çıkararak, Türk temsilci heyeti olmuştur. Bugüne kadar hiç kimse, bunun böyle olabileceğini aklına bile getirmemiştir. Kürtlerin İran soyundan geldiği, genel olarak kabul görmektedir. Kürtler, bir İran dili konuşmaktadırlar. Görünümleri Türkler'den tamamen başkadır. Göreneklere ve kadınlarla ilişkileri bakımından da Türkler'den ayrılmaktadırlar. Ben, Kürtlerin memleketinde kaldım. Her zaman bir Türk'ü bir Kürt'ten ayırabileceğime bahse girerim. Kör değilsem, birini ötekenden ayırabilirim. Şimdi, Türk olarak sahip çıkılan bu Kürtler, yüzyıllar boyunca dağlarda kendi başlarına bağımsız yaşamışlardır. Savaş sırasında, Türklerle hiç bir yardımda bulunmamışlardır. Öte yandan, İs-

met Paşa, Ankara Parlamento-su'nda birçok Kürt parlemenlerin olduğunu söylüyor. Olabilir, fakat Parlamento'da Güney Kürdistan'ın tek bir milletvekilinin olduğunu iddia etmekte midir? Ankara'nın Kürt milletvekillerine gelince, onların nasıl seçildiklerini kendime soruyorum. Halk oyu ile seçilmiş tek bir milletvekili var mıdır? Bütün bu insanların doğrudan doğruya atanmış oldukları ve bunlar arasında bir takımının, Türkçe bilmedikleri için, Meclis'in çalışmalarına katılmadıkları herkesçe bilinmektedir. Bu yüzden, Ankara'da Kürtlerin Meclis'te temsil edildiği iddiası doğru değildir. Türklerle Kürtler arasındaki ilişkilere gelince; Kürtlerin Türk yönetiminden hoşnutsuzluklarını, sürekli olarak açıkladıklarını herkes bilmektedir. Dört yıldır İngiliz Hükümeti'ne hayal kırıklığına uğramış Kürtler'den gelen ve Kürdistan'ın özerkliği ya da bağımsızlığıyla ilgilenmemizi isteyen protestolar yağmaktadır. Aldığımız bütün bilgiler göstermektedir ki, Kürtlerin kendi bağımsız tarihleri, görenek, gelenekleri ve karakterleriyle özerk bir soy olarak ortaya çıkmaları gerekmektedir. Bu koşullar altında, neden bu halk Ankara'ya teslim edilsin?"

Daha sonra Lord Curzon, sözü İsmet Paşa'nın plebisit isteğine getirip konuşmasını sürdürüyor: "Plebisiti Ankara istiyor. Kürtler hiçbir zaman plebisit istememişlerdir. Bu zavallı halk, bunun ne anlama geldiğini de bilmemektedir. Burada yaşayan Araplarla Türkler de hiçbir zaman plebisit istememişlerdir. Plebisit isteyenler, sadece Ankara Türkleridir. İsmet Paşa az önce, bir halka istemediği bir

şeyi zorla kabul ettirmenin çağdaş düşünceye aykırı olduğunu söyledi. Üstelik bu Kürt ülkesinin bütün ekonomik ilişkileri, kuzeyle değil, güneydedir. Bu ekonomik bağların kesilmesini haklı gösterecek bir neden yoktur. Kürdistan'da bir plebisit yapıldığı düşünülür. Neler olacaktı? İsmet Paşa'nın dediği gibi, halk durmadan yer değiştirmektedir. Kürtlerin çoğunluğunun, Arapların büyük bir kısmının okuyup yazması yoktur. Nasıl oy verileceğini bilmemektedirler. Çünkü, bütün ömürleri boyunca, hiçbir seçim sandığını görmemişlerdir. Bir defa daha soruyorum, güvenliği sağlamak için gerekli önlemleri kim alacaktır? Oy verilmesi istenen konunun ne olduğunu halka nasıl anlatacaksınız? Kürtler, şüphesiz bağımsız bir Kürdistan için; Araplar, bir Arap devleti için; Türkler, bir Türk uyrukluğu için; Hristiyanlar da, kendilerini Türklerden korumak şartıyla, herhangi bir yönetimden yana oy vereceklerdir. Bu koşullar altında, sınırları nasıl belirleyeceksiniz?"

23 Ocak 1923 salı gününün öğleden sonraki oturumunda, yine İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında tartışma devam ediyor. İsmet Paşa, "Lord Curzon, Kürt milletvekillerinin TBMM'ye seçilmelerinin dürüstlüğünden şüphe eder görünmüştür. Bütün dünya bilmelidir ki, TBMM, Türk halkının gerçek ve serbestçe seçilmiş temsilcilerinden meydana gelmektedir. Türkiye'de oturan herkes (Türkler ve Kürtler) aynı ölçüde seçmendir. Onların seçtikleri kimseler TBMM'de eşit haklara sahiptir." diyor.

Lord Curzon bu kez konuyu

İngilizlerin Kürdistan'ı manda ile yönetme iddiasına getiriyor: "İsmet Paşa, Türk Hükümeti'nin herhangi bir manda yönetimine razı olmayacağını söylüyor. Oysa durum hiç de öyle değildir. Türk Hükümeti'nin, hem manda ilkesini, hem de manda yönetimini kesin olarak kabul ettiğine dair bir örnek verebilirim: M. Bompard'ın (Fransa delegesi) bu sabah söylediği gibi, Asya'da Suriye ile Türkiye arasındaki sınır, belirli bir zamanda, Fransız Hükümeti'nin bir temsilcisiyle Ankara Hükümeti arasında yapılan özel bir antlaşmayla saptanmıştır. Bu, manda altındaki bir ülkenin kesin olarak tanınması değil midir? Bugün Fransa, Suriye'de nasıl bulunuyor? Fransa'ya emanet edilen bu manda, Milletler Cemiyeti'nce de kabul edilmiştir. Demek ki, Fransa'ya verilen manda, Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Fransa ile Türkiye arasında yapılan antlaşmanın metninde de, Fransa'nın Suriye üzerindeki manda hakkını tanıdığı kabul edilmiştir..."

Lord Curzon, daha sonra sözü yine Ankara Parlamentosuna ve Kürt milletvekillerine getiriyor: "İsmet Paşa, bu konuda sabah toplantısında sorduğum sorulara cevap vermemiştir. İsmet Paşa'ya bu temsilcilerin nasıl seçildiğini, kaç seçmenin onlardan yana oy verdiğini sormuştum. Bana bir cevap vermedi. Fakat Musul Vilayeti'nin Ankara'da Kürt temsilcilerinin olmadığını, bu yüzden de şimdi uğraşmakta olduğumuz Kürdistan'ın bu parçasında hiçbir temsilcinin bulunmadığını kabul etti. Oysa Musul halkının düşüncelerini, Ankara'daki Kürt

temsilcilerinin aracılığıyla çok iyi bildiğini bu sabah söylemişti.”

Oturumlar iki heyetin uzlaşmaz tartışmaları ile uzayınca, Lord Curzon, en sonunda Türk heyetinin bu işin askeri yöntemlerle çözmeyi düşünmesi halinde neler olabileceğini diplomatik bir dille anlatıyor:

“Şimdi Türk Temsilci Heyeti'nin teklifimi gerçekten reddettiğini ve bunda direndiğini düşünelim. Yapılacak ne kalıyor? Ben sorunu bu durumda bırakmam. Bu durum, dünya barışını büyük ölçüde tehlikeye sokar. Basında gördüm, elimdeki bilgilere göre bilmekteyim ki, bu sorun, Türk tarafının istediği biçimde çözülmezse, Türk birlikleri Ankara'dan Musul'a doğru harekete geçirilecek, sınıra bir saldırıda bulunulacak, sorun askeri yollardan çözümlenmeye kalkışılacak, bir savaş çıkabilecektir. Ben burada bir barış antlaşması yapmak için bulunuyorum. Savaş yapmak için bulunmuyorum. Savaşa yol açabilecek bir durumun sürüp gitmesine göz yummak için burada bulunmuyorum. Eğer Türk Temsilci Heyeti teklifimi reddediyor ve bunda direniyorsa, hükümetim adına, dilediğim gibi davranmak zorunda kalacağım. Bununla ne demek istediğimi açıklayacağım. Milletler Cemiyeti antlaşması'nın II. maddesi şöyledir: Cemiyet üyelerinden birini doğrudan doğruya ilgilendirsin ya da ilgilendirmesin, her savaş ve savaş tehdidi, bütün Cemiyet'i ilgilendirir. Cemiyet, uluslararası barışı etkili bir şekilde korumaya yarayacak tedbirleri almakla yükümlüdür. Böyle bir durumda, Cemiyet'in herhangi bir üyesinin isteği üzerine, Ge-

nel Sekreter, Cemiyet'i toplantıya çağırır.”

Kemalistler Misak-ı Milli'yi çiğniyor...

Türk Temsilci Heyeti teklifini reddederse, bu madde uyarınca davranacağım. Hemen Milletler Cemiyeti Meclisi'ne başvurarak, uluslararası barış ve barışın dayandığı iyi geçinmeyi bozacak nitelikte bir durum ortaya çıktığını bildireceğim. Teklifimi reddetmekte direnirse, ortaya çıkacak herşeyden; ister ayaklanma, ister kan dökülmesi, ister Musul Vilayeti'nde patlak verecek başka her çeşit güçlükler olsun, İsmet Paşa sorumlu olacaktır. İsmet Paşa'ya yeniden soruyorum, hana olumlu bir cevap vermezse, izlemek zorunda kalacağım yolu kendisine açıkça göstermiş bulunuyorum.”

Bu diplomatik tehditten sonra Türk Heyeti, Lord Curzon'un teklifini kabul ediyor. Böylece son Osmanlı Meclis-i Mebusanının karar altına aldığı, daha sonra altında Mustafa Kemal'in de imzası bulunan, Amasya Protokolü'nde de yer alan, günümüzde bile hararetle savunulan Misak-ı Milli (Ulusal Yemin), Kemalistler tarafından ayaklar altına alınıyor. Gerek Osmanlı Hanedanı, gerekse Kemalistler tarafından vazgeçilemez diye nitelendirilen topraklar, İngilizlere veriliyor.

Özetle sunduğum Lozan tartışmalarından anlaşılacağı gibi, Kemalistler, her aşamada, kurulan devletin Türklerle Kürtlerin ortak devleti olduğunu söylemişlerdir. Bu savunma gereği, Kürtler, Lozan'da, Türkiye'de Türklerin yanında ülkenin ikinci asli unsuru olarak kabul edilmiş

En sıradan insan hakkı talepleri bile, Lozan'da da belirtildiği gibi, yabancı ülkelerin kışkırtması biçiminde gösteriliyor. Şimdi yansız ve nesnel düşünmeye çalışalım: İki ortak, herhangi bir konuda ortaklaşa bir iş yapıyorlar. Her iki taraf arasında verilmiş sözler var. Birçok zor ve meşakkatli çalışmadan sonra, ortaya konulan proje yaşama geçiriliyor. Artık sıra nimetleri paylaşmaya gelmiştir. Bir bakıyorsunuz, bir ortak diğerinin hak ve hukukunu çiğnemeye başlıyor. Hatta onun varlığını bile inkâr etmeye başlıyor. Böyle bir durumda olacaklar bellidir. Aldatılan ortak, önce duruma itiraz edecektir. Netice alamayınca münakaşa edecektir. Öteki ortak, işi yasak, zor ve şiddete dökmeye, aldatılan ortak da kaçınılmaz olarak şiddete yönelecektir. Artık sağduyu ve uzlaşma yolları tıkanmıştır. Her iki taraf da kendi kültürlerindeki şiddet öğelerine yönelecek ve birbirlerini uçlara itecektir. Her iki taraf birbirlerine kapılarını kapayacak, kendilerini kendi kimliklerine hapsedecek ve rijit bir cemaat kimliğine sığınacaklardır.

ve azınlık haklarının güvenceye alındığı bölümde yer almamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise, varlıkları red ve inkâr edilmiştir. Verilen sözlerin yerine getirilmesini isteyenlere yapılanlar ise günümüzde bile hâlâ devam ediyor.

En sıradan insan hakkı talepleri bile, Lozan'da da belirtildiği gibi, yabancı ülkelerin kışkırtması biçiminde gösteriliyor. Şimdi yansız ve nesnel düşünmeye çalışalım: İki ortak, herhangi bir konuda ortaklaşa bir iş yapıyorlar. Her iki taraf arasında verilmiş sözler var. Birçok zor ve meşakkatli çalışmadan sonra, ortaya konulan proje yaşama geçiriliyor. Artık sıra nimetleri paylaşmaya gelmiştir. Bir bakıyorsunuz, bir ortak diğerinin hak ve hukukunu çiğnemeye başlıyor. Hatta onun varlığını bile inkâr etmeye başlıyor. Böyle bir durumda olacaklar bellidir. Aldatılan ortak, önce duruma itiraz edecektir. Netice alamayınca münakaşa edecektir. Öteki ortak, işi yasak, zor ve şiddete dökünce, aldatılan ortak da kaçınılmaz olarak şiddete yönelecektir. Artık sağduyu ve uzlaşma yolları tıkanmıştır. Her iki taraf da kendi kültürlerindeki şiddet öğelerine yönelecek ve birbirlerini uçlara itecektir. Her iki taraf birbirlerine kapılarını kapayacak, kendilerini kendi kimliklerine hapsedecek ve rijit bir cemaat kimliğine sığınacaklardır. Böyle bir durumun toplumları nereye götüreceğini, şu anda Türkiye'de yaşayarak görüyoruz...

Bence yapılacak asgari şey, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllardaki sözleşmeye dönecektir. Böylesi bir başlangıç

hem ahde vefa (sözüne sadık olma)dır, hemde hukuka uygundur. En önemlisi, Türkiye'nin varlık sebebi olan ve Türk Anayasası'nın da üstünde olan Lozan antlaşması'nın ruhuna ve hukuk mantığına da uygundur. Türkiye'yi yönetenler, böyle bir adım atarlarsa eğer, tüm toplumsal sorunlarımızın çözümünün önu açılacaktır. Bu karar, her iki kardeş halkın onayına mazhar olacak ve onları mutlu edecektir.

Eğer bir devlet, yönettiği tüm kimliklere eşit mesafede durursa, tüm kimliklerin devlet olanaklarından eşit şekilde yararlanmalarını sağlayan bir hukuk ve yönetim anlayışını benimserse, böyle adil, tarafsız ve demokrat bir toplumsal yaşam içinde, tüm toplumsal kimlikler, öz dinamikleri üstünde serpilip gelişecektir.

Her toplumsal grubun yarattığı değerler, diğerlerinin istifadelerine sunulacaktır. Ortaya çıkan bu çeşitli kültür değerlerinin karşılıklı etkileşmesi sonucunda, birçok yeni ortak insani değerler yaratılacaktır.

Ortaya çıkan bu yeni ortak insani değerlerle beslenen insanların, düşünce ve duygu dünyası daha da renklenecek, zenginleşecek ve toplum tüm üyeleriyle yaratıcı bir kimlik kazanacaktır.

Böyle uygar, demokrat ve eşitlikçi bir toplum ve devlet yapısının sağladığı yararları gören insanlar, toplumda var olan tüm kültürleri gözü gibi koruyacak ve daha çok etkileşmek için kapılarını başkalarına açık tutacaktır.

Böylece; toplumda başkalarına saygı gösterme, onu anlamaya çalışma, kendi için istedi-

ği şeyleri başkası için de isteme, toplumun genel çıkarları doğrultusunda ortak iş yapma ve yaratılan değerleri dostça bölüşme bilinci kökleşecektir.

Sonuçta, toplumda mevcut gerginlik ve çatışmalar giderek azalacak, toplumsal sorunlar diyalog yoluyla, adil ve demokratik çözümlere ulaşacaktır. Uzlaşma sağlanamayan sorunlar, daha uygun bir zamanda yeniden ele alınmak üzere kontrol altında tutulacaktır. İnsanlar çelişerek de dost olmanın, ortak üretim yapmanın ve nimetleri bölüşmenin mümkün olduğunu göreceklerdir.

Şimdi bu yazıyla herkese soruyorum: Böyle bir düzen içinde yaşamak istemez misiniz? Eğer istiyorsanız neden bunun için mücadele etmiyorsunuz? Mücadele ediyorsanız eğer, peki neden başarı elde edemiyorsunuz? Gücünüz mü yetmiyor? Mücadele araçlarınız mı yok? Yoksa mücadele yönteminiz mi yanlış?

Diyelim ki bu ve buna benzer gerekçeleriniz var. Peki bu eksiklikleri giderecek, gerekli araçları yaratacak kişi siz değil misiniz?..

Şimdi bu ve buna benzer sorunları yanıtlamanın tam zamanıdır. Zira şu anda da egemenlerle Kürtler arasında bir uzlaşmanın yaratılması kapağa dayanmış bulunuyor. Bu bakımdan Kürtler geçmişte kendilerine konulan tuzaklara bir kere daha düşmemelidir. Bunu başarmak için dikkat edilmesi gereken temel konular şunlardır.

Lozan Antlaşması'nın imzalandığı dönemde "Düvel-i Muazama" denilen dünyanın emperyalist ülkeleri Osmanlı'nın enkazından azami yarar sağlamak

yarışına girmişlerdi. Bu açıdan Kemalistlerle dişe diş bir pazarlığa oturmuşlardı. Herkes az verip çok almanın kavgasını yürütüyordu.

İngiltere, Fransa ve İtalya'nın başını çektiği blok, bir Kürt devletinin kurulması gerektiğini söylüyorlardı.

Bunu gören Kemalistler, Kürtleri yanlarına almak için onlara ortak bir devlet kurma ve yönetme sözü verdiler. Bu yüzden Kürtler; Türklerin en zayıf olduğu dönemde, diğer Osmanlı halkları gibi İngiliz ve Fransızlarla iş birliği yapıp bağımsız bir devlet kurma yoluna gitmediler.

O dönemde TBMM'nde bulunan Kürt parlamenterleri başta olmak üzere bir çok Kürt ileri gelenleri Kemalistlerin ortaya attıkları ortak devlet kurma projesini desteklediler. Kürtleri bu doğrultuda etkilemeye çalıştılar.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yöneticilerin Kürtlerin varlığını red ve inkar etmesi, projeye destek olan önderlerden bazılarının idam edilmesi Kürt halkında bir şok etkisi yarattı.

Yapılan eleştirilere gösterilen acımasız sert tavır bardağı taşıran damla oldu. Devletin en zayıf döneminde silaha başvurmayan Kürtler, devletin en güçlü olduğu Cumhuriyet döneminde 19 yıl içinde tam 28 kez silahlı başkaldırıya bulundular. Bu başkaldırıların hepsi kanla bastırıldı. Köyler yakılıp yıkıldı, mallar talan edildi, binlerce aile sürgüne yollandı. Bir çok Kürt önderi asıldı.

Türkiye'de yaşanan bu olayların yarattığı maddi ve mânevi tahribat ortadadır. Çekilen acıların unutulması için çaba göstermek

bir yana, son 15 yıllık savaşın acılarının eklenmesiyle Kürt sorunu Türkiye'nin tüm sorunlarının kitlendiği bir duruma gelmiş bulunuyor. Kürt sorununun çözümlenmeden Türkiye'de hiç bir olumlu gelişme ve değişimin meydana gelmesi mümkün değildir.

Silahların susması, Avrupa Birliği'nin kapılarının Türkiye'ye aralanması, Kürt sorununun adil ve kalıcı bir çözüme ulaştırılması umudunu arttırmıştır. Ancak bu konuda olumlu çalışma ve çabaların yanında, eskisi gibi aldatma, tuzağa düşürme politikaları yeniden ısıtılıp önümüze konuluyor. Yine eskiden olduğu gibi bir çok Kürt aydın ve politikacısı bu tuzak projelere bilerek veya bilmeyerek destek veriyorlar. Adeta 2. bir Lozan sürecine girmiş bulunuyoruz.

Üstelik bu tuzak projelerin hazırlanıp ortaya atılmasında dünya kapitalist sistemiyle, yerli işbirlikçiler eşgüdüm halinde çalışıyorlar.

Bu konudaki en çarpıcı projeler Kopenhag Kriterleri'yle Demokratik Cumhuriyet Projesi'dir.

Bazı Kürtler bilerek, bazıları da bilmeyerek Kopenhag Kriterleri'nin Türkiye'de uygulanmaya konulması halinde Kürt sorununun çözüleceğini söylüyorlar. Her derde deva olarak gösterilen Kopenhag Kriterleri dört cümleden oluşuyor.

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının gerçekleştirilmesi.

İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanısıra birlik

Türkiye dünya kapitalist sistemi için vazgeçilmez önemde olan bur ülkedir. Çünkü sistem Türkiye aracılığıyla Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlardaki çıkarını koruyor. Bu açıdan Türkiye'yi istikrarsızlığa itecek hiç bir şeye izin vermiyorlar. Bunun için Türkiye'deki toplumsal muhalefet dinamiklerini ehlileştirmek, düzenli uyumlu bir konuma sokmak istiyor. Kemalist Kürt, Kemalist sosyalist, Kemalist müslüman, Kemalist Alevi yaratmak istiyor. Demokratik Cumhuriyet Projesi düzenli uyum içinde çalışan, ehlileştirilmiş, Kemalist Kürt yaratma projesidir. Kürt muhalefetini sisteme entegre ederek eritip yok etme projesidir.

indeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması.

Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.

Avrupa bütünleşmesi hareketi korunurken, birliğin yeni üye içermeye kapasitesi gerek birlik gerekse aday ülkelerin genel çıkarına hizmet eden önemli bir unsurdur.

İşte Kopenhag Kriterleri denenilen şey bu dört cümledir. Son üç cümle neo liberalizmin acımasız kurallarının bir özetidir. İlk cümle ise Kürtleri azınlık konumuna sokan, azınlıkları da onları korumaya çalışan hümaniter kurumların eliyle düzenin merhametine ve insafına terkedilen bir ifadedir.

Bu metnin Kürt sorununu çözeceğini ve Kürtleri baskı, yasa, sömürü ve zulümden kurtaracağını söyleyen Kürtlere söyleyecek bir tek şey bulamıyorum.

Demokratik Cumhuriyet Projesi, Kopenhag Kriterleri'nden çok daha vahim bir projedir. Zira bu projeyi 18 Nisan seçimlerinde % 4.7 oy alan, 37 belediye seçimini kazanan Halkın Demokrasi Partisi de savunuyor.

Bilindiği gibi bu söz ilk defa İmralı'da tutuklu Öcalan tarafından ortaya atıldı. Altı boş bırakılan bu slogan bugün devlet tarafından doldurulmuş bulunuyor. Yani Demokratik Cumhuriyet Kemalistlerin kurup bugüne kadar yönettikleri şu andaki devleti tarif ediyor. Atatürk milliyetçiliğine dayalı, laik üniter Türk Devleti anlamına geliyor.

Öcalan'ın da özlemini çekti-

ği Demokratik Cumhuriyet işte budur. Zira o da üniter bir devlet, Kemalist milliyetçiliğine dayalı bir yönetimin egemen olduğu bir düzen istiyor.

Öcalan sürekli olarak Kürtlerin bir ulus olmadığını bu açıdan ayrı bir devlet gibi, federasyon, otonomi, hatta kültürel özerkliği bile tehlikeli buluyor ve gericilik olarak nitelendiriyor. Öcalan'ı, içinde bulunduğu itirafçılık konumu dolayısıyla anlamak mümkün. Ama hala ondan "ulusal önder", "Serokê netewî" diyenlere ne buyrulur. Olmayan bir ulusa "Ulusal önder" nasıl oluyor bilemiyorum.

Söylediğim gibi bu tür projeler dünya kapitalist sistemiyle yerli işbirlikçiler tarafından ortaklaşa hazırlanıp önümüze konuluyor. Türkiye dünya kapitalist sistemi için vazgeçilmez önemde olan bir ülkedir. Çünkü sistem Türkiye aracılığıyla Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlardaki çıkarını koruyor. Bu açıdan Türkiye'yi istikrarsızlığa itecek hiç bir şeye izin vermiyorlar. Bunun için Türkiye'deki toplumsal muhalefet dinamiklerini ehlileştirmek, düzenle uyumlu bir konuma sokmak istiyor. Kemalist Kürt, Kemalist sosyalist, Kemalist müslüman, Kemalist Alevi yaratmak istiyor.

Demokratik Cumhuriyet Projesi düzenle uyum içinde çalışan, ehlileştirilmiş, Kemalist Kürt yaratma projesidir. Kürt muhalefetini sisteme entegre ederek eritip yok etme projesidir.

Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının gündemde olduğu bu günkü koşullar, bundan 77 yıl önceki Lozan sürecine çok benziyor. Yine Kürtleri siyasi arenada satışa çıkarmak istiyorlar.

İkinci bir Lozan'ı yaşamak tehlikesiyle karşı karşıyayız. Bu tuzaktan kurtulmanın yolu emperyalizme ve yerli işbirlikçilere alternatif bir proje oluşturmak gerekiyor. Kürtler herşeyden önce öz gücüne güvenmelidir. Bunun için de müslümanın sosyalistine kadar tüm Kürtlerin bir birlik şemsiyesi altında toplanması gerekiyor.

Her Kürt kişisel, ailesel, aşiretsel, dinsel, mezhepsel ve ideolojik tercihlerini Kürt toplumsal çıkarının arkasına atacak bir siyasal aksiyonda el ele tutuşması gerekiyor. Parti, dernek, sendika, sivil toplum örgütü, kültürel, ekonomik örgütler kurarak hayatın her alanında eşgüdüm halinde çalışmalar yapması gerekiyor.

Kürtler böyle bir toplumsal, kültürel ve politik bir birlik sağlamaları halinde, dost çevrelerinde yoğun desteğini alarak sorunlarını daha kolayca çözebilirler. Hiç bir Kürdün halkımıza ikinci bir Lozan yaşatmaya hakkı yoktur.

* Demokrasi ve Barış Partisi Genel Başkanı

Demokratik Cumhuriyet Projesi, Kopenhag Kriterleri'nden çok daha vahim bir projedir. Zira bu projeyi 18 Nisan seçimlerinde % 4.7 oy alan, 37 belediye seçimini kazanan Halkın Demokrasi Partisi de savunuyor. Bilindiği gibi bu söz ilk defa İmralı'da tutuklu Öcalan tarafından ortaya atıldı. Altı boş bırakılan bu slogan bugün devlet tarafından doldurulmuş bulunuyor.

Kürt Sorunu Nedir ve Nasıl Çözülür?

-----
*Azınlık değil, etnik kimlik
ve kültürel hakları
güvenceye alınmış eşit
yurttaşlar sayılacaklarsa
Kürtler, kimlik, dil ve
kültür hakları açısından
Türklerle eşit
olmalıdırlar.*

Tarık Ziya Ekinci

Kürt sorunu Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayan uluslaşma sürecinde, ulus kavramının dar veya etnik temele indirgenmesi ile başgösteren bir olgudur. Türkiye halkını, bütünü ile Türkleştirme olarak adlandırılacak bu politika, dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün 1925'te Türk Ocakları yöneticilerine hitaben yaptığı şu konuşmada özetlenmiştir; "Milliyet, yegane vasıtayı iltisakımızdır. Diğer anasır Türk ekseriyeti karşısında haizi tesir değildir. Vazifemiz, Türk vatani içinde bulunanları behemahal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı kesip alacağız. Vatana hizmet edeceklerde

arayacağımız evsaf, her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır."¹

Yetmiş beş yıldan beri bu doğrultuda izlenen indirgemece ulusçuluk ya da Türkleştirme politikası, sayısal olarak milyonları bulan ve büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşadığı için ulaşılması daha zor olan Kürtler dışındaki etnik topluluklar açısından büyük ölçüde başarılı olmuştur. Zira onların hem sayıları azdı hem de ulaşılabilir olan kentlerde yaşıyorlardı.

Devletin kuruluşuna etkin biçimde katılan Kürtler, Lozan'da Türkiye'nin asli unsuru ve kurucu iki müslüman halktan biri sayıldıkları için, sonradan ortaya çıkan

siyasal ayrımları yadrigamış ve tepki göstermişlerdir. Kürtler ısrarla kimlik, dil ve kültür haklarına saygı gösterilmesini istemişlerdir. Diğer bir deyişle, vatandaş olmak için Türkleşme koşulunu tanımak istememişlerdir. Böylece, devletin, uluslaşma projesi adına Türkleştirme politikası ile Kürtlerin, kendi etnik/kültürel kimlikleri ile eşit haklara sahip vatandaş olarak tanınma istekleri arasında bir çelişki doğmuştur. Bu çelişki bugün de devam etmektedir ve Türkiye'ye ekonomik, sosyal ve siyasal bunalımlar ile dış politikadaki açmazlar türünde ağır bedeller ödetmektedir.

Bu önemli sorunu, otoriter ve indirgemeci bir ulusçuluk politikasıyla kalıcı biçimde çözmenin mümkün olmadığı, bunun ancak çok kültürlü, çoğulcu ve katılımcı çağdaş bir demokrasi ile gerçekleşebileceği yaşanarak anlaşılmıştır. Bu demokratik çözüm biçimi aynı zamanda Türkiye'nin amaç edindiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın ve AB'ye tam üye olmanın da olmazsa olmaz koşuludur.

Türkiye'nin de üyesi bulunduğu Birleşmiş Milletler Örgütü, UNESCO, Avrupa konseyi çerçevesinde, Helsinki Konferansı ve AGİT sürecinde alınan kararlar ve yapılan sözleşmeler ile bir ulusal birim içinde yer alan farklı tarihsel ve kültürel toplulukların etnik, kimlik, dil ve kültür haklarının tanınmasına

ilişkin uluslararası hukukun normları saptanmıştır. Türkiye bunların oluşma sürecine katılmış ve kimi sözleşmeleri de imzalayarak kendi etnik topluluklarına kimlik, dil ve kültür hakları tanıyacağını taahhüt etmiştir. Örneğin, Paris Şartı ve Kopenhag dökümanı Türkiye'nin de taraf olduğu belgelerdir. Türkiye bu ve benzeri belgelerle bünyesindeki etnik toplulukların tümüne, istedikleri taktirde, etnik kimliklerinin tanınacağını, dil ve kültürlerini öğretme ve yayma hakkının verileceğini belirtmiştir. Bu hakların arasında, farklı soy ve kültür kümelerinin, çocuklarına ana dillerinde eğitim verebilecekleri, tarih ve edebiyatlarını okutabilecekleri vardır. Bu kümelerin dil ve kültürlerinin korunarak geliştirilmesi için tarihsel ve bölgesel veriler dikkate alınarak yerel yönetimlerde nüfus ağırlıklarınca temsil edileceği olgusu da güvenceye kavuşturulmuştur.² Keza Türkiye, 1988'de imzaladığı ve 1992'de TBMM'den geçirerek yasa hükmüne kavuşturduğu "Avrupa Yerel Yönetimler Sözleşmesi" uyarınca, desantralizasyon (adem-i merkeziet) politikası izlemeyi ve yerinden yönetim ilke ve uygulamasını kabul etmiştir.³ Cumhurbaşkanı sayın Süleyman Demirel de TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmasında; "... AB'nin kendi kendine koyduğu Maastricht Şablonu'na da, aday ülkeler için

Türkiye'nin azınlık sorununa değinen uluslararası belge, Lozan Andlaşması'dır. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından, yalnızca Ermeni, Yahudi ve Rum toplulukları azınlık olarak nitelemiş, buna karşılık başta Kürtler olmak üzere Türk olmayan müslüman toplulukları bu çerçevede anmamıştır. Lozan Konferansı'nın yapıldığı 1922-1923 yıllarında Osmanlı'nın "milliyetler" tanımlamasından hareketle ulusal topluluklar, daha çok dinsel nitelikleri ile tanımlanmışlardır. Aynı dinden olan ve bir arada yaşayan toplulukların bir tek toplum sayılması yaygın bir alışkanlıktır. Nitekim, Osmanlı metinlerinde dinsel topluluklar için "millet" deyiminin kullanıldığı bilinmektedir

tespit edilen Kopenhag Kriterleri'ne de uyma doğrultusunda kararlı adımlar atmak durumunda..." olduğumuzu ifade etmiştir.⁴

Türkiye Cumhuriyeti

Anayasası'nın 90/5'inci maddesi, devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmaları kanunun hükmünde saymış ve bunların da diğer kanunlar gibi uygulanmasını devlete görev olarak yüklemiştir.

Anayasa'nın bu açık hükmü karşısında, Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeler uyarınca, Kürtlerin farklı bir etnik kimliği olduğu gerçeğinin, dil ve kültür haklarının tanınması, çocuklarının ana dilde eğitim görmeleri, Kürt dili ve kültürünün korunması ve geliştirilmesinin sağlanması ve bunun için yerel yönetimlerde nüfus ağırlığınca temsili yasal bir zorunluluk olmuştur.

Oysa Türkiye bu yükümlülükleri yerine getirmekten özenle kaçınmaktadır. Gerekeceği kadar Kürtlerin azınlık olmadığını ve azınlık haklarını içeren bir dökümanın onlar için gerekli olamayacağını öne sürmektedir. Gerçekten de farklı ulusal toplulukların haklarını belirleyen belgelerin tümünde olduğu gibi Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde de azınlık deyimi kullanılmıştır.

Azınlık deyiminin evrensel bir tanımı yoktur. Uluslararası belgelerde nicel ve nitel farklılıkları gözetenmeden, egemen ulus dışındaki etnik toplulukların tümü için azın-

lık deyimi kullanılmış, statüleri ve hakları uluslararası özgün anlaşmalarla güvence altına alınmıştır. Ne var ki, bu uygulama bir kural değildir. Örneğin İngiltere'de, Galler ve İskoç halklarını azınlık olarak tanımlayan uluslararası bir belge olmadığı gibi, Fransa'da yaşayan Oksitan, Bask, Breton vb. halkları azınlık olarak nitelleyen bir anlaşma da bulunmamaktadır.

Türkiye'nin azınlık sorununa değinen uluslararası belge, Lozan Andlaşması'dır. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından, yalnızca Ermeni, Yahudi ve Rum toplulukları azınlık olarak nitelmiş, buna karşılık başta Kürtler olmak üzere Türk olmayan müslüman toplulukları bu çerçevede anmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında, yalnız Kürtler demokratik topluluk hakları talep ettikleri için İsmet İnönü Lozan'da "Milli davalarımızı biz, Türkler ve Kürtler diye savunduk"⁵ demiştir. Keza bu iki halkın tek bir ulus anlayışı içinde, eşit haklara sahip vatandaşlar olarak birlikte yaşama azim ve kararlığında oldukları vurgulanmıştır.⁶ Bu tez, Kürtler tarafından da benimsendiği için antlaşmada, Kürt azınlığından ve onların haklarından söz edilmemiştir. Hukuksal sorunlar toplumsal evrime paralel olarak değişmektedirler. Lozan Konferansı'nın yapıldığı 1922-1923 yıllarında Osmanlı'nın "mil-

Lozan Antlaşması'nda azınlıklar için öngörülen hakların, azınlık olmadıkları gerekçesi ile Kürtlerden esirgenmesi bir yorum sorunu olmayı aşmıştır. 1991'de, varlığı resmen tanınan Kürtler, ya azınlıktır ya da Türklerle eşit hakları olan ayrı bir Türkiye halkıdır. Kürtler azınlık sayılacaksa Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası belgelerle Kopenhag Kriterleri'nin öngördüğü haklardan yararlanmaları gerekir. Ama ne demokrasiler azınlık yaratmak isterler, ne de eşit vatandaşlar olmak isteyen Kürtler azınlık statüsüne tabi olmak isterler. Azınlık değil, etnik kimlik ve kültürel hakları güvenceye alınmış eşit yurttaşlar sayılacaklarsa Kürtler, kimlik, dil ve kültür hakları açısından Türklerle eşit olmalıdırlar. Bu takdirde Kürtçe, başta eğitim, ticaret ve sanatta olmak üzere tüm alanlarda ülkenin resmi dili olan Türkçe yanında kullanılabilir olmalıdır. Kürt kültürü de Türk kültürü gibi korunmalı ve geliştirilmelidir.

liyetler” tanımlamasından hareketle ulusal topluluklar, daha çok dinsel nitelikleri ile tanımlanmışlardır. Aynı dinden olan ve bir arada yaşayan toplulukların bir tek toplum sayılması yaygın bir alışkanlıktır. Nitekim, Osmanlı metinlerinde dinsel topluluklar için “millet” deyimini kullanıldığı bilinmektedir. Bu da Lozan’da, Kürtlerden azınlık olarak söz edilmemiş olmasının bir diğer nedenidir.

Dünya sömürge sisteminin son bulmasından sonra, dini cemaatler ile halklar ve uluslar arasındaki ayırma netleşerek belirginlik kazanmıştır. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra azınlık deymi, yalnız farklı etnik topluluklar için kullanılmakta. Dinsel açıdan farklı olanlar için de, dinsel azınlık deymiyeğlenmektedir.

Lozan Antlaşması’nda azınlıklar için öngörülen hakların, azınlık olmadıkları gerekçesi ile Kürtlerden esirgenmesi bir yorum sorunu olmayı aşmıştır. 1991’de, varlığı resmen tanınan Kürtler, ya azınlıktır ya da Türklerle eşit hakları olan ayrı bir Türkiye halkıdır. Kürtler azınlık sayılacaksa Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası belgelerle Kopenhag Kriterleri’nin öngördüğü haklardan yararlanmaları gerekir. Ama ne demokrasiler azınlık yaratmak isterler, ne de eşit vatandaşlar olmak isteyen Kürtler azınlık statüsü-

ne tabi olmak isterler. Azınlık değil, etnik kimlik ve kültürel hakları güvenceye alınmış eşit yurttaşlar sayılacaklarsa Kürtler, kimlik, dil ve kültür hakları açısından Türklerle eşit olmalıdırlar. Bu takdirde Kürtçe, başta eğitim, ticaret ve sanatta olmak üzere tüm alanlarda ülkenin resmi dili olan Türkçe yanında kullanılabilir olmalıdır.

Kürt kültürü de Türk kültürü gibi korunmalı ve geliştirilmelidir. Somut sosyolojik gerçekler ve Türkiye’yi bağlayan ahdi belgeler karşısında, bir Türkiye halkı olan Kürtler için demokrasiyle bağdaşabilir bir üçüncü seçenek düşünülemez.

Kaldı ki Türkiye, dış siyasetinde çok kültürlü bir politika izlemektedir. Bosna-Hersek’te, Kosova’da, Moidavya’da, Bulgaristan ve Batı Trakya’da yaşayan halkların kimlik, dil, din ve kültür haklarını savunmakta ve bu ülkelerde çok kültürlü bir politika uygulanması için mücadele etmektedir. Türkiye’nin içte ve dışta farklı politikalar izleyen çifte standartlı bir devlet konumundan kurtulması için de Kürt sorununu çok kültürlülük anlayışı içinde çözmesi gerekir.

Demokratik bir hukuk devleti olmanın ilk koşulu devletin, kendi koyduğu yasalara uyması ve taraf olduğu uluslararası anlaşmalara sadakat göstermesidir. Türkiye,

Kürt sorununda bir kurala uymamakta direndiği için hukuk devleti ölçülerinin dışına düşmüş ve düşük standartlı bir demokrasiyle yönetilmek zorunda kalmıştır.

Türkiye’nin gereksiz endişelerle kendi kendine yarattığı bunalımlardan kurtulması ve uluslararası toplulukta saygınlık kazanması, insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğüne bağlı, çağdaş bir demokrasiyi kurup işletmesiyle mümkündür.

Bu da ancak Kürt sorununun uluslararası normlara uygun biçimde çözülmesiyle gerçekleşecektir. Türkiye’nin AB’ye tam üye olması da bu sorunun çözümünde düğümlemiştir.

Siyasal sistemimizin gücü ve demokratikleşmedeki başarısı da Kürt sorununu aşmakta sergileyeceği kapasite ile belli olacaktır.

1- *Vakit Gazetesi*, 27 Nisan 1925.

2- *Pulat Tacar, Kültürel Haklar, Gündoğan Yayınları*, 1996; s: 48.

3- *Sabah Gazetesi*, 18 Ocak 1997.

4- *Süleyman Demirel, TBMM Açılış Konuşması*, 1 Kasım 1997.

5- *İnönü’nün Hatıraları*, Hazırlayan; *Sabahattin Selek, Ulus*; 31 Mart 1969.

6- *Seha Meray, Lozan Barış Konferansı, Cilt-1, Kitap-1, Ankara Üniversitesi SBF yayınları*, s: 38.

Türkiye: Kürt sorunu ve federal çözüm

(Tezler, öneriler)

Bilerek veya yasal ve politik engellerden ötürü, Kürt sorununun tanımına ve çözümüne ilişkin olarak ortaya atılan "Kürt realitesi", "Anayasal vatandaşlık", "Kültürel haklar", "Alt kimlik-üst kimlik", "Demokratik cumhuriyet", "Kopenhag Kriterleri" gibi adlandırmalar, örtülü kavramlar olup, hem sorunun adını ve özünü bir bütün olarak ifade etmede, hem de ona adil ve köklü bir çözüm bulmada yetersiz kalmaktadır.

Nuh Ateş

1- Kürt sorununun tanımı:

Kürt sorunu ve çözümü konusunu irdelerken, çerçeve olarak şu ana noktaları temel alıyorum:

- Sorunun tanımı ve adlandırılması,
- Çözüm için temel alınacak olan ilke ve kıstaslar,
- Çözüm biçimi, yol ve yöntemler.

Kürtler nedir?

Ya da Kürtler, AB'ne aday üyeliği kesinleşen Türkiye'de adı sıkca duyulan Kopenhag Kriterleri'nin öngördüğü bir azınlık mıdır?

Çıkış noktaları farklı da olsa, ne resmi çevreler ne de Kürt siyasi çevreleri Kürtleri azınlık olarak tanımlıyor.

Azınlık ve çoğunluk, bir yanıyla sayısal kavramlardır ve bu anlamda sayısal bir ilişkili ifade ederler. Buna göre, Türkiye'yi bir bütün olarak temel aldığınız zaman, Kürtler genel

nüfus içinde azınlıktadır. Ama aynı Kürtler, Kürt ülkesini (Doğu ve Güneydoğu bölgeleri) temel aldığınız zaman, bu sefer çoğunlukta dırlar. Bu kez bu bölgede yaşayan Türkler ve diğer etnik gruplar azınlıkta kalmaktadır.

Asıl sorun, azınlık deyince, baskı gören ve haksızlığa maruz kalan bir grubun korunması için gerekli olan koşulların yaratılmasıdır.

Uluslararası hukukta genel geçerli ve bağlayıcı bir azınlık tanımlaması bulunmuyor. Kimlerin azınlık statüsünde görüleceği ve hangi haklara sahip olacağı konusu, daha çok pratikte tek tek devletlerin ve ihtilaflara taraf olan çevrelerin inisiyatiflerine ve anlaşmalarına bağlı olarak belirleniyor.

Konuya ilişkin uluslararası sözleşme ve belgelerde de her ne kadar azınlık kavramına ve azınlıkların farklı dil, din ve kültür gibi özelliklerine yer ve-

riliyorsa, bağlayıcı bir azınlık tarifi bulunmuyor. Ancak, bu sözleşme ve belgelerde, onlara taraf olan devletlerin, azınlık mensuplarına tanınmasını taa-hüt ettikleri bireysel haklara yer veriliyor. Örneğin Türkiye'nin, başta Fransa, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya ile birlikte karşı çıktığı ve şimdi kabul ettiğini açıkladığı Kopenhag Belgesi (1990), azınlık mensuplarına anadilde özel ve kamusal alanda eğitim, örgütlenme, etnik aidiyet ve kültürü geliştirme hakkını, hatta yerel idari otonomiye tanımayı öngörüyor.

Bir topluluğun ne olduğu konusunda, en başta o topluluğun kendini nasıl tanımladığı, yani subjektif görüşü birinci derecede gözönünde bulundurulması gereken bir husustur. Bunun tersi, dışardan belirlemecilik ve o topluluğun kolektif iradesini hiçe saymak olur.

Kürtler kendilerini halk olarak görüyor ve bunun kriterlerini de sahip bulunuyor.

Türkiye Kürtlerin halk olduğu gerçeğini red ve inkar etmede ısrar ediyor. Böylelikle de, soruna adil ve kalıcı bir çözüm bulmanın yolunu tıkiyor.

Bilerek veya yasal ve politik engellerden ötürü, Kürt sorununun tanımına ve çözümüne ilişkin olarak ortaya atılan "Kürt realitesi", "Anayasal vatandaşlık", "Kültürel haklar", "Alt kimlik-üst kimlik", "Demokratik cumhuriyet", "Kopenhag Kriterleri" gibi adlandırmalar, örtülü kavramlar olup, hem sorunun adını ve özünü bir bütün olarak ifade etmede, hem de ona adil ve köklü bir çözüm bulmada yetersiz kalmaktadır.

Bu kavramların altını dol-

durmaya ilişkin olarak, sahiplerince ileri sürülen görüşlerin, bir genelleme yapacak olursak, ortak paydasını ağırlıklı olarak bireysel haklar oluşturuyor; ya da onlar bu yönlü yorumlanma ve kullanılmaya yatkın bulunuyor.

Bireysel hakların sağlanması yönündeki istem, öneri ve çabaları bir bütün olarak beğenmemek veya küçümsemek doğru bir tavır olamaz.

Bireysel bazda hakların, örneğin Kopenhag Belgesi'nde yer aldıkları biçimiyle sağlanması, çözümün yarısı olarak görülmeli.

Ancak Kürt sorununun kalıcı çözümü, bireysel haklarla sınırlı olmayıp, bunların yanısıra, kolektif ya da grup hakkının da tanınmasını gerektiriyor.

O da, bir halkın kendi ekonomik ve kültürel yaşamı, siyasal yönetimi ve geleceği konusunda kolektif iradesini ortaya koyma ve kullanma hakkıdır. Bu hak ifadesini "halkların kendi kaderini tayin etme" ilkesinde buluyor. Her halk için olduğu gibi, Kürt halkı için de, bu kolektif hak vazgeçilmez ve ertelenmez temel bir haktır.

Diğer taraftan, birden fazla halkın birarada yaşadığı durumlarda, ortak tanımlara da gidilebilir. Bu konuda başka ülkelerin deneylerinden yararlanılabilir.

Bask, Katalan ve Galiç halklarının varlığı Franko dönemi İspanya'sında inkar ediliyordu. 1978 Anayasası bu yasakları, "halklar" ve "tarihsel milliyetler" tanımlamasına yer vererek kaldırdı.

Belçika Anayasası, Belçika'da yaşayan farklı üç halk

Kendi kaderini tayin hakkı gruplara, halklara özgü kolektif olan tek haktır. O, bu yanıyla azınlık haklarından ve diğer temel hak ve özgürlüklerden ayrılır. Bunlar bireysel bazda haklardır. Kopenhag Kriterleri de ulusal azınlık mensuplarına kültür, anadilde eğitim-yayın ve örgütlenme gibi alanlarda, bireysel bazda hakları öngörüyor. Kendi kaderini tayin hakkı, istisna hallerde, örneğin munsuplarının "etnik temizlikle" yüzyüze kalması, bölge ve dünya barışının tehdit edilmesi gibi durumlarda, azınlıklar için de geçerli olabilir. Türkiye Kürtler için kolektif hakları red etmede diretiliyor. Kürtleri belki ileride grup haklarını talep etmeye götürür kaygısıyla olacak ki, azınlık olarak da kabul etmek istemiyor. Kıbrıs Türkleri, Filistinli ve Kosovalılar için savunulan kolektif hakları Kürtlerden esirgemenin hiçbir haklı gerekçesi ve açıklaması yoktur.

grubunu, “Valon Topluluğu”, “Flaman Topluluğu”, “Alman Topluluğu” diye tek tek adlandırmayı uzlaşma formülü olarak seçmiştir.

Sonuç olarak, Kürtler etnik anlamda bir halktır. Bu gerçeği kabul etmek ve bunun sonucu olarak ta bu halkın haklarını teslim etmek sorunun adını ve özünü oluşturuyor.

✓ 2- Halk ve halkların kendi kaderini tayin hakkı

Kürt sorununun çözümü konusunda temel alınması gereken ana ilke, “halkların kendi kaderini tayin etme hakkıdır”. Bu ilkeyi dışlayarak öngörülen yaklaşımlar, sorunu adil ve köklü bir biçimde çözümü götürmez.

Kendi kaderini tayin hakkı, öz itibarıyla halklara kendi devletini kurma ya da bir devletin sınırları içinde kalarak otonom veya federal yapılanmaya sahip olma imkanı tanıyor.

Bu hakkın kimler için geçerli olduğu ya da uygulanmaya sokulması konusunda net bir çizgi yok. Bu, daha çok güç dengelerine ve çıkarılara bağlı bir biçimde şekilleniyor.

Kendi kaderini tayin hakkının sahibi halklardır. Bu hak her halk için geçerlidir. Burada sorun olan kimlerin halk sayılacağı konusudur. Zira halklar hukuku halkın tarifini içermiyor.

Ancak hukuk bilimi ve çevreleri halkı, ortak bir toprak üzerinde yerleşik olan, kültürel ve etnik özelliklere sahip bulunan topluluk olarak tarif ediyor.

Bu arada, bir topluluğun

kendini nasıl tarif ettiği görüşü de önem arz ediyor.

Yine hukuk çevreleri, halkları devlet sahibi olanlar ve olmayanlar olarak iki gruba ayırıyor.

Etnik bakımdan homojen ve devlet sahibi olan halklar için sorun yok. Onlar zaten devlet sahibi olmakla kendi kaderini tayin etmiş bulunuyorlar.

Tek devlet çatısı altında birden fazla halkın birarada yaşadığı ve etnik bir grubun dominant, bir diğ erinin ise azınlık konumunda olduğu ve üzerinde, yaşamını tehdit eder boyutta büyük bir baskının bulunduğu hallerde, kendi kaderini tayin hakkını, kendi devletini kurma biçiminde kullanmanın yolu açılmış olur. Ama bu tür durumlarda bile, bu yolun ne kadar dar olduğunu, ya da sonu meçhul levhasının yol kenarlarında asılı durduğunu, Irak Kürdistanı ve Kosova örnekleri gösteriyor.

Dünyada, özellikle Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar’da, onlarca halk, bu biten yüzyılın başında, ortalarında, ikinci yarısında, iradeleri çiğnenerek, dış müdahaleler sonucu parçalandı, bölündü.

Bazan onlarca farklı etnik grubun bir devletin sınırları içinde bulunduğu bu kritik bölgelerde, haksızlığın ve parçalanmışlığın simgesi olan mevcut sınırları değiştirmeye kalkışmak akıl işi değildir. Buna yeltenmek, imkansız istemek olur; savaşa, istikrarsızlığa, kin, nefret ve düşmanlığa davetiye çıkarmak olur.

Parçalanmış halkların çıkarı, çağımızın gerekleri ve ko-

şulları yeni sınırlar çizmeyi, yeni parçalanmaları üretmeyi değil, sınırları aşmayı, onları anlamsızlaştırmayı öngörüyor. Birden fazla halkın, dil, din ve kültürün birarada yaşaması mümkündür. Mümkünün ötesinde, bu bir zaruret ve zenginliktir.

Yeni sınırlar çizmeye ve bu temelde şiddete ve savaşa değil, diyalog ve barış içinde, ortak yaşamayı öğrenmeye ve örgütlemeye yönelmektir güzel ve doğru olan.

Birden fazla halkın birarada yaşadığı etnik, ulusal ve bölgesel temelde sorunların ve çatışmaların yaşandığı kimi devletlerde, azınlık ve ezilen konumunda bulunanlar, kendi kaderini tayin hakkını, bölgesel otonomiye ya da federal bir statüye kavuşmak suretiyle kullanıyor. Günümüzde bu yönlü güçlü bir trend ve destek sözkonusudur.

Kendi kaderini tayin hakkı gruplara, halklara özgü kolektif olan tek haktır. O, bu yanı sıra azınlık haklarından ve diğer temel hak ve özgürlüklerden ayrılır.

Bunlar bireysel bazda haklardır. Kopenhag Kriterleri de ulusal azınlık mensuplarına kültür, anadilde eğitim-yayın ve örgütlenme gibi alanlarda, bireysel bazda hakları öngörüyor.

Kendi kaderini tayin hakkı, istisna hallerde, örneğin mensuplarının “etnik temizlikle” yüzyüze kalması, bölge ve dünya barışının tehdit edilmesi gibi durumlarda, azınlıklar için de geçerli olabilir.

Türkiye Kürtler için kolektif hakları red etmede diretiyor.

Kürtleri belki ileride grup haklarını talep etmeye götürür kaygısıyla olacak ki, azınlık olarak da kabul etmek istemiyor.

Kıbrıs Türkleri, Filistinli ve Kosovalılar için savunulan kolektif hakları Kürtlerden esirgemenin hiçbir haklı gerekçesi ve açıklaması yoktur.

✓ 3- Çok ülkeli devlet ve vatan

Çok halklı veya çok uluslu devletler, aynı zamanda çok ülkeli dirler.

Kosova, Korsika, Katalanya, Kürdistan, İskoçya, Galler, Bask birer ülke adıdır ve sakinleri açısından vatandır. Ama onlar, başka adları olan ulusal devletlerin birer parçasıdır; oralarda bir çeşit "iç" ülke konumundadırlar.

"İç" ülke ya da bölge, vatan olarak üzerinde yaşayan toplulukların etnik kimliğinin vazgeçilmez bir ögesidir. Bir İskoçyalı için İskoçya vatandır, Büyük Britanya ise, onun vatandaşlık bağıyla bağlı bulunduğu devlettir.

"İç" ülke ya da bölge kimliği, etnik bakımdan homojen sayılabilen ülkeler için de geçerlidir.

Örneğin Alman vatandaşı olan bir Bavyalı, herşeyden önce kendisini Bavya kimliğiyle görür.

Kazanan birileri Bavya kimliğini reddetmeye veya yasaklamaya kalkarsa, bununla büyük bir ihtimalle bir isyana yol açabilir.

Yukarıda adları sayılan "iç" ülkelerin, Kürdistan hariç, adları yasaklı değil. Hepsisi resmidir ve her biri otonom ya da federal bir statüye sahip bulunuyor.

yor.

Türkiye de çok haklı ve çok ülkeli bir devlettir. Türkiye Türkler için hem vatan hem de devlettir. Burada vatansal ve devletsel kimlik çakışmaktadır. Ama bunun, Kürtler açısından, en azından Kürdistan'da yaşayanlar için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Onların vatani Kürdistan'dır.

Ülke adı olarak Kürdistan'ı Kürtler icat etmiş değil. Böylesi adlandırmalarda sıkça görüldüğü gibi, dışardan verilen bir ad. Bu adın ilk kez Farslar tarafından kullanılmış olması muhtemeldir.

Ama Selçuklular ve Osmanlıların bu adı resmi olarak kullandıkları kesin olarak biliniyor. Kürtler dün ve bugün bu adı kendi vatanlarının adı olarak benimsemiş ve kullanagelmışler.

Osmanlı döneminde eyalet konumunda olup da bugün resmi ülke adlarını ve Osmanlı'nın bir eyaleti olan Kosova adını hiç çekinmeden telafuz edenlerin, aynı şekilde Osmanlı'nın bir başka eyaleti olan Kürdistan adını ağızlarına almaktan bu denli kaçınmalarını rasyonel olarak açıklamak mümkün değildir.

İskoçya ve Katalonya'nın resmi bir statüyle tanınmış olmaları nasıl Büyük Britanya ve İspanya için tehlike arz etmiyorsa, Kürdistan'ı resmen tanımak da bir tehlike teşkil etmez. Aksine, bir hak olan vatani Kürtlere yasakladığımız zaman tehlike yaratmış olursunuz.

Vatan adını ve hakkını yasaklayabilirsiniz, ama onu insanların bilincinden söküp atmazsınız.

✓ 4. Federalizm ve ulusal devlet biçimleri

Federalizm, kimilerinin göstermeye çalıştığı gibi, ne öcü ne de bö(lü)cüdür. Böyle olsaydı, yeryüzünde mevcut olan ulusal devletlerin üçte bir kadarlık bir bölümü federal biçimli olmazdı. ABD, Rusya, Almanya, Güney Afrika, İspanya, İsviçre, Avusturya, Belçika gibi büyük ve gelişmiş devletler de federal sistemlidir.

Türkiye'de federasyona karşı çıkanlar, aynı anda, Kıbrıs ve Bosna Hersek için hararetli federasyon taraftarı kesiliyorlar. Söylediğini duymayanlara özgü olan bu durum, Türkiye'nin yaygın bir gerçekliğidir. Türkiye için federasyon önerenlere "hain", "asalım-keselim" diyen de, Kıbrıs için "konfederasyon" ya da "gevşek federasyon" talep eden de aynı, ona alkış tutanlar da aynı.

Aslında çelişkili olan bu durum bir yanıyla olumsuz değil. Zira bu tavır, Kıbrıs için federasyonu savunuların, özünde etnik ve ulusal temelde ihtilafli ülkeler için federasyonu çözümleyici bir model olarak gördüklerini kanıtıyor.

Ulusal devlet politik bir organizasyondur. Ulusal devletleri, organizasyon biçimi bakımından, kabaca iki gruba ayırmak mümkün. Biri üniter-merkezci, diğeri federal biçimlidir.

Esasında federal devletler de üniterdir, yani birleşik ve tektir, ama merkezci değildir.

Ulusal devletin her iki biçimi de kendi içinde farklı türleri barındırır. Örneğin, Fransa üniter-merkezci bir yapıya sahip, ama bölgelere ve yerel yönetimleri yetkiler verebilmiştir.

Buna karşın, Fransa'nın hep örnek gösterildiği Türkiye'de katı üniter-merkezci bir yapı ve anlayış hakimdir.

Federal devletler arasında da farklılıklar bulunuyor. Eyalet ve bölgelere geniş otonom yetkileri tanıyan ve federal merkezci yanı ağır basanı da var. Örneğin, Federal Almanya'da federal yasalar, eyalet yasalarına göre öncelikliken, yani merkezi federal yasalar eyalet yasalarını bozabiliyor-ken, Avusturya'da merkezi-federal yasalar eyalet yasalarını bozamıyor. Yine federal sistem, Almanya'da "kültür federalizmi", İsviçre'de "multietnik", Kanada'da "çatışmalı" özellikleriyle öne çıkıyor.

Federalizm, yörede demokrasiyi, yerinde yönetimi, federal merkez ile otonom eyalet ve bölgeler arasında yasama ve yürütme yetkilerinin paylaşılmasını olanaklı kılan bir yapılanma ve örgütlenme biçimidir.

Federal sistem bu özellikleriyle, bölge, eyalet veya "iç" ülkelere, siyasi ve ekonomik merkezlerin sömürü ve baskısını sınırlama imkanı tanımaktadır. Böyle bir sistemde ekonomik sorunlara çözüm getirmek, sanayileşmenin belli bölgelerde merkezleşmesini önlemek daha bir mümkündür. Federal sistem, sorumluluk alma ve paylaşma, ülke sorunlarına uzlaşma temelinde yaklaşma kültürünü de beraberinde getirir.

Federalizm, çok uluslu ve bu temelde ihtilafları olan devletler için, bu sorunları çözüm yoluna sokması için elverişli bir sistemdir. Nitekim, geçmişte üniter-merkezci bir yapıya sahip ve bu türden sorunlarla

yüzyüze kalan bazı devletler (Belçika, İspanya), federalizme geçiş yaparak, sorunlarını hafifletip çözüm yoluna sokabildiler.

Ama bu trendin zıttı bir başka trendin olduğunu da bilmek gerekiyor. Federal sisteme sahip olan kimi devletler (eski Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Çekoslovakya) bölünüp parçalandılar.

Bu bölünmeleri, bir başına federal sisteme yüklemek doğru olmaz. Buna yol açan nedenleri başka yerlerde aramak lazım. Örneğin, eski komünist ülkelerdeki federal sistemler daha çok biçimsel, merkezci ve yukarıdan dayatmacı özelliklere sahiptiler. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nde Ruslar, Yugoslavya'da Sırlar, Çekoslovakya'da Çekler dominant ulus olarak siyasi erki ellerinde tutuyorlardı. Bu yüzden, federalizmin eşitlikçi ögesi zayıftı.

Bazı federalizm uzmanları, iki bölgeye veya iki etnik gruba dayalı federasyon biçiminin (Kanada, Belçika, Kıbrıs) riskli ve çatışmalı özelliklerine dikkat çekiyorlar. Aynı durum, üniter-merkezci bir devletin sınırları içinde tek bölgesel otonomi modeli için de sözkonusu.

Bu modellerde merkezi yapı özünde değişmiyor, bir nevi iki bölgeye ya da etnik gruba yayılıyor. Bu tip modeller, etnik ve bölgesel temeldeki rekabet ve çelişmeleri öne çıkarabiliyor.

Bu durum, üniter-merkezci bir yapının içinde bölgesel otonomi modeli için de geçerli. Kürtlerin Irak ve İran'daki geçmiş otonomi deneyimleri bu

görüşü destekliyor.

Bundan ötürü de, Türkiye için, benim görüşüm, tüm ülke çapında geçerli yaygın, Almanya veya İspanya'da olduğu gibi, çok eyaletli bir modelin tercih edilmesinin daha daha doğru ve kabul edilebilir olacağı yönündedir.

✓ 5. Globalleşme ve çağın gereği

Dünya hızlı bir globalleşme süreci yaşıyor. Bu sürecin en belirgin özelliğini, geride bırakılan yüzyılın son çeyreğinden itibaren, iki karşıt sistem temelinde oluşmuş olan bloklaşmanın kalkmasıyla, kapitalizmin hızla tüm dünyaya yayılıp hükmetmesi ve bu temelde dünya birliğine öncülük etmesi oluşturuyor.

Büyük sermaye grupları ve ekonomi devleri egemenliklerini dünya sathına hiç bir ciddi engelle karşılaşmadan yayabiliyor; en ücra coğrafyalara, yaşamın en küçük karelerine ve canlıların genlerine dek sokabiliyorlar. Onlar, makro ve mikro dünyaların fethi yarışında kendi aralarında ve birbirlerine karşı daha büyük birlikteliklere giriyorlar.

Bu gelişmeyle birlikte, herşeye satıcı-alıcı, kar-zarar ve yararcılık temelinde bakan anlayış ve değerler de dünyanın dörtbir yanına yayılıyor.

Ekonomi ve ticaret temelindeki globalleşmeye bilim, telekomünikasyon ve ulaşım gibi alanlardaki hızlı sıçramalar eşlik ediyor; ona ivme kazandırıyor.

Dünyanın küçülüp bir köye dönüşmesi ve her köyün de dışa açılıp dünyalaşması da bu

sürecin bir yansımasıdır. Globalleşmenin, eski ve yeni yığın-sal göç ve mülteci akınlarının bir sonucu olarak, deyim yerindeyse, her ülkede 72 milletten birey ve topluluklar birarada yaşıyor. Bu karışım ve farklı dil, din, ırk ve kültürlerin birlikteliği, çoğulculuğa ve farklılıkları kabullenmeye dayalı bir yaşam ve örgütlenme biçimini dayatıyor.

Ulusal devlet, özellikle de çoğulculuğu ve farklılıkları dışlayan ve tek millet, tek dil, tek din gibi bağnaz özellikleriyle öne çıkan, globalleşme sürecine ters düşüyor. Globalleşme ulusal devletleri değişime zorluyor, onların ulusalcı ve tekçi yanlarını törpülüyor, sınır ve hükümlerinden kırımlara gidiyor.

AB gibi, federal-konfederal yapılı, demokrasiye ve çoğulculuğa dayalı kıtasal birliktelikler globalleşme sürecine denk düşen oluşumlar ortaya çıkıyor.

Genel gidişatı bu yönlü bir dünya sürecinde, çok uluslu devletlerde merkezci, ulusalcı ve tekçi yanları ağır basan anlayış ve yapılanma konusunda ısrar edenlerle, sınır değişikliği, bölünme, ayrılma ve savaş temelinde yeni ulusal devlet kurmayı hülya edinenler, bir bakıma kaybedenleri oynuyorlar dünya sahnesinde.

Dezentralizasyon, federalleşme, yerinde yönetim ve denetim globalleşmeye karşı denge unsuru oluşturma bakımından da önem arz ediyor. Bu yolla, hem grup ve bireylerin temel hak ve hürriyetlerini yasal ve yapısal koruma altına alma, hem de gözden irak mekanlarda, dünyaya hükmeden global

güç ve odakların hegemonyasını yerinde sınırlandırma ve olumsuzluklarından korunma mümkün olabilir.

Çağın gidişi ve gerekleri de, Türkiye'nin, Kürt sorununun çözümünü de mümkün kılacak olan demokratikleşmeye ve federalleşmeye yönelmesini öngörüyor.

✓ 6. Türkiye için federal yapılanma önerisi

Gerek tarihsel açıdan gerekse nüfusun etnik bileşiminin çeşitliliği, iç içe ve yan yana bulunuşu bakımından Anadolu, Türkiye ve Kürdistan coğrafyaları Türklerin, Kürtlerin ve onlarla birlikte yaşayan diğer halkların ortak vatanlarıdır. Onların bu gün ve gelecekte birlikte yaşamaları bir istem ya da halkların kardeşliğinin gereği olmanın ötesinde bir çeşit zorunluluk teşkil ediyor. Bu nedenle de, bu birlikteliği bozan, zorlaştıran, halklar arası ilişkileri düşmanlaştıran, politika ve yapılanmaların değişmesi acil bir zaruriyet olarak ortaya çıkıyor. Tek etnik kimlikli ve katı merkezciyetçi "Ulus-Devlet" modeli, ulusal, etnik ve kültürel çeşitlilik arzeden bu coğrafyaya yabancıdır. O birliği ve entegrasyonu sağlamadığı gibi, parçalanmışlığa, ayrımcılığa ve istikrarsızlığa yol açmaktadır. Buna karşın ulus devletin bir biçimi olan federal devlet, farklı milliyet ve azınlıkların birarada yaşadığı ülkelerin yapısına daha uygun düşmekte, uzlaştırıcı ve birleştirici olmaktadır.

Anadolu halkları arasında tüm farklılıklara rağmen, bin yıllık ortak yaşam ve tarihte, ortak değerlerle yoğrulmuş bir

kardeşlik sözkonusu. Ayrıca sayısız yadsınmayacak olan, köklerinde Kürtlük bulunan Türklerle, köklerinde Türklük bulunan Kürtlerin bulunduğu boyutu olan bir kardeşlik.

Türkiye'de nüfusun etnik bileşimi, Kürt nüfusunun dağılımı ve mevcut koşullar gibi pek çok neden Kürt sorununu iç biçimiyle çözümünü gerekli ve tercihli kılyor.

Türkiye'nin başta Kürt sorunu olmak üzere, çözümü kolay olmayan ağır sorunları bulunuyor. Bir biri ile bağlantılı olan bu sorunların çözüm yoluna sokulması, diyalog ve uzlaşma yoluyla, köklü anayasal ve yapısal reformların yapılması temelinde mümkün olabilir.

Bu perspektifteki reform projesinin köşe taşlarını kanımca çoğulcu ve katılımcı demokrasiye geçişi sağlamak, farklı ulusal ve kültürel kimliklerin varlığını tanıyıp, onları yasal ve kurumsal güvencelere bağlamak, merkezciyetçi devlet yapısını terk edilip federalist bir yapılanmaya yönelmek oluşturmaktadır. Bu ana eksenler üzerinde oluşacak yapılanma ve şekillenme nasıl olmalıdır? Çoğulcu demokrasiye geçişi sağlayacak geçici bir anayasa yapılmalı, bu çerçevede her türlü düşünceye örgütlenme özgürlüğü tanınmalı, Kürt ve diğer kimlikten partilerin kurulması önünde engeller kalkmalı. Buna genel bir politik af ile birlikte yerel ve genel seçimlerin yapılması eşlik etmelidir. Arkasından bir kereye mahsus etnik köken ve anadil kriterleri temel alınarak, bir sayım yapılmalı, Türkiye'nin etnik coğrafyası tespit edilmelidir. Sonra, yeni bir ana-

yasa hazırlamak üzere, tüm partilerin katılacağı bir uzlaşma ve dialog platformu oluşturulmalıdır.

Ulus ve vatandaşlık kavramları teklik öğelerden arındırılarak, ortak kabul edilir hale getirilmeli.

Söz gelimi "Türkiye ulusu, farklı milliyetlerden ve kültürel topluluklardan oluşur" biçiminde bir formülasyona gidilebilir. Yine vatandaşlık, "Federal Türkiye Cumhuriyeti Devleti"ne vatandaşlık ile bağlı bulunan herkes bu cumhuriyetin vatan daşdır" biçiminde formüle edilebilir.

Merkeziyetçi devlet yapısında değişiklik yapılarak ülke çapında yaygın bir federatif yapılanmaya gidilmeli. Merkezin yetkilileri, savunma, dış ilişkiler ve para gibi alanlarla sınırlandırılmalı, bunların dışında kalan alanlarda yetkiler, oluşturulacak eyaletlere devredilmeli, onlarla paylaşmalı bir biçimde kullanılmalı.

Eyalet düzeyinde merkeziyetçiliği önlemek için il ve yerel yönetimlerin yetkileri artırılmalı. Devletin adı "Federal Türkiye Cumhuriyeti" biçiminde değiştirilmeli.

Her biri otonom statüye sahip olacak olan eyalet, il ve yerel yönetimlerden oluşacak Federal Türkiye Cumhuriyeti devletinin bölünmez bütünlüğünü pekiştirilmeli.

Gerek tarihsel gerekse etnik köken ve anadil temel alınarak yapılacak olan sayım sonucu Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu illerden -gerekirse referandum yoluyla-, bir eyalet oluşturulmalı, ülkenin diğer bölgelerinde oluşturulacak eyaletler ise,

birbirine yakın, aralarındaki tarihsel, kültürel, ekonomik ve coğrafik ilişkiler de temel alınarak, il ve ilçe bazında yapılacak referandumlar sonucu oluşturulmalı.

Eyaletler kendilerine, tarihsel ve kültürel geçmişlerine uygun isim ve sembollerini kullanma haklarına sahip olmalı. Aynı şey, yöre ve şahıs adları için de geçerli olmalıdır. Eyaletlerin, onların adlarını, yetkilerini, organlarını, bu organların oluşumu ve işleyişi gibi konularını içeren, federal merkezi anayasa ile uyum içerisinde olan ve referandumla kabul edilmiş anayasaları olmalı.

Yine onların, seçimle oluşacak ve yasama yetkisine sahip eyalet meclisleri ve hükümetleri olmalı. Eyalet düzeyinde yargı yetkileri olan, eyalet yüksek mahkemeleri olmalı. Federal Büyük Millet Meclisi'nin yanısıra, onunla birlikte yasama yetkisine sahip bir eyaletler ve halklar konseyi oluşturulmalı.

Bu organda eyaletlerin yanısıra, temsilileri başka türlü mümkün olmayan Türkiye'deki tüm halk ve dil grupları temsil edilmelidir.

Federal Türkiye'de konuşulan tüm diller, ülkenin tarihsel ve kültürel zenginliğin önemli bir parçası olarak kabul edilmelidir. Türkçe tüm ülkede resmi dil olarak kalmalı. Kürtçe'nin çoğunluk olduğu eyalette ise, Türkçe'nin yanısıra Kürtçe de resmi dil olmalıdır. Bu iki dil dışında kalan ve Türkiye'de konuşulan tüm diller, çıkarılacak yasalarla koruma altına alınmalıdır.

Eyaletlerde, resmi dillerin dışında kalan dilleri konuşanla-

rın topluca buldukları bölge ve yörelerde iki dilli eğitim yapılmalı, birey bazında ise anadilde ders hakkı, ülke genelinde geçerli bir hak olmalıdır.

Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu illerden oluşan eyaletlerin dışında, tüm eyaletlerde, başta Orta Anadolu olmak üzere, Kürtlerin topluca yaşadıkları yörelerde, Türkçe, Kürtçe iki dilli eğitim olanağı yaratılmalı. Kimilerinin Kürtçenin bir lehçesi, kimilerinin de ayrı bir dil olarak tanımladığı Zazaca konuşulan yörelerde, halkın istemi göz önüne alınarak, eğitim dili olmalıdır.

Kürt yerleşim birimlerinin resmi adlarının yanısıra Kürtçe olan asıl adlarının kullanılması sağlanmalı.

Ekonomik alandaki dengesizliklerin giderilmesi amacıyla yapılacak reform ve yatırımların yanısıra, ülke çapında bir dayanışma fonu oluşturularak kalkınmada öncelikli eyaletlere finans kaynağı olarak sunulmalıdır.

Bu yönlü perspektifle; Türkiye, Kürt sorunu dahil, temel sorunlarını çözüm yoluna sokabilir ve bölge diktatörlerine alternatif olarak halklar için cazibe merkezi haline gelebilir.

Çoğulcu bir topluma ve katılımcı-parlamentar demokrasiye dayalı, "Federal Cumhuriyet" çatısı altında her kesimin ve bireyin kendini bulma ve birlik içinde yaşama şansı büyüktür.

✓ Ek:

Etnisite'nin temel kategorilerine ilişkin tanımlamalar

1- Etnisite, oldukça büyük

bir insan grubunun, bireysel ve kolektif davranış bakımından anlamlı bir gerçeklik olan, ortak bir geçmişe sahip, ortak kültür, tarih ve güncel deneyler yoluyla birbirine bağlı olduğuna inanmışlığı ve belli bir aidiyet ve dayanışma bilincine sahip bulunmasını ifade eder.

Etnisite, etnik kolektifin yaratılmasını olanaklı kılar. Etnik kolektifler bir yandan yapısal ilişkileri ihtiva eden, diğer yandan etnik mobilize yoluyla topluca davranma "şansını" olanaklı kılan "sosyal kategoriler" oluştururlar.

2. Halk, etnik kolektiviteye tekabül eder. Ortak geçmişe, ortak kültürel ve tarihsel mirasa ve aidiyet bilincine sahip olma özellikleri taşıyan kapsamlı etnik bir kolektiftir.

Halk, içinde somut ilişkileri ve ortak hareket etme şansını barındırır. Bu anlamda halk, modern toplum oluşumunun ürünüdür.

3. Ulus ve ulusal devlet, modern çağda genel toplumların tarihsel gelişim aşamasına tekabül ederler. Ulus, ortak etnik köken bilincini paylaşan ve siyasi-yapısal olarak ulusal devlet biçiminde örgütlenmiş olan etnik bir kolektifi ifade eder.

Ulusal devlet, içinde siyasal-aidiyet temelinde uyumun sağlanması isteminin emel olarak tanımlandığı politik bir organizasyondur.

Ulusal devletin, devlet alanı, sıkça görüldüğü gibi, bir halkın yerleşim bölgesinin tümünü ya da bir kısmını kapsamakla kalmıyor; aynı zamanda

başka etnik grupların topraklarını da kapsayabiliyor.

4. Etnik grup, devlet olarak örgütlenmiş toplumun bir kesimini oluşturur. Böyle bir grup başka bir halka mensup ya da başka halkların bir parçası olabiliyor. O çoğunluk toplumundan farklı etnik bir kolektif oluşturur. Diğer etnik kolektifler gibi, etnik gruplar da ortak bir geçmişe ve aidiyet bilincine, ortak kültür ve tarihe sahip olma varsayımıyla ortaya çıkarlar.

Kollektif bir aidiyet, bir yandan grubun kendisi hakkında bilincine, diğer yandan dışardan, başka grupların onlar hakkındaki değerlendirme ve tanımlamalarına dayanır.

5. Etnik azınlıklar, bir sistemin etnik sınıflandırması içinde haksızlığa uğrayan, baskı gören, aşağılanıp damgalanan etnik gruplardır. Onlar, durumlarının ortaya çıkış koşullarına, farklı sosyo-yapısal konumlarına göre şu etnik azınlık türlerine ayrılırlar: Ulusal ve bölgesel azınlıklar, göçmen azınlıklar, sömürgeleştirilmiş azınlıklar ve yeni ulusal azınlıklar.

5. 1. Ulusal azınlıklar, sosyal yapıları itibariyle heterojen topluluklardır. Onlar, ulusal devletin oluşumu sonrasında, tarihsel yerleşim yapısı ya da ulusal devletler arasındaki çatışma ve anlaşmalar sonucu devlet alanlarının değişimi temelinde, etnik aidiyet, kültürel ve tarihsel özellikleri itibariyle yabancı bir devletin sınırları içinde kalarak yaşayan toplu-

luklardır.

Devletin vatandaşları olarak, onlar sıkça vatandaşlık haklarından mahrum edilmekte ya da bu hakları kullanmaları engellenmektedir. Onlar aşırı bir asimilasyon baskısı altında bulunuyor.

Onların politik amaçları, kendileriyle ortak tarihsel-kültürel aidiyeti paylaşan ve onların sosyo-ekonomik çıkarlarını kollayan ulusal devletle birleşmek veya yakın ilişki kurmak oluyor.

5. 2. Bölgesel azınlıklar, modern ulusal devletlerde, farklı nedenlerden tekleştirme ve asimilasyon süreçleri karşısında, etnik aidiyetlerini korumuş olan ya da etnik ve politik bir hareket olarak kaybolmaya yüz tutmuş etnik gelenekleri, kültürü, geçmişe ait belli resimleri yeniden keşfetmek ve yeniden canlandırmak isteyen gruplardır. Federal Almanya'daki Sorblar, İspanya'daki Katalanlar ve Basklar, büyük Britanya'da İskoçlar ve Walisler, Fransa'da Oksitanyalılar bölgesel azınlıklardır. Bölgesel azınlıkların politik yönelimleri, ulusal devlet sınırları içinde politik ve kültürel otonomi elde etmektedir.

6. Etnik çoğunluklar, etnik sınıflandırma sistemi içinde dominant olan gruplardır.

Yukarıdaki tanımlamalar, Prof. Friedrich Heckmann'ın, "Etnische Minderheiten, Volk und Nation" adlı kitabından özet olarak alınmıştır. Almanca'dan Türkçeye tarafımdan çevrilmiştir.

Türk DEMOKRATLARI VE KÜRTLER

Engin Erkiner

türkiye'de hemen her konuda olduğu gibi bu konuda da garip bir durum var. Bir konuda, diyelim Kürt halkının kültürel hakları konusunda, birçok kişi ve kuruluş anlaşır gibi görünüyor, ama pratikte ya hiçbir şey yapılmıyor ya da yapılan bu büyük anlaşmaya göre oldukça küçük kalıyor. Bu sonucu sadece devletin baskısıyla açıklamak da olanaksız. Genelkurmay Başkanlığı ve devletin önemli noktalarında bulunanlar -bazen aksi ifade edilse de- gerçekte Kürt halkının dil ve kültürünün serbest bırakılmasına bile karşılar. İki gerekçeleri var: İlk olarak, kültürel taleplerin kabul edilmesi durumunda ardından başka isteklerin geleceğini düşünüyorlar. İkinci olarak, Kürt kültürünün üzerindeki yasakların kalkmasının, ülkenin üniter yapısını bozacağını, giderek ülkeyi bö-

lünmeye götüreceğini düşünüyorlar. Bu nedenle de; Kürtçe yayın yapmak görünürde serbesttir, ama Kürtçe yayınlar sık sık toplatılır ve haklarında çeşitli davalar açılır. Kürtçe konuşmak serbesttir, ama düğünde bile Kürtçe şarkı söyleyenler hakkında soruşturma açılır, yayınlarında Kürtçeye de yer veren radyolar kapatılır.

Dünyanın her yerinde öyledir, ama özellikle Türkiye'de söylenene değil, yapılarına bakmak gerekir.

Kürt halkının kültürel haklarını savunmak bile suç! Türkiyeli sosyalistlerin, devrimcilerin, demokratların ve Kürtlerin en azından kültürel haklarına kavuşmalarını isteyen başkalarının bu konudaki pasifliğini, söylem düzeyinde kalmalarını sadece bu "suç" unsuruna bağlamak doğru olmaz. Aynı insanlar ya da söz-

konusu geniş bileşimin en azından bir bölümü Gazi olaylarında, hapishanelerdeki açlık grevlerinde, memur ve işçilerin eylemlerinde yasakları aşan bir tutum gösterip, gözaltına alınmaktan, dövülmekten ve işkence görmekten çekinmiyorlar. Ama aynı eylemliliği Kürt halkının en temel haklarını savunmak konusunda göstermiyorlar.

Sorun, önemli ve etkileyici olmakla birlikte, sadece devlet baskısından kaynaklanmıyor. Anlaşılmış gibi görünen konular üzerinde gerçekte anlayamamış olmaktan kaynaklanıyor.

✓ Söylenen aynı, ama anlaşılan da aynı mı?

Kürt halkının kültürel haklarına sahip olmasını istemeyen bir sosyalist, devrimci, solcu hattâ kendini demokrat olarak tanımlayan kimse yok. Konu üzerinde büyük bir anlaşmaya varılmış gibi görünüyor. Gerçekte ise, "kültürel haklar"dan farklı şeyler anlaşılıyor.

Kürt dilinin üzerindeki yasağ kalkmalı, Kürtçe yayın serbest olmalıdır. Buraya kadarını yukarıda saydığımız kesimlerin tümü kabul eder, daha sonra yollar ayrılmaktadır.

İlk ayrım noktası, Kürt halkının kültürel haklarının yasalarla güvence altına alınıp alınmaması sorunudur. Türkiye'de yazılı yasalar bile kolayca çiğnenirken, yasalara geçmemiş bir hak hangi güvenceye sahip olabilir? Kürt halkının kültürel hakları aynı zamanda bir Anayasa sorunudur. Türkiye'de sağ kesimden kişiler bile "1982 Anayasası değişmelidir" diyorlar, ama anayasanın nasıl değişeceği konusunda birlik olmadığı için, arada küçük değişiklik-

ler olsa bile, yasanın özü olduğu gibi durmaya devam ediyor.

Ardından başka bir soru geliyor: Kürtçe, eğitim dili olmalı mıdır? Eğitim dili olmayan bir dilin gelişme olanağı oldukça sınırlıdır. Ne kadar Kürtçe yayın yapılırsa yapılsın, ne kadar Kürtçe kurs açılırsa açılsın, bunların hiçbirisi Kürtçe eğitimin yerini tutamaz. Türkiye Cumhuriyeti olarak tanımlanan devletin sınırları içindeki Kürtler küçük bir sayı oluşturmadıklarından, eğitim dili olarak Kürtçe, belirli bir bölgedeki bazı okullarda öğretilen bir dil olmaktan çok daha geniş bir kapsama sahip olacaktır. Eğitimin iki dilli olması, bir süre sonra kaçınılmaz olarak devletin de iki dilinin olması sonucunu verir. Ardından en azından federatif yapı ya da buna benzer bir yapılanma gündeme gelir.

Burada sosyalistler, devrimciler ve demokratlar arasında ciddi bir ayrım ortaya çıkar. Kesin bir sayı vermek kolay değil, çünkü Türkiye'de sosyalistlerin bile söyledikleriyle gerçekten inandıkları arasında bazen ciddi farklılıklar ortaya çıkıyor. Sadece şu kadarı belirtilebilir: Türkiye sosyalistleri arasında "ülkenin bütünlüğü"nü savunan ve sayıca az denilemeyecek -belki de yarından fazla- bir kesim vardır. Birçok konuda bu kesimin kendi içinde bütünlüğü yoktur, ama "ülkenin bütünlüğü" konusunda değişik kalkış noktalarından hareketle aynı sonuca varırlar.

"Ülke bütünlüğünün Kürt halkının kültürel haklarıyla ilgisi var? Ayrı devlet kurmak savunulmuyor ki" denilebilir. Sorun, Türkiye sınırları içindeki Kürtlerin sayısından ve bu hal-

kın Ortadoğu'da dörde ayrılmış olarak değişik devletlerin sınırları içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Eğer Kürt halkı sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde yaşasaydı, kültürel hakların kaçınılmaz olarak ayrı devlet kuruluşuna ve bölünmeye yolaçağını savunanları bu düşüncelerinden vazgeçirmek daha kolay olurdu. Kültürel haklar bir kere kazanıldıktan sonra geri alınamazlar. Bugün için fiiliyatta ayrı devlet tehlikesi yok. Türkiye'de yaşayan Kürtlerin hayat anlayışı bakımından İran ya da Irak'ta yaşayan Kürtlerle değil de, yıllardan beri birlikte yaşadıkları Anadolu Türkleriyle daha iyi anlaşabildikleri söylenebilir. Ne var ki, bu durum sonraki yıllarda değişebilir ve T. C. devletinin böylesi bir durumda zor kullanmanın ötesinde hiçbir çıkış yolu yoktur.

İsviçre'de, Kuzey İtalya'da, Kanada'da, Fransa'da ve sayılabilecek başka ülkelerde, belirli bir bölgede yaşayan halk ister ekonomik isterse politik ve kültürel nedenlerle olsun, ülkenin yapısından ayrılmak istiyor. Bu ayrılma isteği, -örtülü bir zorlama da her zaman olmakla birlikte- ağırlıkla ekonomik araçlarla frenleniyor. Ayrılacak bölgede ekonomik durumun kötüleşecek olması ya da en azından büyük sorunların ortaya çıkmasının muhtemel olması, kendisini ayrı tanımlayan insanların zaten dil başta olmak üzere kültürel konularda geniş özgürlüklere sahip olmaları; tüm bunlar, söz konusu bölgede yaşayan insanların "Ayrılmak için bu kadar sınıktıya değer mi?" sorusunu sormaya yöneltiyor.

T.C. devleti tarihinde hiçbir

zaman büyük ekonomik olanaklara sahip olmadı ve bugünkü durumun da gösterdiği kadarıyla hiçbir zaman da sahip olamayacak. Geriye zorbalık ve görünürde herkesin savunduğu ama bir türlü uygulamaya geçirilemeyen temel hakların tanınmasının, zorun çeşitli biçimleriyle engellenmesi kalıyor.

Bu konuda mantık, muhtemel bir sonuçtan başa doğru işliyor. Şöyle ki: Kürtçenin eğitim dili olmadığını, devletin tek resmi dile sahip olmayı sürdürdüğünü, ancak Kürtçe yayının (gazete, kitap, radyo, TV yayını) serbest bırakıldığını düşünelim. Bu durumda bile Kürt ulusal bilinci yeni bir aşamaya yükselecek, en azından çocuklar ve gençler dillerini kullanmakta ve kültürlerini daha iyi özümlemekte şimdikinden oldukça geniş olanaklara sahip olacaklardır. Kürtçenin gelişmesi yine sınırlıdır, çünkü eğitim dili değildir, ama bu eksiklik diyelim özel kurslarla bir oranda da olsa giderilebilir. Bir süre sonra ortaya yasalarda olmayan fiili bir durum çıkacak, ülkede Kürtçe nüfusun sayıca az olmayan bir kesimi arasında gelişen bir iletişim dili olarak ortaya çıkacaktır. Bu sürece -devlet istemese bile- Türklerin de belirli oranda uyaçağı söylenebilir.

Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Almanya'da tek resmi dil vardır. Okullarda göstermelik kabilinden anadil dersleri olsa bile, çocuk Türkçeyi burada değil evinde ve Türkçe TV'lerden öğrenir. Ancak son yıllarda gittikçe genişleyen fiili bir durum da ortaya çıkmıştır: Alman tekelleri Türkiyeli nüfusa seslenirken Türkçe kullanmakta, Alman partileri Alman va-

tandaşı olan Türkiye kökenliler için gazetelere Türkçe ilanlar vermektedirler. Esas olarak ekonomik nedenlerle Türkçe öğrenen Almanların sayısında da artış vardır. Böyle bir gelişme, daha ileri boyutlara ulaşırsa bile, Almanya'daki Türkiyelilerin "ayrı bir devlet" isteğinin ortaya çıkmasına yol açmaz; ama Türkiye'de hem Kürt halkının sayısal büyüklüğü hem de komşu ülkelerdeki durum nedeniyle böyle bir isteğe yol açabilir.

Devletin buradan çıkardığı sonuç; günlük konuşma, kaset yayını ve dergilerde bazı Kürtçe sayfalar dışında Kürt halkının hiçbir kültürel hakkını tanınamak hattâ tanınanları bile sürekli yasaklar, para ve hapis cezalarıyla olabildiğince engellemektir.

Türkiye'de kendilerini sosyalist ya da devrimci olarak tanımlayanların dışında kalan ve kendilerine demokrat diyenler, büyük oranda en fazla devletin çizdiği sınırların biraz ötesine gidebilirler. Bunların oldukça büyük bir bölümü ülkenin bölünmesine ya da gelecekte buna yol açabilecek herhangi bir uygulamaya karşıdır. Bu nedenle, bugün Kürt halkının bazı kültürel haklarını savunsalar bile, gelecekte bu hakkın istemedikleri sonuçlara yol açabileceği konusunda ikna edilmeleri pek de zor değildir.

Türkiye devrimci ve sosyalist hareketine gelince; bu konuda kabaca üç bölüme ayırmak doğru olur:

Birincisi; ülkenin şu veya bu gelişme sonucunda bölünmesine karşı olan, Kürt halkının devletleşebilmek hakkını savunmayı "emperyalizmin oyununa gelmek" olarak nitelendiren ke-

simdir. Emperyalizm, ama hangi emperyalizm? Emperyalizmin her ülkeye yönelik tutumu ayrıdır ve bazen bütünsel bir tutumdan söz etmek de mümkün değildir. Emperyalist ülkelerin Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun parçalanmasından yana oldukları -burada incelenmesi konumuz dışında kalan nedenlerle- doğrudur. Türkiye için ise homojen bir tavırdan söz edilemez. Almanya, yüzyılın başından beri kendisine yer açmaya çalıştığı Ortadoğu ve Kafkaslar'a girebilmek için, bu bölgedeki düzenin bozulmasından yanadır. Bu nedenle Türkiye'nin bölünmesinden yana olabilir. Bu anlamda, bölünmeye yol açabilecek bir olguyu savunmak Alman emperyalizminin oyununa gelmek olarak nitelendirilebilir.

ABD ise, Türkiye'ye yüklenen Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'ya yönelik işlevler nedeniyle Türkiye'nin bütünlüğünü korumasından ve istikrar içinde olmasından yanadır. Bu bakımdan, Türkiye'nin bütünlüğünü savunmak da ABD emperyalizminin oyununa gelmek olarak nitelendirilebilir.

Görüldüğü gibi, savunulacak bir görüşü birilerinin oyununa gelmek temelinde sınıflandırmamızın, yorumlamanın çıkışı yoktur. Dünyadaki diğer halklar gibi Kürt halkının da devlet kurma hakkı vardır. Bu hakkın kullanılıp kullanılmayacağı, ya da ne zaman ve hangi koşullarda kullanılmasının daha uygun olacağı ayrı bir tartışma konusudur. Bu hak vardır ve tanınmak zorundadır.

Türkiye'nin en büyük yasal sol partisinin önemli bir bölümü bu görüşü savunmaktadır.

İkincisi; esas bölümü yine ülkenin en büyük yasal sol partisi içinde yer alan kesimdir. Bu kesim, Kürt sorunuyla yakından ilgilidir. Konuyu sık sık gündeme getirmekte ve Kürt halkının sadece kültürel haklarını değil, devlet kurma hakkını da savunmaktadır. Ne var ki, Kürt gruplarından birisiyle aynı tutumu takınmayı politik bir çizgi haline getirmiş olmaları, bazen derin bir subjektivizme saplanmalarıyla sonuçlanmaktadır. Şöyle ki:

Türkiye'de Kürt sorunu, silahlı savaşın sürdüğü dönemdeki gibi ülkenin en önemli sorunu durumunda değildir. En önemli sorunlarından bir tanesidir. Durumun eskisi gibi sürdüğünü zannetmenin ve buna uygun tutumlar geliştirmenin Kürt halkının mücadelesine yarar getirdiği söylenemez.

Üçüncüsü; çok sayıda gruptan oluşan, Kürt halkının haklarını savunan ama gerek dar örgütsel bakış açısı, gerekse de devrimci mücadelenin diğer sorunları nedeniyle bu konuda somut eylemliliğe yönelmekte en azından ağır davranan kesimdir.

Görüldüğü gibi, Kürt halkının çeşitli kuruluşlarıyla Türkiye sosyalist ve devrimci hareketinin ilişkisi hiç de parlak durumda değildir.

✓ Ne yapılabilir?

Türk demokratları ve Kürtler açısından yapılabilecek iki şey var:

Birincisi; demokratlar, devrimciler ve sosyalistler arasındaki gizli ve açık milliyetçi eğilimleri teşhir ve mahkum etmek için sürdürülen çaba, yoğunlaştırılarak devam ettirilmelidir. Ne var ki, bu çabayı ikincisiyle

bütünleştirmeden önemli denilebilecek bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir.

İkincisi; Türkiye'de Kürt sorunu birkaç yıl öncesinden daha fazla oranda ülkenin diğer önemli sorunlarıyla içiçedir. Kürtler ayrı örgütlenmeler bile, sadece kendi sorunlarıyla uğraştıklarında, bu ülkedeki baskının, adaletsizliklerin, halklar aleyhine yapılan ve ayyuka çıkan birçok uygulamanın karşısında "kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen" gerekçesiyle sessiz kaldıklarında, politikada kaçınılmaz olarak gerilere düşmeye başlarlar.

Türk demokratları, devrimcileri ve sosyalistleriyle Kürt halkı arasında halen ciddi bir kopukluk var. Bunun önemli bir nedeni devletin baskısı ve söz konusu kesim içinde de önemli etkinliği olan Türk milliyetçiliğinin değişik görünümliyse; diğer bir nedeni de, Kürtlerin kendilerini doğrudan ilgilendirenler dışındaki sorunlara karşı olan duyarsızlıklarıdır. (Duyarlılık, her yıl birkaç özel günde bildiri yayınlamak, meydanlara çıkmak değildir.) Bize, ayrı durulsa bile, sürekli bir faaliyet temeli üzerinde birliktelik gerek. Bu olmadan, birkaç aydına indirgenmiş ilişki, sorunun varlığını göstermekten, dikkat çekmekten başka işlev görmez.

Bütün abartma çabalarına rağmen Kürt sorunu ülke gündeminin gerilerine düşmüştür. Esas olarak Batı Avrupa'nın ısrarıyla bu sorunun daha güncel duruma getirilmesi mümkün değildir. B. Avrupa da doğal olarak kendi hesabını yapmaktadır. Çözüm ülke içinde aranmalıdır, ülke dışı ancak bunun desteği olabilir.

Kendini tanıtmak, düşüncelerini anlatmak, yanlış ve sapmalara karşı mücadele etmek esas olarak yayımlarla ve açıklamalarla olmaz. Bunlar ancak tamamlayıcı bir işlev görürler. Türkiye'de gerek Kürtler gerekse de Türklerin burada anılan kesimi gerçekte çok şey yapmaya çalışıyorlar. Yeni Anayasa için girişimler, Kürt dilinin gelişmesi ve yaygınlaştırılması için çabalar, demokratikleşme sorunu, emeğe yapılan saldırıya karşı durmak, cezaevlerindeki yeni uygulamaları teşhir, insan hakları ihlallerine karşı çıkmak., birlik çabaları... Sonuçlar gösterilen çabaya göre oldukça zayıf. Bunun objektif ve subjektif nedenleri var:

Objektif neden: Kapitalizmin -küreselleşme adıyla yanlış biçimde tanımlanan- yeni bir gelişme aşamasına ulaşmasıdır. Dünya genelinde sol hareket -on yıl öncesi kadar olmasa bile- halen oldukça kötü bir dönem yaşıyor. Bu durum, Türkiye'ye özgü nedenlerle de birleşerek, bu ülkedeki solun oldukça geri ve cılız durumda bulunmasına neden oluyor.

Gelecek hakkında kesin bir belirleme yapmak mümkün değil, ama tarihimize bakarak şunu saptamak yine de olası: Dünyanın en azından belirli bölgelerinde sol bir yükseliş olmadan -bunun belirtileri var- Türkiye'de solun şu veya bu çeşidinin ciddi bir yükselme göstermesi mümkün görünmüyor. Ne Türklerin ne de Kürtlerin sol gelişmede dünyaya örnek olacak, başka bölgelerdeki gelişmeleri etkileyip hızlandıracak bir güçleri ve birikimleri yok. Kısa süre öncesine kadar kendini tüm dünyaya örnek gösteren bir Kürt grubu-

nun gösterdiği evrim, bu açıdan dikkate değer bir örnektir.

Ne kadar eksikler ve yanlışlarla yüklü olursa olsun, Türkler arasında Kürt halkının tek dostu demokratlar, devrimciler ve sosyalistlerdir. Türk sağından, sözde liberallerinden, dincilerinden beklenen "Kürt sorununa çözüm çabası"nın yüzeysel denilebilecek sonuçlara bile yol açmadığı, görünürde pek güçlü olan bu kesimin, az sayıda solcu Türk aydınının çabası kadar bile etkin-

lik gösteremediği ortadadır.

Türkiye'de ciddi değişimlerin gerçekleşmesi uzun sürecek. Bunun bilincinde olmak gerekiyor.

Subjektif neden: Çabaların parçalı olarak yürütülmesinden; ne yapacağını bilip, nasıl yapacağını bilememekten, bu konuda çok az düşünce ve plan üretmekten kaynaklanıyor. Sonuç; büyük bir çabanın karşılığı olan ciddi bir verimsizliktir. Büyük isteklerin, inançların olması

önemlidir, ama kendi başına fazla anlam taşımaz. Büyük amaçlar ancak somut bir plan halinde şekillendiklerinde anlam kazanırlar. Bu yapılamadığında ya da bugüne kadar olduğu gibi çok verimsiz olarak yapılabildiğinde, dünyada sol dalga yeniden yükseldiği zaman bile, biz de yükselebilecek durumda olmayacağız.

Böyle bir geride kalışın ağır sonuçlarından iki halk da payına düşeni alacaktır.

A.B.D Yeşil Kart Çekilişine Katılın!

ANDREW P. JOHNSON

Ağır Ceza Mahkemesi Eski Savcısı

ve

Amerikan Göçmenlik Avukatları Birliği Üyesi

✓ **Yeşil Kart**

✓ **İltica**

✓ **Çalışma Vizeleri**

✓ **Şirket Kurma Yetkisi**

"Her türlü sorularınızı e-mail vasıtasıyla cevaplarız"

NEW YORK'TA

305 Broadway

11th Floor

New York, NY 10007

Tel: 1-212-385-99 80

NEW JERSEY'DE

964 Main St.

Suite 2C

Paterson, NJ 07503

Tel: 1-973-345-80 88

Fax: 1-973-345-68 88

Ofislerimizde Türkçe bilen elemanlarımız var

www.greencard-visa.com

e-mail: contact@greencard-visa.com

İç Anadolu Kürdleri, Kürd sorunu ve çözüm önerileri

Bölge Kürdlerinden sınırlı bir kısmı Türk sosyalist hareketleri içinde yer almış ve bundan dolayı da çözüm önerileri üzerinde bırakınız yoğunlaşmayı, düşünmeye bile fırsat bulmamışlardır. Onlar için Kürdistan'ın (ki bu terimi hiç bir zaman kullanmadılar) Bolivya'dan, Peru'dan, Vietnam'dan bir farkı yoktu.

Çetin Taşçı

1. Giriş

Kürd sorunu, sadece Kürdistan topraklarında değil, Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan Kürdlerin de öncelikli, birinci sorunudur.

Özellikle İç Anadolu'da tahminen 200-250 yıla yakın bir zamandır yerleşik olarak bulunan Kürdler için Kürd sorunu ve onun çözüm önerileri yaşamsal bir önem arz ediyor. Bölge Kürdlerinin bu sorunu hakkında yazılan yazılar, bir elin parmağını geçmiyor. (bkz. İç Anadolu Kürtleri, N. Ateş, KOMKAR Yay. ve Bırnebün Dergisi'nin bazı sayıları ve Azadi Gazetesi) Bu anlamda bakir olan konuyu incelemede yardımcı kaynak bulmak güç. Bunun içinde aşağıda yazılacak olanlar ağırlıkla benim düşüncelerim ve edindiğim izlenimler

temelinde olacak. İzlenimler ve algılama ise izafidir.

Bölge Kürdleri bugüne kadar sorunun çözüm yolları konusunda kendilerine özgü ciddi bir düşünceye ulaşmış değildir. Ağırlıklı olarak genel anlamda, Kürdistanı bir perspektifle, Kürd sorununun çözümüne yönelik organize olmuş ve bu konuda çalışma yürüten Kürd örgütlerine sempati duymuş ve / veya onlarla birlikte bilfiil çalışmışlardır. Birçok Kürd kurumunun üst düzeylerinde dahi yer almışlardır. Bundan dolayı da Türkiye'nin demokrasi, Kürdistan'ın özgürlük sorununa birlikte oldukları örgütün ilkelere göre yaklaştıklarından, kendi özgün durumlarına uygun bir eğilim belirginleşmemiştir. İçinde yer aldığı örgüt, bağımsız birleşik Kürdistan'ı veya fede-

rasyon'u savunuyorsa o da aynı şeyleri savunmuştur. Bu çözüm önerilerinde kendi özgün konularını ciddi belirleyici bir faktör olmamıştır. Ya da kendisinin özgün çözüm önerisi, örgüt seçmede belirleyici olmamıştır, çünkü böylesi bir süreci yaşamadan bütün-parça ilişkisi içinde bütünü öne çıkaran bir yaklaşım gösterilmiştir.

2. Olası çözüm önerilerine bir bakış

(Bu bölümde Kürdistan sözcüğünden, kuzey parçası anlaşılmaktadır.)

2.1.) "Türk sosyalist" bakışı

Bölge Kürdlerinden sınırlı bir kısmı Türk sosyalist hareketleri içinde yer almış ve bundan dolayı da çözüm önerileri üzerinde bırakınız yoğunlaşmayı, düşünmeye bile fırsat bulmamışlardır. Onlar için Kürdistan'ın (ki bu terimi hiç bir zaman kullanmadılar) Bolivya'dan, Peru'dan, Vietnam'dan bir farkı yoktu. Nasıl olsa sosyalizm gelecekti, bütün halklar gibi, Kürdler de emperyalizmin ve/veya sosyal emperyalizmin boyunduruğundan kurtulacaklardı.

Bu Kürdler kendi evleri yarıken, komşusunun bahçesindeki kıvılcımın telaşına düştüler. Ne yazık ki, ne sosyalizm geldi ne de reel sosyalizm Kürdlere birşeyler sunabildi. Ama reel sosyalizmin içler acısı çöküşünden sonra bu konuda hemfikir olanların sayısı da azaldığına azaldı.

2.2.) Bağımsız ayrı devlet modeli

Bu çözüm önerisinde Kürd

yardu olarak bilinen iller içerisinde bağımsız bir Kürdistan devleti kurulması sözkonusu. Bugüne kadarki statü olan Türkiye ile arasına bir sınır konacak. Böylelikle iç bölgede kalan Kürdler, bağımsız devletin dışında kalacaklar. Dışta kalan Kürdler için ise üç seçenek olacak.

a) Bölge Kürdleri yeni kurulan devlete gönüllü göç edecekler. Deyim yerindeyse "anayurda" dönüş başlayacak. Yeni topraklar, yeni komşular, yeni sorunlar, yeni olanaklar. Bütünüyle yeni bir yaşama başlayacaklar.

Bu ise şuanki İç Anadolu resminde zor ve aynı zamanda tehlikeli bir olasılık. Bu insanlar yüzyıllardır bu topraklarda yaşıyorlar. Bölgenin kıraç arazileri yeşertilmiş, Türkiye'nin buğday ambarı haline getirilmiş. Ekonomik olarak bölgede ciddi bir güç konumundalar. Zaten bölge Kürdlerinin görece daha az sorunla karşılaşmalarının bir sebebi büyük bir nüfusa sahip olmaları ise, diğeri onların bölgede ciddi bir ekonomik güç olmalarıdır. Bu ekonomik gücün terkedilerek, dönüğe yönelmesi, yeni bir yaşama başlanması, tamamına yakını için gerçekdışıdır, hayalidir. Burada belirli idealleri olan ve bunları yaşama geçirmek isteyenleri istisna saymak gerekir. Ör.: Kürdistan'da ki yeniden yapılanmaya katkı sunmak isteyebilecek, öğretmenler, mühendisler, vb.

b) Bu kısma bir örnekle başlayalım. Memedê Zewê Ose adındaki bir köylümüzün yakın bir Türk köyünden "Uzun Abdilla" ile sıkı ilişkileri vardı. Onun için Türk sembolü hep Uzun Abdilla idi. Türkler ile il-

gili bütün kaygı ve sevinç kurgularını onun üzerine kurardı. Bir dönem bölgede bir güç olan DHKD'li gençlere sürekli "ben Kürtçülüğe karşıyım" diyerek onlara muhalefet ederd. Gerekçesi ise oldukça masumane idi: "Eğer Kürdistan kurulursa, beni göçe tabi tutacaklar ve Uzun Abdilla benim tarlama, evime, arsama, bahçeme konacak."

Evet, bölge Kürtlerini bekleyen diğer bir alternatif ise zorunlu göçtür. Zorunlu göç ise çoğu zaman hukukla değil, zor ile yaşama geçirilir. Bu da bütün malvarlığını, hatta çoğu zaman yaşamını yitirmek demek olabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Türkiye'deki zorunlu iskan pratiğine baktığımızda nelerin olası olduğunu görmek, pek güç olmasa gerek. Talancılık, yağmacılık birilerinin DNA'larına yerleşmeye görsün, kurtulunmuyor.

c) Son diplomatik olasılık ise iki devlet arasındaki dış ilişkilerin belirleyeceği sözleşmelerdir. İmzalanacak bir "mübadele anlaşması" veya onların haklarını korumaya yönelik anlaşmalar ise ilk akla gelen durumlardır. Bunun sonucu da yine, bu insanların tekrardan köklerinden koparılması veya kaldıkları yerlerde hedef durumunda bulunmamanı olacaktır.

Her üç seçeneğe de göz atığımızda kendi kendimize "İç Anadolu Bölgesi bu insanlar için manevi hiçbir anlam ifade etmiyor mu?" sorusunu yöneltmemiz gerekiyor. Orada kendilerine özgü bir mentalite yaratmışlar, bölgeyi kendi vatanları olarak görmekteydiler.

Otuz yıldır Almanya'nın herhangi bir kentinde yaşayan işçilerin çocukları kendilerini

Almanyalı hissediyorsa ve çoğumuz onların buraya entegrasyonunu özendirip, olanak sunuyorsa, bölge insanından 200-250 (belki de daha fazla) yıllık yeni yurtlarını terketmesini beklemek büyük bir insafsızlık olur. Onların Kürd dilini koruması, ulusal duygularının dipdiri ayakta kalması, kendilerine Ankara Kürdü veya Konya Kürdü demelerine engel teşkil etmiyor. Evet, onlar Kürd ama Konya veya Ankara Kürdü. Urfa, Ağrı, Diyarbakır onlar için güzel bir duygu seli ama onlar artık Konyalı, Ankaralı, Kırşehirli.....

Yüzyıllar öncesi hangi nedenle olursa olsun, yeni yurt edinen büyük bir kitleden, tekrar yeni bir yurt oluşturmayı beklemek, kimsenin yetkisinde değildir. Buna bir de oluşan binasyon aileleri de eklemek gerekir.

2.3.) Federatif çözüm

Genel anlamda Kürd sorununa bağımsızlığı temelde yaklaşan örgütler içinde yer alanların bir kısmı dahi bu çözüm önerisine kendi özgün konumları itibarıyla -yüksek sesle konuşmasalar da- sıcak bakıyorlar. Tüm Kürdistan'da olduğu gibi, burada da savaş ortamının etkisiyle herkes Kürd sorununu belli boyutlarda tartışıyor ama kimse net çözüm önerileriyle ortaya çıkmıyor. Düşünce ve ifade özgürlüğüne konulan yasaklar, fiili engellemeler dolayısıyla, kimse neyin nasıl tartışıldığını dahi göremiyor. Gazete manşetleri veya televizyondaki flaş haberlerin dışında kitlelere enformasyon ulaşmıyor.

Bu çözüm önerisinin bölge Kürdleri için cazibe merkezi

oluşturmasının gerekçelerini birkaç noktada toplayabiliriz.

a) Federal bir çözümde ana topraklar dışında yaşayan sayısal olarak az olan ulusların hak ve ödevleri daha olumlu ve daha az sıkıntılı bir biçimde düzenlenebilir. Böylelikle bağımsızlık durumunda ortaya çıkabilecek olumsuzluklar, barış ortamında daha rahat bir biçimde çözümlenecektir. Aynı federal devlet de yaşadıkları için serbest yerleşim hakkı onların göç etme veya bulduklarını yerde kalma seçeneklerinden birisini seçmeyi kolaylaştıracaktır.

b) Federal çözüm aynı zamanda Avrupalı olmaktır / kalmaktır. Bağımsız bir Kürdistan ise Ortadoğulu olmaya mahkumdur.

c) Diğer bir yan ise konunun pragmatik yanındır. Federal çözümden sonra, daha önceden talan edilmiş ülke birlikte yeniden imar edilecektir. Öyle Kürdler tek başına bu ülkeyi harab etmediler. Talanın, yıkımın esas sorumluları olanlar yeniden inşaat aşamasında sorumluluk sahibidirler.

d) Buraya dördüncü seçenek yerine yeni yeni tartışılmaya başlayan ve federasyon ile ilgili olan "Eyalet yönetimleri" ni de eklemekte yarar var. Buna gerekçe ise özellikle son 20 yılda hızla değişen demografik yapının iki cumhuriyete elverişli olmadığı, eyaletlerin daha gerçekçi olduğudur. Konuyu pek yadırgamamakla beraber, demografik yapının, Kürdistan'da henüz çok çeşitlilik arz etmemesinden hareketle konuya nokta koyuyorum.

3. Sonuç

Bütün-parça sorununun bu-

lunduğu her yerde parçanın bütüne feda edilmesi sözkonusu olmuştur.

İç Anadolu'lu olanlar önce bütün için doğru olan çözüme evet demişler ve bölgeyi oraya uyarlamışlar. Oysa yaşanması gereken, özgün konumu temel alan çözümü seçmek, bunun ifade edildiği "bütün örgütü"nde yer almak ve/veya desteklemekti. Bütünü ve parçayı inkar etmeden, parçanın özgünlüğünü bütünün içine yerleştirmek, en akılcı ve en gerçekçi davranıştır. Kürdistan'a bakışımıza uygun, parçayı bütüne zorla uyarlamının bir süre sonra zaten eklektik kaldığını göreceğiz.

Bölgenin kıraç arazileri yeşertilmiş, Türkiye'nin buğday ambarı haline getirilmiş. Ekonomik olarak bölgede ciddi bir güç konumundalar. Zaten bölge Kürdlerinin görece daha az sorunla karşılaşmalarının bir sebebi büyük bir nüfusa sahip olmaları ise, diğeri onların bölgede ciddi bir ekonomik güç olmalarıdır. Bu ekonomik gücün terkedilerek, dönüğe yönelmesi, yeni bir yaşama başlanması, tamamına yakını için gerçek dışıdır, hayalidir. Burada belirli idealleri olan ve bunları yaşama geçirmek isteyenleri istisna saymak gerekir. Ör.: Kürdistan'da ki yeniden yapılanmaya katkı sunmak isteyebilecek, öğretmenler, mühendisler, vb.

Son haftalarda Türkiye’de F Tipi Cezaevleriyle ilgili önemli olaylar yaşandı. Başta Burdur, izmit-Kandra, Bergama olmak üzere birçok cezaevinde tutuklular F Tipi Cezaevi uygulamasını protesto ettiler. Konuyla ilgili bir çok kurum ve kuruluş açıklamalarda bulundu.. Biz de Türk Tabipler Birliği, İstanbul Barosu ve TMMOB’nin araştırma ve inceleme raporlarına dergimizde yer vermeyi uygun gördük. **DENG**

İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Cezaevi Çalışma Grubu “Kocaeli F Tipi Cezaevi” Gözlem Raporu

Cezaevi Çalışma Grubu Adına; Av. Oya Ersoy Ataman, Av. Kemal Aytaç, Av. Zeynel Polat

16 Haziran 2000 tarihinde İstanbul Tabip Odası, TMMOB’ye bağlı Odaların İstanbul Şubeleri ve İstanbul Barosu avukatlarından oluşan 25 kişilik bir heyet ile birlikte inşaatı sürmekte olan Kandıra (Kocaeli) F Tipi Cezaevi’ne gidilmiştir.

Adalet Bakanlığı adına Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdür Yardımcısı Yılmaz Sağlam, Ahmet Taşkın ve Etem Çelik ile Kocaeli Başsavcısı incelemeye katılmıştır.

Cezaevi şantiye binası içinde Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdür Yardımcısı Yılmaz Sağlam tarafından bir bilgilendirme yapılmıştır.

Bu bilgilendirmede;

1997 yılında çıkarılan 4301 Sayılı İş Yurtları Yasası ile Adalet Bakanlığı’na yeni kaynak yaratıldığını, bu sayede bakanlık tarafından 7 adet proje yapıldığını, “Yüksek Güvenlikli Cezaevleri” yapımının bu projelerden sadece biri olduğunu, tüm bu projelerin aynı anda yürütüldüğünü,

F Tipi Cezaevlerinin yasal dayanağının 3713 Sayılı Terörle Mücadele Yasası (Mad. 16). 1999 yılında çıkarılan 4422 Sayılı Çıkar Amaçlı Suç

Örgütleri ile Mücadele Yasası ve İnfaz Tüzüğü (Mad. 78/a-b Tehlikeli Suçluların Cezalarının İnfazı)’nde bulunduğunu,

Başta Avrupa ülkeleri ve Kanada olmak üzere çeşitli ülkelerin cezaevi projelerinin ve infaz sistemlerinin incelendiğini, 1997 yılında özelleştirme kapsamında bir KİT olan TÜSTAŞ’a “Yüksek Güvenlikli Cezaevi Projesi hazırlanması ve geliştirilmesi görevi”nin verildiğini, ancak F Tipi Cezaevlerinin mimarı tasarım, işletim modeli ve personel istihdamı yönünden herhangi bir ülkenin taklidi olmadığını, projenin hazırlanmasında Türk İnfaz Rejimi’nin ihtiyaçlarının esas alındığını,

1999 Nisan ayında F Tipi Cezaevlerinden 6 tanesinin (Kocaeli, Tekirdağ, Edirne, İzmir, Sincan, Bolu) ihalesinin yapıldığını ve bunların bir yıl içinde bitirilmesinin öngörüldüğünü, 1999 Aralık ayında ise 5 tanesinin (Kocaeli 2 No’lu, Tekirdağ 2 No’lu, Sincan 2 No’lu, İzmir 2 No’lu ve Adana) daha ihalesinin yapıldığını, bunların ise 2002 yılında bitirileceğini, cezaevlerinin her birinin 6.000.000 (altı milyon) dolara mal olacağını,

İzmir Kandıra F Tipi Cezaevi’nin projede

50.000 m²'ye oturmasının planlandığını, uygulamada 38.000 m²'lik alana oturduğunu, kapalı inşaat alanının 31.000 m², oturma alanı toplamının 18.000 m² olduğunu, cezaevinde toplam hükümlü ve tutuklu kapasitesinin 368 olduğunu, 118'i infaz koruma memuru olmak üzere toplam 200 sivil personel çalıştırılacağını, bu rakama dış güvenlikten sorumlu jandarmanın dahil olmadığını, sağlık biriminde ise 2 pratisyen doktor, 1 diğ doktoru ve 1 sağlık memurunun çalışacağını,

Cezaevi güvenliğinin ziyaretçi bekleme salonundan itibaren başlayacağını, cezaevine giren herkesin el biyometrisi çekilerek kayıt edileceğini, kendilerine manyetik bir kart verileceğini, cezaevi içerisine bu kart ile girilebileceğini, boy turnikesi ve el dedektörleri ile arama yapılacağını, dış güvenliğin ise cezaevi dış duvarı ile ihata duvarı arasına yerleştirilecek sensortel ve jandarma gözetleme kuleleri ile sağlanacağını, ayrıca 160 kamera ve 41 manitör yardımıyla koridorların, giriş ve çıkış mekanlarının izleneceğini ifade etmiştir.

Gözlemlerimiz;

Cezavi binası 1 idari blok, 2'si büyük, 2'si küçük 4 mahkum bloğu olmak üzere toplam 5 bloktan oluşmaktadır. İdari blok, ortadaki 2 küçük mahkum bloğunun önünde yer almaktadır.

Cezaevi ihata duvarının dışında personel lojmanları, jandarma binaları ve ziyaretçi bekleme yeri bulunmaktadır.

Cezaevi binasının içinde, hemen giriş bölümünde jandarmanın bulunacağı yataklı bir bölüm

ile gelen mahkumların arama, kayıt, fotoğraf çekimi işlemlerinin ve doktor kontrollerinin yapılacağı, "oda/hücre"lere(*) dağıtılmadan önce bekletilecekleri yataklı bekleme odaları, duş ve tuvaletlerin bulunduğu mahkum kabul bölümü bulunmaktadır.

Dört mahkum bloğunda toplam 59 adet tek kişilik, 103 adet üç kişilik "oda/hücre" bulunmaktadır.

Tek kişilik "oda/hücre"ler; blokların arka bölümlerinde tek sıra halinde, 10 m² ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. İçinde 1 tuvalet ve banyo, 1 adet ranza bulunmaktadır. "Oda/hücre"ler 2 kapılı olup her 2 kapı da dışarıdan idare tarafından açılmaktadır. Kapılardan 1'i koridora, diğeri ise "oda/hücre"lerin arka kısımlarında bulunan havalandırmaya açılmaktadır. Tek kişilik "oda/hücre"lerin havalandırmaları 42-50 m² büyüklüğünde olup tabanı tamamen betondur. Aynı havalandırmaya açılan 2 ya da 3 "oda/hücre" bulunmaktadır. Havalandırmalarda ana koridora açılan birer kapı bulunmaktadır.

Tek kişilik "oda/hücre"lerden 2 tanesi özel düzenlenmiştir. Bu "oda/hücre"lerin havalandırması yoktur, tüm yüzeylerinin vinileks kaplanacağı ve 24 saat gözetleneceği, buralara kendisine ve başkalarına zarar verecek nitelikte psikolojik rahatsızlığı doktor raporu ile saptanan tutuklu ve hükümlülerin konulacağı, bilgisi verilmiştir.

Üç kişilik "oda/hücre"ler; 25 m² üzerine kurulu 2 kattan oluşmaktadır. Alt kat yemek ve günlük yaşam alanı olarak düşünülmüş, 1 adet duş ve tuvalet konulmuştur. Üst kat ise yatak-hane olarak düzenlenmiştir. Alt

kattan içeriden açılan bir kapı ile 50 m²'lik bir havalandırma çıkılmaktadır. Her 3 kişilik "oda/hücre"nin ayrı bir havalandırması vardır. Bu "oda/hücre"lerin havalandırmalarının tabanı da tamamen betondur ancak tek kişilik "oda/hücre"lerden farklı olarak bunlarda koridora açılan ayrı bir kapı bulunmaktadır.

1 koridorda 3 adet 3 kişilik "oda/hücre" bulunmaktadır.

Her iki tip "oda/hücre"de kalan mahkumlara yemekleri koridora açılan kapılardaki mazgalardan verilecektir.

Her bloğun ayrı ayrı 2'şer adet olmak üzere toplam 8 adet avukat görüş yeri bulunmaktadır. Avukat görüş yerlerinin basık ve dar olduğu, ışık almadığı tespit edilmiştir. Her görüş yerine bir avukatın alınacağı ve bir avukatın sadece görüş yerinin ait olduğu bloktaki müvekkilleri ile görüşebileceği, başka blokta bulunan müvekkilini buraya çağıramayacağı, aynı blokta olsa bile aynı dosyadan yargılanmayan müvekkilleri ile aynı anda görüşemeyeceği söylenmiştir.

Yine her bloğun ayrı aile görüş kabinleri bulunmaktadır.

Cezaevi binasının üst katı idari işler için düzenlenmiştir. Mahkum kabul bölümünün üzerinde psikolojik ve sosyal rehabilitasyon çalışmaları için mekanlar, laboratuvar ve revir bulunmaktadır. Tek kişilik "oda/hücre"lerin üzerinde boydan boya toplam 800 m²'lik alanı kaplayan 8 adet çalışma atölyesi inşa edilmiştir. Buralarda aynı anda en fazla 10 tutuklu ve hükümlünün bir araya gelebileceği söylenmiştir. Yine üst katta idari bölüm içerisinde 96 m²'lik bir alana kurulmuş bir

kütüphane ve 235 m2'lik kapalı spor salonu bulunmaktadır.

Her mahkum için ayrı bir infaz tedmanının uygulanacağı, yasalarda ve tüzüklerde belirtilen ve belirtilecek infaz tedmanına gösterdikleri uyum derecesinde tutuklu ve hükümlülerin "sosyal alanlar"dan yararlanabilecekleri söylenmiştir. İşleyişe ilişkin sorularımıza cevap verilmemiş, "Yüksek Güvenlikli F Tipi Cezaevi Projesi Yönetim Master Planı"nın hazırlandığı, henüz bu planın taslak halinde olduğu söylenmiş, talebimize rağmen bu plan taslağı bizlere verilmemiştir.

Değerlendirmelerimiz;

1- F Tipi cezaevleri tutuklu ve hükümlülerin bir birinden tecrit edileceği şekilde düzenlenmiştir. Bir mahkum en fazla 2 kişi ile bir arada yaşayabilecektir. Ne tek kişilik, ne de 3 kişilik "oda/hücre"ler ortak yaşam mekanlarına açılmaktadır. İnsan sosyal bir varlıktır ve varlığını toplumsal yaşam içinde, başka bireylerle ilişki kurarak geliştirebilir.

Oysa bu cezaevlerinde bir mahkumun ikinci bir mahkum ile ilişki kurabilmesi mümkün değildir. Spor tesisi, ışık ve kütüphaneden başka sosyal yaşam alanı yoktur; mahkumların birlikte yemek yiyecekleri, radyo-televizyon izleyebilecekleri, gazete ve kitap okuyabilecekleri, yaşamlarını paylaşabilecekleri yaşam alanları bulunmamaktadır. Bu nedenle F Tipi Cezaevleri infaz rejiminin temelini oluşturan "suç dışarıda, suçlu içeride kalır" ilkesinin ihlalidir.

Hakkında verilmiş bir yargı kararıyla toplumdandan yalıtılıp özgürlüğünden yoksun bırakılarak cezaevine kapatılan mahkumun, cezaevi içerisindeki yaşam koşullarının psikolojik ve fiziksel varlığını sürdürmesini engelleyecek şekilde düzenlenmesi, içerideki diğer insanlardan yalıtılarak yalnızlaştırılması, kişinin ikinci kez cezalandırılması demektir. Bu nedenle F Tipi Cezaevi uygulaması; toplumun mükemmel, suçun ise bireysel olduğu, suç işleyerek bu mükemmeliyeti bozan kişilerin toplumdandan uzaklaştırılarak yok edilmesi gerektiği anlayışına geri dönüşür.

2- F Tipi Cezaevlerinde tutukluların savunma hakkı kısıtlanmaktadır. Dört mahkum bloğunda sadece ikişer adet avukat görüş yeri olduğundan ve her görüş yerinde bir avukat görüşme yapabileceğinden, aynı anda sadece 8 avukat görüş yapabilecek, müvekkilleri ile görüşmeye gelen diğer avukatlar ise geri dönmek zorunda kalacaklar-

dır. Bu durum, tutukluların savunma hakkının kısıtlanması olduğu kadar, tutuklu müvekkili olan avukatların mesleki faaliyetlerini sürdürmesini bir eza haline getirmektedir.

Ayrıca, F Tipi Cezaevlerinin yapıldığı yerler düşünüldüğünde, tutukluların yargı yerleri dışındaki cezaevlerinde tutulmasının da savunma hakkını kısıtlayacağı açıktır.

3- Yetkililer güvenlik gerekçesiyle böyle bir modeli tercih ettiğini beyan etmektedirler. **Cezaevlerindeki yaşam hakkı ihlalleri gözönünde bulundurulursa güvenliği tehlikede olanlar "devlet güvencesi" altında olması gereken tutuklulardır.** F Tipi Cezaevi uygulaması, mahkumların fizisel güvenliklerini tehdit etmektedir.

1995 yılında jandarma ve polis müdahalesi sonucu; 11, 1996 yılının ilk üç ayında ise 4 tutuklu ve hükümlü yaşamını yitirmiştir. 24 Eylül 1996 tarihinde Diyarbakır Cezaevi'nde 10 tutuklu kafa bölgesine aldıkları darp sonucu hayatını kaybetmiştir. Son olarak 26 Eylül 1999 günü Ankara Merkez Kapalı (Ulucanlar) Cezaevi'nde 10 kişi ateşli silah ve işkence ile öldürülmüştür.

Tüm bu ölümlerde yapılan otopsiler sonucunda ölüm nedenleri; sert cisimle başa vurulması nedeniyle beyin kanaması ve iç kanama, kafatası kemiklerinin kırılıp çökmesi vb. olarak belirlenmiştir.

Cezaevlerinde hastane sevklerinin yapılmaması, hastane ve mahkeme sevklerinde onur kırıcı uygulamalar, koğuş aramalarının talana dönüştürülmesi, ailelere uygulanan insanlık dışı muameleler, yasaklanmamış yayınların içeriye alınmaması, kantinlerde fahiş fiyatlarla yiyecek satılması, ziyaretçilerin getirdikleri yiyecek ve giyeceklerin içeri alınırken tahrip edilmesi, tutukluların yargı yerleri dışındaki cezaevlerine zorla sevk edilmeleri vs. sorunlar nedeniyle sık sık açlık grevleri ve ölüm oruçları yaşanmıştır. 1981-1996 yılları arasında 27 kişi cezaevlerindeki açlık grevlerinde yaşamını yitirmiştir.

4- F Tipi Cezaevi insanın, insan olma değerlerini yok edecek niteliktedir. İnsanın insan olmaktan kaynaklı değerleri; güven, dayanışma, paylaşım, sevgi, şefkat, hoşgörü duyguları parçalanarak yok edilir, bunların yerini kendine ve başkalarına güvensizlik duygusu alır. Dayanışmanın ve toplumsal olanın engellenmesi ile bireycilik ön plana çıkarılarak mahkum ittaatkar ve işbirlikçi haline getirilmek istenir.

Tecrit, hangi tarzda yürütülürse yürütülsün, hangi esnekliğe sahip olursa olsun bir işkencedir.

Sonuç:

Toplam 11 adet F Tipi Cezaevi inşaatı sürmekte olup bunlardan 6 tanesi bitmek üzeredir.

Ayrıca bunlar dışında, şimdiye kadar 37 E Tipi ve 17 Özel Tip Cezaevinin bazı bölümleri "oda/hücre" sistemine dönüştürülmüş yine Afyon, Burdur, Erzurum, Gümüşhane, Hatay, Isparta, Maraş, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Muğla, Nevşehir, Niğde ve Uşak Cezaevlerinin de "oda/hücre" sistemine dönüştürülmesi için 25 Kasım 1999'da ihale açılmıştır. 17 E Tipi ve 15 Özel Tip Cezaevinin -bazı bölümlerinin- "oda/hücre" sistemine dönüştürülmesi için ihale açılacağı açıklanmıştır. Tüm bu çalışmaların 2001 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

F Tipi Cezaevi çözüm değildir. Cezaevlerinde yaşanan sorunların çözümü için öncelikle sorunu salı bir arayış sorunu olarak algılamaktan vazgeçilmeli, tutuklu ve hükümlülerin başta yaşam hakkı olmak üzere temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan düzenlemeler yapılmalıdır.

Bunun için;

* Genelge ve yönetmeliklerle cezaevlerinin yönetilmesinden vazgeçilmeli, tutuklu ve hükümlülerin başta yaşam hakkı olmak üzere temel hak

ve özgürlükleri yasal güvenceye bağlanmalıdır. Cezaevlerine giren herkese bu hakları bildirilmelidir.

* Cezaevlerinde, barolar, tabip odaları ve insan hakları örgütlerinin denetimi sağlanmalıdır.

* Cezaevlerinde çift başlılığa son verilmeli, iç ve dış koruma ile diğer tüm hizmetler tek bir başkanlığa, Adalet Bakanlığı'na bağlanmalıdır.

* İnfaz yargıçlığı kurulmalı, infazda birlik, yani tüm ceza infaz kurumlarında ortak standart sağlanmalıdır.

* Adli ve siyasi hükümlülerin infazında çifte standarda son verilmelidir.

* Başta Terörle Mücadele Yasası olmak üzere cezaevlerinde soruna kaynaklık eden tüm yasal düzenlemeler kaldırılmalıdır.

* Anayasa'nın 87. ve 14. maddeleri değiştirilmeli, genel af çıkarılmalıdır.

(*) Hücre: Bazılarının sandığı gibi; "dar, ışıksız, rutubetli" vb. mekanların tanımı değildir. "Hücre" siyasi içeriği ile "kişilerin maddi, manevi varlığını geliştirebileceği, insan olmasından kaynaklı değerlerini yitirmeyeceği bir sosyal yaşantının sağlandığı ortak alanlar"dan yoksun, tek başına yaşamayı zorunlu kılan mekan tanımıdır. Bu mekanın 10 m2, 100 m2, ışıklı, çiçekli olması bu tanımı değiştirmez.

TMMOB'nin Kocaeli-Kandıra F Tipi Cezaevi İncelemesi Raporu

İncelemeye Katılan TMMOB Üyeleri Adına: Y. Mimar. Hasan Kıvırcık

16 Haziran 2000 tarihinde İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Cezaevi Çalışma Grubu tarafından düzenlenmiş, gerekli görüşme ve izinleri alınmış, yapılmakta olan İzmit-Kandıra F Tipi cezaevi incelemesi, yaklaşık 30 kişilik İstanbul Barosu mensubu hukukçular, Türk Tabipler Birliği mensubu hekimler ve TMMOB mensubu mühendis ve mimarlar tarafından yapılmıştır.

İncelemenin başlangıcında Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü yetkilileri yapılmakta olan ve yapımı süren aynı tip cezaevleri hakkında brifing sunmuşlardır. Verilen bilgilere göre, batıdaki yüksek güvenlikli cezaevi örneğinin yaratılmak istendiği, bunun için 1997 yılında TÜSTAŞ isminde bir müşavir firmaya düşünülen

konseptte cezaevi projesi hazırlama görevi verildiği, hazırlıkların Adalet Bakanlığı uzmanlarınca eleştirildiği ve projenin yönlendirildiği, batı ülkeleri cezaevi model ve bina yapılarının tek tek incelendiği ancak hiçbirisinin aynen kopya edilmediği, ülke şartlarına uygun bir cezaevi projesi yapılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. 6 adedi 1999'da ihale edilen (Ankara Sincan, Edirne, Bolu, İzmit Kandıra, Tekirdağ, İzmir) cezaevlerinin bir yıl içinde teslim alınacağı, 1999 sonunda ihale edilen beş adet cezaevinin de 2002 yılında bitirileceği, böylece şimdilik F Tipi Cezaevlerinden 11 adet yapılmasının gündemde olduğu bildirilmiştir.

Cezaevinin oturma alanının 18.000 m2, kapalı alanları toplamının 31.000 m3 olduğu ve 368 tu-

tuklu ve hükümlüye hizmet vereceği, 103 adet 3 kişilik, 56 adet tek kişilik "oda"ya sahip bulunduğu ve yaklaşık 200 kişilik bir personelle koruma ve hizmetlerin yapılacağı, dış güvenlik sisteminin bu sayının dışında olduğu verilen bilgiler arasındaydı. Yine ziyaretçi bekleme salonları, avukat görüşme odaları, tutuklunun cezaevine ilk girişi ve tahliyesi sırasında yapılacak işlemlerin nerede ve nasıl yapılacağı, sağlık kontrollerinin nerede yerine getirileceği, kabul bölümü ve bunların kapasiteleri anlatılmıştır.

Projenin tanıtılması ve idarenin bilgi sunumu sonrası izleme grubunun soruları cevaplandırıldı. Özellikle sözü edilen standartlara ve sağlanacağı söylenen rahat ortama rağmen cezaevi yönetiminin nasıl olacağı ve tutuklu hükümlülerin bu ortamı nasıl kullanacağı sorusu, uygulama yönetmeliğinin henüz hazırlanmadığı biçimde cevaplanarak boş bırakılmıştır. Fakat sosyal tesis, kütüphane ve işliklerin kullanımının tutuklu ve hükümlünün cezaevindeki uyumu ile ilgili olduğu, uyum programı çerçevesinde kademe kademe kullanılacağı açıklanmıştır.

Daha sonra binanın heyet tarafından gezilmesine, yerinde sorularla mekanlar ve özellikleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Yerinde yapılan gözlemlerde dış ve bölücü duvarların, eğilimli çatı plaklarının betonarme imal edildiği, her türlü kapı ve pencerenin çelik doğrama takıldığı, yer döşemelerinin dökme mozaik ya da karo mozaik döşendiği, betonun her yerde ağırlığını hissettirdiği saptanmıştır.

Tek kişilik "oda"lar 10 m2

toplam alana sahip olan Wc-duş bu alanın içinde düşünülmüştür. 3 adet tek kişilik "oda" bir avluya bakmakta, havalandırma saatinde bu avludan bir görevli tarafından avludan açılacak kapıyla dışarı çıkılabilmektedir.

Bakanlık görevlilerine göre bu üç "oda" aynı anda havalandırmaya çıkabileceklerdir. Üç kişilik odalar ise 2 katlı olup 25 m2 alt, 25 m2 üst kat bölümünden oluşmaktadır. Alt kat oturma, Wc-duş imkanı, üst kat yatmaya ayrılmıştır. 3 kişilik odaların kendilerine ait tek bir havalandırma avlusu vardır. Her iki tipte de oda çelik kapılarında yemek verme deliği mevcuttur.

Konunun değerlendirilmesi:

1- Cezaevi gibi özelliği olan yapıların "ne olması gerektiği" sorusu, birçok değişkene bağlıdır ve yapılacak nihai değerlendirme uzmanca bir aşatırma gerektirmektedir.

2- Cezaevi sadece fiziki anlamda bir bina olarak öne çıkmaz. Yönetim biçimi, içinde yer alacak insanların bedensel, ruhsal sağlıklarını sürdürüş şekilleri ve birey olarak tutuklu hükümlülerin kendilerini insan olarak ifade edişleri oraya karakterini verir. En önemlisi artık tartışmasız kabul edilmesi gereken insan hakları bakımından, cezaevinde zorunlu olarak bulunacak olan tutuklu ve hükümlülerin bir insan olarak onurlarının kırılmadan yaşamlarını devam ettirebilmeleri, ceza içinde ayrı cezaların meydana gelmeyeceği düzenlemelerin bulunmasıdır. Özetle cezaevinin "iyi" olması, onun büyük olması, fiziki mekan standartlarının yüksek olması, içinde buzdolabı vs. bulunması ile tek başına açıklana-

maz. Devletin sorumluluğunda ve güvenliğinde olan hükümlülere devletin davranış biçimi onun yönetim anlayışına bağlıdır ve konuya damgasını vuran bu özelliğidir.

3- Bir yapının mimarisi, oluşturulan ihtiyaç programına, kullanıcı isteklerine ve kültürel, teknolojik gelişmelerin çağının seviyesini taşımasına ve ülkenin bina yapım etkinliklerine uymasıyla meydana gelir.

İhtiyaç programlarının kullanıcısı tarafından oluşturulmadığı durumlarda, hele cezaevi gibi çok sayıda kullanıcı ile karşılaşıldığında ve bunlar durmadan değiştikleri ve değişecekleri gözönüne alındığında, bir mimari tasarımın "**başarılı**" olarak adlandırılması çok güçtür.

4- Bina programının meydana getirilmesi sırasında çeşitli uzmanlardan destek alınması ve konuya taraf bütün kesimlerle geniş bir araştırma, anket çalışması yapılarak katılımlarının sağlanmasına girilmeliydi. Yargı sistemi içinde bu tarz bir infaz sisteminin getirilmesi hukukçular tarafından yeterince tartışılıp kaçınılmaz bir "gereklilik" olarak konmuş olsaydı, bu gerekliliğe rağmen insan hakları ve insanlık onuru yönünden çeşitli çekinceleri sunmuş olsalardı, temel alınacak anlayışın ortaya konusu titiz bir görüş alışverişi ile meydana gelseydi, yapılacak yanlışlar en aza indirgenmiş ve belli bir yönüyle de kamuoyuna mal olmuş olabilirdi. Oysa bunların hiçbirisi açık ve legal süreçlerde toplum önünde yapılmamıştır.

Kamu vicdanını rahatlatmadan, ülkenin bilimsel çevrelerine, meslek disiplinlerine konu getirilmeden ve onların tartış-

masına, tekliflerine açılmadan böyle bir uygulamanın başlatılması anlayışı, daha baştan önemli arızaları beraberinde doğurmaktadır. Ülkenin yöneticilerinin, yine ülkenin yetişmiş insan gücüne güvenmemeleri, halkın görüşlerine kulak asmamaları demokrasiyi kavramaktaki en nemli farklarını oluşturmaktadır.

5- Bu anlamda incelemesi yapılan ve fiziki mekanları da tamamlanmakta olan İzmit-Kandıra F Tipi Cezaevi, yapılacak olan diğer 10 adedi ile birlikte topluma ve bilimsel çevrelere **“olumlu bir uygulama”** olarak dayatılmaktadır.

Bakanlığın eksikliği F Tipi Cezaevlerinin **tanıtımı** ya da tanıtımının geç başlatılması değil, sürecin ters kavranması, demokratik anlayış farkından meydana gelen **temel bir eksiklik**dir. Tanıtım faaliyetleri ve standart artışları söylemini bir kenara ayırırsanız, ortaya kendi **“çözümünü”** tek ve biricik çözüm olarak öne süren, kendisinden farklı olan görüşlere kapalı bildik tutumu sergileyen

merkezi otoritenin tipik davranışı çıkmaktadır.

6- Cezaevinde tanıtım sırasında sunulan sosyal tesislerin yeterli olup olmaması bir yana, tutuklu ve hükümlülerin **“iyi”** haline bağlı olarak kullanılacak olması, insanın **sosyal** bir değer olduğunun reddilmesi anlamına gelmektedir.

Yapılan yer cezaevi bile olsa insanın temel değerleri değişmez. Sosyal tesisler bütün tutuklu ve hükümlülere açık olmalıdır. Aksi takdirde mekan düzenlemesi bakımından tek kişilik ya da üç kişilik **“oda”**lar olarak adlandırılan birimler tam bir **tecrit hücre**si anlamına gelecektir.

7- Konuyla ilgili ve toplumsal duyarlılıkları yüksek, bilimsel çevrelerin, meslek örgütlerinin yanlış anlamaları düzette, dayatılan önerilerde bile olabilecek değişiklikleri yaratmada ve alternatif çözümler üretmede, kamuoyuna doğru bilgileri iletmede en dinamik güç olduğu unutulmadan, **F Tipi uygulaması** takip edilmeli, toplumun kanaan bir yarası olmasının önüne geçilmelidir.

Türk Tabipleri Birliği'nin F Tipi Cezaevlerine İlişkin 24 Temmuz 2000 Tarihli Basın Açıklaması

Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi

Türk Tabipleri Birliği varlık amacının doğal sonucu, yıllardır olanakları ölçüsünde cezaevleri olgusu ile ilgilenmektedir.

Türk Tabipleri Birliği'nin konuya ilgisi, cezaevi hekiminin görev ve işlevleri, cezaevindeki sağlık, yaşam koşulları ve cezaevlerindeki insan hakları ihlalleri çerçevesindedir.

Bu konudaki temel yaklaşımlara ilişkin gerek Türk Tabipleri Birliği'nin, gerekse de uluslararası düzeyde değişik kuruluşların pek çok belgesi mevcuttur. Söz konusu nesnel, bilimsel, insan onurunu korumasını esas alan bu birikimler ışığında, ülkemiz son dönem gündeminde yer alan **“F Tipi Cezaevleri”** hazırlıklarını anlamak ve kabul etmek mümkün değildir.

Çünkü;

1- Yıllardır gündemde olan F Tipi Cezaevlerine ilişkin tüm çabalarımıza karşı -Adalet Bakanlığı tarafından düzenlenen toplantılar dahil- Türk Tabipleri Birliği ve kamuoyu konu hakkında hiç-

bir şekilde bilgilendirilmemiştir.

Toplumun ve ilgili birimlerin bilgilendirilmesi, katkısı sağlanmadan hiçbir sorun sağlıklı çözülmez.

2- Kısa bir süre önce, kimi basın organ temsilcilerinin Sincan F Tipi Cezaevi ziyaretleri yanı sıra, Türk Tabipleri Birliği ve bazı kurum temsilcilerince ilk kez inşaatı tamamlanmakta olan Kocaeli 1 Nolu F Tipi Cezaevi'nde inceleme ve değerlendirme yapma imkanı olmuştur.

İnceleme sonucu F Tipi Cezaevlerinin, fiziksel mekan olarak, tüm detayları ile kişileri izole etme/tecrit etme amacı ile düzenlendiği tesbit edilmiştir. Yetkililerce istendiği zaman, tutuklu/hükümlü tarafından **“ikinci bir gözün bile görülemeyeceği”** bir mimari yapı söz konusudur.

Fiziksel ve sosyal izolasyon ortamlarının tıbbi sonuçlarına ilişkin yapılmış çok sayıda bilimsel çalışma, bu ortamların kişide fiziksel, ruhsal, sosyal açıdan onarılmaz yıkımlara yol açtığını ortaya

koymuştur (Bkz. Ek: 1).

3- Fiziksel mekan düzenlemeleri yanı sıra, kısa bir süre önce yaşanan Burdur Cezaevi'ndeki olaylarda bir hükümlünün kepçe ile kopartılan kolunun bir köpek tarafından bulunduğu iddiaları gözönüne alındığında, ne yazık ki, cezaevlerindeki uygulamalara ilişkin güvence konusunda son derece ciddi kaygılar mevcuttur.

Kaldı ki, kimi tutuklu/hükümlülerin birbirleri ile ilişki kurmamaları amacı ile 1 veya 3 kişilik bölümlerde kalması yasa maddesidir (Terörle Mücadele Yasası Madde 16, Çıkar Amaçlı Suç Örgütleri Yasası).

İzolasyonu amaçlayan bu yasa maddeleri de düşünüldüğünde, F Tipi Cezaevleri'ndeki uygulamaların izolasyonu/tecrit etmeyi amaçlayacağı, tabii ki öngörülmelidir.

4- Bu sebeple, F Tipi Cezaevleri fiziksel, ruhsal, sosyal alana ilişkin içerdiği sakıncalar açısından kabul edilemez.

5- Cezaevlerindeki mevcut koşulların iyileştirilme gereğini uzun yıllardır ifade eden Türk Tabipleri Birliği olarak;

Önerilerimiz:

1- İnşaatı sürmekte olan F Tipi Cezaevleri çalışmalarını durdurulmalıdır.

2- Cezaevleri, infaz sistemi ve hukuk sistemi ile bütünlük içinde ele alınarak değerlendirilmeli, insan haklarına, evrensel hukuk ilkelerine uygun

çözümler üretilmelidir.

Bu amaçla; ilgili bakanlıkların yanı sıra başta Türk Tabipleri Birliği, Türkiye Barolar Birliği, Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği ve insan hakları kuruluşları olmak üzere gerekli katılımı ulusal düzeyde bir çalışma grubu oluşturulmalıdır.

İzolasyon tecrit F Tipi Cezaevlerinin-izolasyon ortamlarının tıbbi sonuçları

Görme alanında daralma

İşitme duyusunda azalma

Sinirsel tipte sağırılık

Timmitus(çınlama)

Hücrel immun yanıtta azalma

Tümör büyüme hızının artışı

Viral enfeksiyonların yarattığı tahribatta artış

Amenore sendromları

Hirsutik değişiklikler(kıllanma)

Prematör menapoz(erken menapoz)

Algı ve duyu bozuklukları

Agresif etki, saldırgan davranış

Güvensizlik, sosyal ilişki kalitesinde azalma

Depresyon, anksiyete

Uyku bozuklukları

Konsantrasyon bozuklukları

İşitsel ve görsel halusasyonlar

Çevreye ve karşı cinse ilgi kaybı

İzolasyon şartlarında artan stres yükü ve beslenmeyle ilintili olarak çeşitli tabloların ağırlaşması.

Dengê Kurdistan

www.kurdistan.nu

Güneydoğu

Anadolu

Projesi ve

Göç Sorunu

Mukkades Şahin

✓ GAP Hakkında Genel Bilgiler

Kısa adı GAP olan “Güneydoğu Anadolu Projesi”, çok büyük ve kapsamlı bir proje. Bu proje ile 1,8 milyon hektar alanın sulanması ve 8 bin megawatt elektrik üretilmesi planlanıyor.

Türk devleti 24 barajın yapımıyla değişik alanlarda (elektrik üretimi, sanayileşme, turizm, ihracat, sulu tarım ve benzer) çok iddialı beklentilerle Kürt halkını kazanmayı amaçlıyor ve projenin en başta da yerli halka yarayacağını, bölgenin kalkındırılacağını söylüyor. Bunu yaparken dün-

ya kamuoyunun, IMF ve batılı ülkelerin maddi ve manevi desteğini almak için de girişimlerde bulunuyor. Projeye Batılıları dolaylı veya dolaysız ortak ederek, ülkemizin ekonomik potansiyelden onların da yararlanmasına imkan sağlıyor. Böylece Kürdistan’ı (birlikte) daha fazla sömürmeyi amaçlıyor, Kürt sorununun salt bir ekonomik sorun olduğunu göstermeye çalışıyor; bu yöntemle Kürt sorununun demokratik ve siyasal çözümü için atılan adımların önünü kesmek ve ona verilecek uluslararası desteği de azaltma-

yı amaçlıyor.

GAP gibi dev boyutlu projeler, tek düzey bir bakışla izah edilemeyeceği gibi, dünyada lanse edilenin aksini gösteren birçok benzer bitmiş proje de mevcuttur.

Bu makalede, GAP'ın yol açtığı/açacağı göç boyutunu ele alarak, barajların bir başka yüzünü aydınlığa kavuşturmak istiyoruz.

✓ GAP ve İskan

Türkiye'nin en büyük barajları Kürt bölgelerinde yapıldığı için ve bu yöreler zaten (politik) "emniyet" dahilinde göç ile karşı karşıya olduklarından, kaç kişi veya ailenin salt barajların yapımından dolayı yöreyi terk ettikleri veya edeceklerini söylemek çok zor.

Sulama ve elektrifikasyon dahilinde yapılan barajlar, kendisiyle birlikte insanların yaşadıkları topraklardan, yani barajların inşa edildiği yerlerden göç etmelerine, diğer bir deyişle göç ettirilmelerine neden oluyor. Durum böyleyken, Türkiye Cumhuriyeti, GAP çerçevesinde ortaya çıkan bu olguya fazla önem vermemekte.

Türkiye, bu konuda Suriye'nin Esad Barajı'nın yapımında izlediği politikanın bir benzerini uygulamaktadır. Nisan 1973'de Esad Barajı'nın bitiminden hemen önce çoğu Kürt olmak üzere 60 bin aşkın insan göç ettirilmişti.

Suriye yönetimi, Suri-

ye'nin Mısır ile devlet birliği dönemi olan 1958 yıllarında o dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdul Nasır'ın kararlaştırmış olduğu ve genelde Kürtlerin yerleşik oldukları bölgede bir "Arap Kemer" oluşturma planını gerçekleştirmek için sözkonusu projeyi büyük bir şans olarak görüyordu. Hükümet, bu yerleşim politikasıyla güvenlik politikası açısından önemli gördüğü ve aynı zamanda petrol yataklarının bulunduğu bölgeyi Araplaştırmak istiyordu. Türk sınırı boyunca oluşturulan bir dizi yeni köye Araplar yerleştirilmiş ve yeni oluşan Fırat-çiftçileri bir "toprak reformu" dahilinde arazileri ellerinden alınan Kürt feodallerinin arazilerine yerleştirilmişlerdi.

✓ GAP'ta Yeniden Yerleşim Politikası

GAP dahilinde ise baraj yapımından etkilenen ve yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kalan insanların büyük bir çoğunluğu nakit tazminat alırken, prensip olarak bugün bile baraj gölünden etkilenen ailelerin hepsinin devlet eliyle iskan edilme hakları vardır. İskan iki şekilde ön görülmektedir:

1- Kırsal yerleşim: Bu alternatifte 5 kişilik bir ailenin geçimine yetecek, yani sene de 13,5 ton buğdayın yetiştirilebileceği ve 1989 hesaplarına göre 6,5 milyon Lira'nın elde edilebileceği bir şekilde ara-

zinin verilmesi ön görülmektedir. 5 kişiyi aşan her bir aile bireyi için ise % 10 daha fazla arazini tahsil edilmesi ön görülmüştür. Prensip her aileye bir traktör ile işletebilecekleri arazin verilmesi ön görülüyordu. Traktörü ise 4 aile kullanabileceklerdi. Bunlar için 20 yıl vadeli bir kredinin verilmesi düşünülüyordu. Tarım arazisi ve arsa satın almak isteyen ailelere kredi verilmek istenmekte olup, bu kredinin ilk taksidinin 10 yıl vadeyle ödenmesi ön görülmüştü.

2- Kentsel yerleşim: Bir aileye 450 metre karelik bir arazi öngörülmüştür.

✓ Yetki Organları

İskanlardan sorumlu ana makam Köy Hizmetleri olup, kurum içinde GAP iskanlarıyla ilgili özel bir bölüm bulunmaktadır.

Köy Hizmetlerinin yanısıra sayıları 100'ü bulan başka makam ve birimler iskan ve tazminat işleriyle ilgilenmektedirler. Bu birimler arasında koordinasyonun çok zor ve ağır aksak olmasının yanı sıra, birçok eksiklikleri de taşımaktadır. Örneğin bir işin birkaç birim tarafından yapılması veya yetki konuları üzerindeki sürtüşmeler doğal bir durum almıştır. Yine bazı konulardan hangi makamın sorumlu olduğunun bilinmemesi işleri daha da zorlaştırmaktadır. Özellikle de ortaya çıkan bir çok sorunun yerli yet-

ki mercilerince ele alınamayışı -ki bunlar yöreleriyle ilgili en fazla bilgiyle donatılmışlardır- ve merkezi olarak Ankara'da karar verilmesi, bu şekilde verilen kararların barajlardan zarar görenler tarafından kabul görmemelerini birlikte getirmekte.

✓ Baraj Nedeniyle Göç Ettirilenler

GAP nedeniyle toplam kaç kişinin iskan etmek durumunda kaldığı ve kalacağı henüz bilinmemektedir. Bunun çeşitli nedenleri bulunuyor. Herşeyden önce tüm barajların yapımı bitmiş değil. Kimileri henüz proje kapsamında veya planlama aşamasında bulunuyor. GAP master planında da bu konuyla ilgili bilgi edinmek mümkün değil. Diğer taraftan yetkili gözükten değişik makamlar, iskandan etkilenen kişi veya köyler hakkında birbiriyle çe-

rını terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Böyle olunca da, bu aşamada GAP'tan dolayı 100 binlerce insanın iskanlardan etkileneceğini söylemek abartma ve yanlış olmaz.

Geniş çaplı iskan ile ilgili tecrübe Keban Barajı dolayısıyla yapılan göçlerden elde edilmiştir. Keban-Barajı'nın yapımından önce bölgede yapılan bir ankette, köylülerin % 70'i barajın yapılmaması konusunda görüş belirtmişlerdi. Ancak köylülerin bu görüşüne hiç bir önem verilmemişti.

GAP dahilinde nisbeten küçük olan ve Fırat'ın Çermik ve Nizip kolları üzerinde oluşturulan Hacıhıdır ve Hancağız barajları çerçevesinde 4 bini aşkın kişi göç ettirildiler.

1987 yılında yapımı tamamlanan Karakaya Barajı dolayısıyla tümüyle veya kısmen sular altında kalan 105 köyden olmak üzere 44 binin üzerinde insan yerini terk etmek zo-

Tablo 1 : Hacıhıdır ve Hancağız Barajları Çerçevesindeki Göçler

Baraj	İl	İlçe	Göçten etkilenen köy sayısı	Göçten etkilenen insan sayısı
Hancağız	Antep	Nizip	6	750
Hacıhıdır	Urfa	Siverek	3	3.446
Toplam			9	4.196

Kaynak: GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (Hrsg.) Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 1994, S. 69 (buradaki bilgilerden tablo oluşturulmuştur.)

lişen bilgiler vermekteler.

Örneğin 1989 yılında yetkili makamlardan bazıları Atatürk Barajı dahilinde iskan ettirmesi gereken köylere ilişkin 131 veya 147 sayısını verirken, yetkili başka makamlar ise 212 veya 219 köyden bahsetmektedir. Ancak sıkı aile, akraba ve aşiret ilişkisi içerisinde yaşayan bölge insanını ilgilendiren iskan planlarında sayıların en sağlıklı bir biçimde verilmesi büyük önem arz etmektedir. Henüz 1991 yılında bile 11 bin aile -ki bunlar 55 bin kişiye tekabül ediyor- yerlerini-yurtla-

runda bırakılmıştır. Bu göçmenler tümüyle Türkiye'nin batısına yerleştirilmişlerdir (örneğin Aydın/Söke, Konya/Sarayönü).

Atatürk Barajı gölü 144 yerleşim birimini sular altında bırakmıştır. Atatürk Barajı'ndan toplam 100 bini aşkın insan etkilenmiş ve yerleşim birimlerini terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Göçler çoğunlukla 1993 yılında olmuştur ve genelde Batı'ya (örneğin Aydın'ın Yakıköy ve Denizköy, Çankırı, Hatay, Konya, Burdur ve Ordu). Bu yörelerin dışında bölge içinde de göçler olmuştur. Yeni

Tablo 3: Karakaya Barajı Nedeniyle Göçler

İl	İlçe	Etkilenen Köy Sayısı	Etkilenen İnsan Sayısı
Elazığ	Sivrice	12	2.528
	Baskil	19	7.325
	Keban	7	1.554
Malatya	Merkez	41	21.090
	Erguvan	6	2.373
	Pütürge	15	7.935
	Arapgir	2	562
	Akçadağ	2	416
Diyarbakır	Cüngüş	1	546
Toplam		105	44.329

Samsat, Antep, Adıyaman ve Diyarbakır'ın yanısıra Ceylanpınar'a da yerleşimler olmuştur.

Atatürk Barajı'nın yapılmasıyla ayrıca % 18'i sulanmakta olan ve en iyi toprak kalitesi-

ni teşkil eden 70 bin hektar tarım arazisi de baraj suları altında kalmıştır.

Halen Dicle üzerinde yapımları sürmekte olan Kralkızı, Batman ve Dicle Barajları nedeniyle 40 bini aşkın insan iskan edilecektir.

Tablo 2: Karakaya Barajı Nedeniyle Yapılan Göçler

İl	İlçe	Etkilenen Köy Sayısı	Etkilenen İnsan Sayısı
Urfa	Bozova	17	10.751
	Hilvan	17	9.406
	Siverek	13	12.938
	Merkez	1	287
Malatya	Merkez	32	27.316
	Samsat	13	9.396
	Gerger	5	2.685
	Kahta	34	23.299
	Çermik	12	4.828
Toplam		144	100.906

Kaynak: GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (Hrsg.) Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 1994, S. 69 ff. (buradaki bilgilerden tablo oluşturulmuştur.)

Tablo 4: Kralkızı, Batman ve Dicle Barajları Nedeniyle Göçler

Baraj	İl	İlçe	Etkilenen Köy Sayısı	Etkilenen İnsan Sayısı
Kralkızı	Diyarbakır	Dicle	7	5.280
		Ergani	2	1.075
		Elazığ	4	*
Batman	Diyarbakır	Silvan	9	10.613
		Kulp	1	1.148
	Batman	Kozluk	3	3.750
Dicle	Diyarbakır	Dicle	9	10.771
		Eğil	7	8.813
Toplam			42	41.450

* Sayı belli değildir, çünkü 1990 genel sayımında bu köyler kayıtlı değildir.

Kaynak: GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (Hrsg.) Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 1994, S. 71 ff. (buradaki bilgilerden tablo oluşturulmuştur.)

İlisu Barajı Nedeniyle Göçler

İl	İlçe	Etkilenen Köy Sayısı	Etkilenen İnsan Sayısı
Batman	-----	8	7.327
	Merkez	2	1.160
	Beşiri	1	458
	Hasankeyf	2	446
Mardin	Midyat	1	963
Şırnak	Eruh	3	1.356
Siirt	Kurtalan	4	1.663
	Merkez	5	850
Diyarbakır	Bismil	10	11.161
Toplam		36	25.384

Kaynak: GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (Hrsg.) Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 1994, S. 76 f. (buradaki bilgilerden tablo oluşturulmuştur.)

Henüz planlama aşamasında olan Ilısu-Barajı, resmi verilere göre 36 köyden olmak üzere toplam 25 bini aşkın insanın göçüne sebep olacaktır. Ancak Hasankeyf Belediye Başkanı Fehmi Cihan'ın verdiği bilgiye göre 68 köyden olmak üzere toplam 50 bin insan Ilısu Barajından etkilenecektir. Hasankeyf ilçesinin de baraj gölü altında kalacak olması nedeniyle, Fehmi Cihan'ın vermiş olduğu bilgiler gerçekçi görünmektedir.

Bu makalede ele aldığımız 8 proje dahilinde (ki bunların kimi bitmiş, kimi ise halen yapılmakta) 336 köyden 216 bin 265 kişi göç ettirilmiş veya ettirileceklerdir.

Birecik Barajı'nın yapımıyla Halfeti ilçesinin yanısıra 36 yerleşim birimi de sular altına gömülecek. GAP'ın toplam 24 barajı kapsadığı göz önünde bulundurulduğunda, proje nedeniyle yerlerinden, yurtlarından olacak insan sayısının alacağı boyut gözler önüne serilmekte. Tüm projenin gerçekleşmesi durumunda yaklaşık 1 milyon insanın iskan edilmiş olacağını söylemek yanlış olmaz.

✓ GAP -İskanlarının Getirdiği Sonuçlar

İlk yıllarda yapılan göçlerde Kürt kitlesi GAP bölgesinden en az bin 500 km uzaklıkta bulunan bölgelere gönderilirken, göçmenler kendilerine yabancı bir kültürle ve çevreyle tanışmak zorunda bırakılmışlardır. Bu yöntemle GAP'ın yapıldığı bölgedeki Kürtlerin asimilasyonunu planlamaktadır.

Ancak böyle bir kırsal yerleşim politikasının sistematik bir şekilde devam ettirilmesi, hiç şüphesiz büyük bir maddi külfeti ve ayrıca göçmenlerin giderek daha fazla direnmelerini birlikte getireceğinden, şu an göç formülü olarak insanların kendiliğinden bölgeyi terk etmeleri politikası izleniyor.

GAP ile birlikte kırsal kesim insanların kültürel yaşamlarında büyük değişimlerin olması beklenmektedir.

Keban barajı örneği de böyle bir gelişmenin olabileceğini göstermiştir. Göçlerin büyük bir çoğunda kırsal ve kentsel kültürlerin ani

birleşmesi, büyük sorunlar yaratmaktadır. İnsanların kültürel yapılarındaki ani değişim, Keban örneğinde olduğu gibi, büyük çelişkilere yol açabilir. Keban göçlerinde kırsal kesimin çoğunlukla Elazığ merkezine göç etmeleri, kentsel halkta faşist tandanslara yol açmıştır. Böyle bir gelişim, GAP göçmenleri açısından da söz konusu olabilir.

Diğer bir sorunu ise köylülerin farklı maddi durumları teşkil edebilir. GAP ile birlikte zengin köylülerin (çiftçilerin) gelirlerini bir hayli katlayacakları beklenirken, yoksul köylü kesimi oluşan karlardan pay elde edemeyecektir. Bu şekilde zaten var olan sosyal zıtlık bu gelişimle daha da kuvvetlenecektir. Bu gelişim Keban Barajı'nda da meydana gelmiş; yoksul köylülerin bir kısmının tüccar olmasıyla, yeni bir sosyal tabaka oluşmuştur.

Göçlerin olumsuz sonuçlarının yanısıra planlanan iskanlar şu an bile birçok sorunun yaşanmasına yol açmaktadır. Göçlerden etkilenen bir çok yöre senelerdir ekonomik olarak bir durgunluk yaşamaktadır. Planlanan göçlerden dolayı devlet hiç bir yatırım yapmazken, teşvikler de yapılmamaktadır. Özel yatırımların yapılması dahi yasaklanmıştır. De fakto bu bölgeler abluka altına alınmıştır. Bu yörelerde yaşayan insanlar bile, nasıl olsa göç ettirileceklerinden, yaşamlarıyla ilgili en ufak bir yatırımda bulunmamaktadırlar. Ancak planlamayla gerçek uygulanış arasında büyük farklar olduğundan, yöre halkı bu zor yaşam biçiminden çok kötü şekilde etkilenmektedir. Bu olguyu Hasankeyf'te konuştuğumuz iki genç bariz bir şekilde anlatmaktaydılar:

"On senedir, buranın sular altında kalacağını biliyoruz. Ancak herhangi bir gelişme de yok. Herşey eskisi gibi. Buradaki insanlar, ölümlerini bekleyen insanlar gibiler. Yağmur yağdığında, suların büyük bir kısmı evlere akmaktadır. Baraj yapılacak diye hiç bir şey tamir edilmiyor. Hasankeyf SİT alanı olarak ilan edildi. İnşaat yapılmıyor. İnsanlar yoksul. 5 sene önce sorsaydınız, insanlar Hasan-

keyf'in sular altında kalmasını görmektense kendilerini öldürmeye razı olurlardı. Bugün de çoğu böyle düşünüyor. Ancak hiçbir yatırım yok; insanların işi yok. Belirsizlik insanların canına tak etti."

Göçler kapsamında ele alındığında bile, bir toprak reformunun yapılması büyük bir önem taşıyor.

Keban örneğinde olduğu gibi, böyle bir reformun yapılmaması, büyük sosyal sorunlara yol açmıştır. Keban bölgesinde halkın % 71'i tarımda çalışmaktaydı ve bunların %15'inin herhangi bir arazisi bulunmamaktaydı. Topraksız köylülerin % 74,6'ı yarı ortakçı olarak çalışırken, % 12,4'ü ortakçı ve % 8,9'u tarım işçisi olarak çalışmaktalardı.

Keban barajının yapımıyla yörede sosyal bir değişim de öngörülmekteydi: Kırsal kesimde yaşayan halk oranının 15 yıl içerisinde, % 71'den yüzde 42'ye inmesi planlanmaktaydı. Ancak bir toprak reformu yapılmadığından, topraksız ve yoksul kırsal kesim, büyük çoğunlukla şehirlere göç etmiş ve yukarıda kısaca şekilde değinilen sorunlar yaşanmıştır. Bir toprak reformu yapılmış olsaydı, bu köylü kesimi, kültürel kimliklerini kaybetmeksizin alışık oldukları yaşam biçimlerini sürdürme olanlığına kavuşabilirdi.

Bu örnekten de hareketle GAP'da topraksız ve az topraklı köylülerin bir toprak reformu ile toprağa kavuşturulmaları sağlanmalı ve bunu destekleyici önlemler alınmalıdır. Bu biçimde şehirlere kontrolsüz bir göç durdurulmuş olur. GAP bölgesinde 20 hektardan az toprağı olanların oranının % 50'nin üzerinde olduğunu hesaba kattığımızda, bir toprak reformunun ne kadar önemli olduğu görülür.

✓ Tazminatlar

Keban Barajı'nın bitimine kadar prensipte kimseye nakit tazminat verilmesi düşünülmekteydi. Bunun yerine barajdan etkilenen insanların tümünün devlet tarafından iskan edilmesi gerekmektedir. Ancak daha sonraki aşamada giderek nakit tazminat sistemine ge-

çilmiştir. Buna gerekçe olarak da yeniden iskan için verilecek toprağın olmayışı gerekçe gösterilmekteydi. Ancak bu argüman inandırıcı olmaktan uzak. Zira GAP bölgesinde toprak reformu yapılmamıştır ve diğer taraftan devlet GAP göçmenleri için bizzat bölgede dağıtabileceği yeterli arazilere sahiptir. Örneğin Urfa'da 1973 yılında yapılan (yapılmak istenen) toprak reformu dahilinde yaklaşık 161 bin hektar toprağa el konmuş, ancak bunun sadece 23 bin hektarlık bir bölümü dağıtılmıştır. Diğer taraftan bölgede devlete ait olan 770 bin hektar arazi mevcuttur. Örneğin 100 bin hektardan oluşan Ceylanpınar dahi bölgede bir yerleşim politikası uygulamaya yeterli olur.

✓ Tazminatların Ödeniş Şekli

Tazminatların tespitiyle DSİ dahilinde çalışan bir komisyonun yanısıra, bilirkişi komisyonları ve başkaca resmi komisyonlar görevlidir. Bu makamlar birbirlerinden ayrı ve bağımsız çalışmaktalar. DSİ nakit tazminatlardan sorumluyken, Köy Hizmetleri Kurumu, insanların yerleşimleriyle ilgilenmektedir.

Arazi ve arsasını kaybeden insanların tazminatlandırılması resmiyette 1982 anayasasının 46. maddesi, 3. fıkrasınca düzenlenmiştir. Anayasa hükmüne göre tazminatlar derhal ve birden (taksitsiz) ödenmelidir. Ancak istisnai durumlarda 5 yıl içerisinde aynı miktarda olmak üzere taksit halinde ödeme yapılması öngörülmektedir. Tazminatların tespiti için değer saptama komisyonları devreye girmektedirler: Ev ve arazilere kalite normlarına göre değer biçerlerken, fıstık veya zeytin ağaçlarına ise sayısına göre değer biçmektedirler.

GAP çerçevesinde tazminatlandırma süreci ilk olarak 1982 yılında başlatıldı. Anayasaya ters düştüğü halde tazminatların 10 yıl içerisinde ödenmesi ön görülmüştür.

Köylüler arazilerinin miktarını, daha önceki vergi dairesine ödedikleri toprak vergisi veya Tapu Kadastrodaki kayıtlarına göre ispat

edebilmekteler. Diğer taraftan 20 yıl toprağı sürdüğü şahitler tarafından ispatlanan köylüler de tazminat kapsamına alınmaktadır. Ev ve iş sahaları son 3 yıl içinde kullanılmışlarsa, onlar da tazminat dahilinde ele alınmaktadır.

Barajların yapımından sorumlu olan DSİ tazminatların ödenmesinden de sorumludur. Ancak DSİ tespit komisyonları, tazminat değerini kabul etmeyebilir ve yeniden bir değer tespiti talebinde bulunabilirler. Diğer taraftan arazi sahipleri de tespit edilen değere itiraz edebilirler. Bu prosedür çok zaman almakla birlikte göçten etkilenenler için büyük zararlara yol açmaktadır. Bunun üstesinden gelmek ve tazminatları alabilmek için barajdan etkilenenlerin büyük bir çoğunluğu avukatlara baş vurmak zorunda kalmaktadırlar. Yüksek olan avukatlık ücretleri dava edilen miktarın en az % 10'u kadarıdır ve tazminat miktarının önemli ölçüde azalmasını birlikte getirmektedir. Diğer taraftan herşeye rağmen barajdan etkilenenler mahkeme sonucu daha fazla tazminat elde etseler bile, bu tazminatın devlet tarafından ödenmesi anlamına gelmiyor. Büyük çoğunlukla sözkonusu memurlara rüşvet verebilen insanlara veya ailelere tazminat ödenmektedir. Bunu sular altında kalan Samsat'tan bir

köylü, çarpıcı bir biçimde bir Alman gazetecisine şöyle anlatmaktadır: "Ağa parasını derhal aldı, ancak diğer köylüler ilk taksidi aldılar. Paranın diğer bölümünün ödenmesini beklemekteler."

Diğer taraftan tazminat miktarı tespit edildikten ve kesinleştikten hemen sonra ödenmemektedir. Genelde ilk taksit tespitten 10-11 ay sonra ödenmektedir. Bu yöntemle gecikme faizi ödenmemektedir (gecikme faizi bir yıl aşıldıktan sonra ödenmektedir!). Ancak diğer taraftan 10-11 aylık gecikme ile yüksek enflasyon oranından dolayı alınacak tazminat miktarı bir hayli değerinden yitirmiş olmaktadır. Ancak tazminatın ya derhal veya enflasyona uyarlanmasıyla köylüler madur durumdan kurtarılabilirler.

Öte yandan topraksız köylüler ve ortakçılar, kendilerine ait toprakları olmadığından asgari tazminat ödenmesinden dahi yararlanamamaktadırlar. Toprağı olan birçok köylü ise, toprağını kadastroya kayıt etmediği için sözkonusu tazminatlardan yararlanamamakta.

Başka bir sorun ise, devletin projeleri finanse etmedeki sıkıntısını, büyük ölçüde sosyal alandaki kısıtlamalarla (özellikle de tazminatlarda) giderme yolunu seçmiş olmasıdır.

Değişik yöntemlerle çalışan farklı tespit komisyonla-

rının olması ve bunların herbirinin ayrı yasal dayanaklara göre değer tespitinde bulunmaları dolayısıyla da büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu kurumların farklı zamanlarda değer tespitinde bulunmaları gerçeği de (bir kaç yıla dayanan) değer tespitlerinde farklı neticelerin oluşmasına yol açmaktadır. Değer tespit edilirken zararzedeler kimi insanların politik ve akrabalık ilişkilerinden dolayı, manipülasyonların yaşandığını ve değerinden daha üstün bir miktarın tespit edildiğine dikkati çekmekte. Bu sonuca GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı adına Ankara Sosyoloji Derneği tarafından yapılan bir araştırma da varmaktadır. Anket sonuçlarına göre de aynı objelere değişik değer biçilmektedir. Bu durumdan en çok yararlananlar ağalardır.

Komisyon üyeleri, avukat, hakim ve bilirkişiler arasındaki kişisel ilişkiler nedeniyle büyük manipülasyonlar yaşanmıştır ve bu gruplar zararzedelerin sırtından zenginleşmişlerdir. Öyle ki gerçekten ödenen miktarlar, tespit edilen değeri fazlasıyla katlamıştır. Bu ek miktarlar tespit edilen rakama itiraz eden köylüler ve devlet tarafından ödenmekte olup, devletin genel bütçede tazminatlar için ayırdığı miktar içerisinde gözetilmemiştir.

Diğer taraftan köylüler arasında da varlıklarının de-

ğeri yüksek gösterme eğilimi mevcuttur. Bir taraftan topraklarının verimliliğini yüksek gösterirken, diğer taraftan daha önce olmayan yere fıstık ve fındık fidanları yerleştirerek, bunlara değer biçilmesini talep etmekte.

Devletin tespit kriteri köylerde veya mevcut meskenlerde geçerli olan birim fiyatlarıdır. İl ve ilçelerde fiyatlar köylere göre daha yüksektir. Bu nedenle köylerde arazi, ev vs. gibi gayrimenkullere biçilen değerden elde edilen tazminat gelirleri sonuçta il veya ilçelerde benzer gayri menkullerin alımı için yeterli gelmemektedir. Böylece insanların büyük bir çoğunlu (özellikle de kırsal alandan gelenler) tümüyle zararlı konumdadırlar.

Ödeme mekanizması şu an şöyle yürümektedir: Evler nakit ödenmekte, tarla ve ağaçlar ise taksit bağlanmaktadır. Bu nakit edeme pratiği ve ödenen paraların salt bir süre için yeterli geldiği gözönüne alındığında, zararlıların büyük bir çoğunluğunun şehirlere akın edeceklerini söylemek bir yanlışlıktır. Şehirlerde ise köylüler kendilerine tümüyle yabancı olan bir iş ve çalışma mentalitesiyle karşılaşmaktalar. Daha önceleri köylerde kendilerine yetecek ve yerel pazar için ekonomik faaliyette bulunan insanlar, şehirlerde arazisiz bir şekilde salt paranın sayıldığı bir ya-

şam sürdürme durumunda kalmaktadırlar. İşsizlik, mevsim işçiliği ve gecekondulaşma gibi durumlar bu politikanın sonuçlarını teşkil etmekte.

Genelde yürürlükte olan tazminat politikası sayesinde büyük toprak ve sermaye sahipleri daha da zenginleşmekte ve toplum arasındaki sosyal sorunlar daha da derinleşmektedir.

Böyle bir gelişme Brezilya'da görülmüştür. Burada yapılan birçok baraj ve başkaca gelişme projeleri toplumun sadece % 10-20 gibi bir kitlesine yarımış, diğer toplum kesiminin durumu daha da kötüleşmiştir. Daha da fakirleşen yığınlar kır ve kent arasında göç etmekle birlikte, işsizlik, yarı işsizlik ve besinsizlik ve hijyenik olmayan bir ortamda yaşamlarını sürdürmeye itilmişlerdir.

Tüm bu olumsuz sonuçlara rağmen Atatürk Barajı'ndan etkilenen 5 bin 669 aileden, 4 bin 576'sı tazminat formülünü seçmişlerdir.

Tazminat Pratiği ve Eksiklikler

✓ Karakaya Barajı

GAP çerçevesinde tazminatlarla ilgili ilk tecrübe Karakaya Barajı'nda yapıldı.

Daha önce genelde dağlık bölgelerde yaşayan Kürt köylüleri Karakaya Barajı'nın yapımından önce görece varlıklıydılar. Ancak varlıkları düzensiz bir şekilde

dağılmıştı. Verimli toprakların büyük bir çoğunluğu az sayıda aileye aitti. İşletemedikleri tarlaları kiraya vermekteydiler (ortakçı). Genelde topraksız ve az topraklı aileler, çalışmak için yakın olan Malatya'ya veya metropol kent İstanbul'a gitmekteydiler. Köylüler arazilerinin ve evlerinin kaybı dolayısıyla tazminata bağlanıp, onlara yeni tarla ve arsalar verilecekti. Ancak tarla şeklinde düşünülen tazminat görece geç verildi. 1986 yılında örneğin, yani barajın yapımının başladığı yıldan on yıl sonra, çok az sayıda köylü kendilerine verilen arsa üzerinde yeni evler oluşturabilmişlerdi. Geç yapılan arsa taksimi nedeniyle aynı köyün insanların bir yerleşim yerinde yeniden iskan edilmeleri de mümkün olmuyordu. Bunun sonucu belli bir düzen ve sosyal yapıda yaşamış olan insanların düzenleri bozulmuş ve bu da insanların İstanbul ve Malatya'ya göçlerini hızlandırmıştır.

Ayrı bir sorunu da genelde tespit edilen tazminat miktarlarında, zararlıların eski yerleşim birimlerinde (köylerde) örneğin çayır, otlak, orman, nehir vs. gibi ortak olarak kullandıkları varlıklarının tazminata tabi tutulmaması teşkil ediyor. GAP-göçmenleri yeniden yerleştikleri birimlerde bu olanaklardan yararlanamamışlardır. Diğer taraftan

mevcut olan alt yapı (örneğin köy yolları, su kuyuları, cemaat evleri, sağlık kurumları vs.) da su altında kalmış olup, bunlar için hiçbir tazminat ödenmemiştir.

Tazminat miktarlarının tespitindeki başka bir olumsuz nokta ise, birçok evin hem eski hem de basit malzemedan yapılmış olması nedeniyle maddi değerlerinin çok düşük olmaktadır. Böylece ailelerin büyük bir çoğunluğu evleri için çok düşük tazminat miktarları almışlardır. Aldıkları bu parayla ne başka bir köyde ne de şehirlerde yeni bir ev yapmaları mümkün değildir.

GAP-göçmenlerin başka yerde yaşamlarını sürdürebilmelerini garanti altına almak için, gayri menkullerin maddi değerine göre değil, başka yerleşim biriminde hayatlarını sürdürebilecekleri asgari tazminat miktarlarının tespit edilmesi gerekirdi.

Yukarda tazminat miktarlarının tespitinde edilen bir dizi eksikliklerin sonucu olmalı ki, tazminat alan insanların büyük bir kısmı memnun değildir. Bu bağlamda tazminat alıp da şehirlere yerleşen ve ankete tabi tutulan 186 aileden sadece % 9'u maddi olarak eskisinden daha iyi bir durumda olduklarını beyan etmişlerdir.

✓ Atatürk Barajı

Atatürk Barajı'nda tazminat pratiği Karakaya Barajı'nın aksine genelde nakdi tazminat şeklinde yapılmıştır. Burada da her bir ailenin yeniden yerleştirilmeye hakkı olmasına rağmen, nakdi tazminat ağırlık kazanmıştır.

Devlet tarafından yeniden yerleştirilmek istenen ailelere, Urfa köy işleri kurumu temsilcisi Neşet Vural'ın verdiği bilgilere göre, istendiği takdirde, bir evin yanısıra bir ahır veya samanlık ve bir ailenin geçinebileceği ölçüde sulanabilir arazi verilmiştir. Bunun dışında her bir aileye bir inek de verilmiştir.

Nakdi tazminat ise Vural'ın vermiş olduğu bilgilere göre tahıl fiyatları bazında gerçekleştirilmiş, böylece enflasyondan doğan olumsuzluklar bertaraf edilmeye çalışılmış.

Buna göre ilk 5 sene için 7 bin 500 kilo, daha sonraki 5 yıl için ise 13 bin 500 kilo tahıl fiyatına denk düşecek bir değer tespit edilmiştir. Ancak Vural'ın vermiş olduğu bu bilgiler, kısmen de olsa "GAP Bölge Kalkınma Teşkilatı"nın 1992 kışında Konya, Aydın ve Hatay'a yerleştirilmiş GAP göçmenlerinin yaşam şartlarıyla ilgili anketiyle çelişmektedir.

Atatürk Barajı toplam 817 metrekare araziye sular altında bırakmıştır. Bunlardan sadece 43 bin 400 hektar özel kişilere ait olup, genelde tarımsal olarak kullanılmaktaydı. Söz konusu 43 bin 400 hektar alan için tazminat ödenmiştir. Geriye kalan sulara gömülen bölüm ise devlet arazisi olup, genelde otlak olarak kullanılmaktaydı.

Tazminata tabi tutulması gereken arazinin değer prosedürü 1983 yılında başlamıştır. 1983 yılında bir metrekare arazinin değeri 1.000 TL olarak biçilmekte iken 1997 yılında 180 Milyon TL olarak değerlendirilmekteydi. Atatürk Barajı kapsamında 25 bin 700 aileye tazminat ödenmesi gerekmektedir. Ancak 1997 yılına kadar henüz 20 bin aileye "hak ettikleri" meblağ ödenmişti. DSİ'nin Atatürk Barajı tazminat işlerinden sorumlu müdürü Nesim Gültekin'in verdiği bilgilere göre 1997 yazına kadar tespit edilen toplam tazminat miktarı 20 trilyon 300 Milyar TL (190 Milyon \$) olarak belirlenmişti (1996 fiyatları bazında). Bu miktara GAP mağdurları tarafından açılan davaların kazanılması dolayısıyla 5 Trilyon 500 milyar TL eklenmişti. Ancak bunun da dışında 808 Milyar TL'nin davalar dolayısıyla ek olarak ödenmesi beklenmekteydi. Tüm bunlara ek olarak 2 bin 600 gayri menkul için değer tespiti başlamış olup, bunların değeri 1996 fiyatları baz alındığında 1997 için 1 trilyon olarak (yaklaşık 9,2 Milyon \$) tahmin edilmektedir. Toplam olarak 1996 fiyatlarına göre 27 trilyon 608 milyar TL. (yaklaşık 255 Mio. \$) ödenmesi gerekmektedir.

Atatürk Barajı mağdurları DSİ tarafından tespit edilen tazminat miktarı nedeniyle dava

açtıklarında ve davayı kazandıklarında, tespit edilen miktar için DSİ tarafından salt % 30'luk bir enflasyon ödentisi almaktalar. Bu durumda ise davaları kazananlar, salt bir Pirus zaferi elde etmiş oluyorlar.

Henüz tazminatları ödenmiş 20 bin aileye bakıldığında ise şu tablo ortaya çıkmaktadır: Bunlardan 1.000 aile, toplam tazminat miktarının % 60'ını elde ederken, 19 bin aileye toplam tazminat miktarının % 40'ı nasip olmuştur.

Varlıksız veya çok az varlıklı olmaları nedeniyle çok az veya hiç tazminat almayan ailelere ise, köy işleri kurumu, şehirlere yerleştirmeyi ve onlara ev vermeyi planlamıştır.

Atatürk Barajı dolayısıyla yerlerinden göç etmek zorunda kalan insanların kontrolsüz bir şekilde şehirlere göç ettikleri tespit edilmiştir. Kontrollü bir göçü sağlamak için devlet önceden herhangi bir plan geliştirmemiştir.

✓ Yeniden yerleştirme masrafları

Yeniden yerleştirme ve tazminat giderleri konusunda resmi yerlerden bilgi almak çok güç. Yeniden yerleştirme ve tazminat olayları ile ilgilenen 100'ü aşkın kurumun olması nedeniyle konuyla ilgili tutarlı ve ayrıntılı bilgi edinmek çok zor.

Şu ana kadar salt Atatürk Barajı ile ilgili kimi somut bilgiler mevcut. Yaklaşık 25 bin 700 aileye verilen para miktarı 27 Trilyon 608 milyar TL (yaklaşık 255 Milyon \$) olarak var sayılmaktadır. Ancak bu rakam sadece nakdi tazminatları kapsamaktadır. Devlet tarafından yapılan yeniden yerleştirme projeleri (kırsal ve kentsel) bu miktarın dışındadır; bunlarla ilgili masraflar ve alt yapı giderleri üzerine bilgi edinmek çok zor. Örneğin yeni yapılan yerleşim birimleri için yapılan harcamalar GAP'da ele alınmamıştır.

Henüz yapılmakta olan veya plan aşamasında bulunan barajların yol açacağı yerleştirme masrafları ile ilgili herhangi bir tahmin yürütmek bile mümkün değil. Sonuç olarak denilebilir ki, GAP'da nakdi tazminat ve yeniden yerleştirme ile ilgili masrafların toplam ölçüsü ancak GAP bittikten sonra elde edilebilir veya tahmin yürütülebilir.

Her bir Barajın ekonomik ve "sosyal" (göç) verimini ele alacak olursak, barajların enerji üretimini iskan edilen/edilmek istenen insanlarla kıyaslayabiliriz. Böylelikle, baraj başı her bir göç ettirilen insan başına yılda ne kadar kilowatt saat enerji elde edildiğini görürüz.

Tablo: Enerji üretimi ve göç ettirilen veya edilecek olan insan sayısının kıyaslanması

Proje	Milyon kWh/sene	Göç ettirilen insan	Kıyaslama
Atatürk Barajı	8.900	100.906	88.200 kWh
Karakaya Barajı	7.354	44.329	165.900 kWh
Ilısu Barajı	3.028	25.384	119.265 kWh
Dicle Barajı	298	19.584	15.217 kWh
Batman Barajı	283	15.511	32.139 kWh
Kralkızı Barajı	146	10.000	14.600 kWh
Keban Barajı	6.000	30.414	197.277 kWh

Tablodan anlaşıldığı gibi örneğin Kralkızı Barajı'nda kilowattsaat başına 10 misli fazla insan göç ettirilecektir. GAP'taki halihazırda barajlar arasında Karakaya Barajı bu anlamda "en verimli" baraj iken, ikinci sırada Ilısu Barajı gelmektedir. GAP'ın bir ön aşaması olan Keban Barajı ile GAP barajları kıyaslandığında ise, bu barajın diğerlerinin hepsinden daha "verimli" olduğu anlaşılmaktadır.

✓ GAP Göçlerinin Getirdiği Sonuçlar

Göç ettirilen insanlara verilen vadelerin ve umutların birçoğu gerçekleşmemiştir.

Yeni yerlere yerleştirilen insanlara önceden söz verilen büyük baş hayvan, donatım ve işletme kredileri, Urfa Köy İşleri Müdürlüğü'nde yeniden yerleştirmeden sorumlu memur Neşet Vural'ın söylediğinin aksine, gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan, daha önce sulu tarım yaparak geçinen çiftçiler, monokültür ekilen yerlere yeniden yerleştirilmiş ve artık kendi kendilerine yetecek durumda değillerdir. Ayrıca daha önce yan uğraşları olan köylüler (örneğin kilim dokumacılığı), şimdi bundan da yoksunlar. Böylesi yan uğraşlar için kredilerin sağlanması ve böylece daha iyi kazanç ve yaşam şartlarının oluşturulması gerekirdi.

Göç ettirilenlerin bir çoğuna yeni karşılıksız ev veya

tarım arazisi dahi tanzim edilmemiştir. Bunlara yeni yerleşim birimlerinde ev ve tarım arazisi kredi şeklinde verilmiş olup, 25 yıl içerisinde ödenmesi gerekmektedir. İlk 5 sene ödenti yapılması öngörülmezken, daha sonraki 20 yıl içerisinde 20 taksit şeklinde geri ödenmesi gerekmektedir. Bu gayri menkuller 25 yıl boyunca ipotek altındadır. Bu ipotekler nedeniyle çiftçiler Ziraat Bankası gibi kurumlardan yeni kredi alamamaktalar. Bu durum büyük bir sorun oluşturmakla birlikte hanelerin ekonomik gelişmesi için önemli bir engeli teşkil etmekte.

Göç önlemlerinin çok yetersiz ve eksikliklerle dolu olması, Türk politikasının konuya genel yaklaşımından gelmektedir:

"Köylerin yeniden yerleştirilmesi çok abartılıyor. Bu köyleri Alman köyleriyle kıyaslayamazsınız. Bunların sadece ismi köy! Siz bu insanları alıyor ve daha planlı bir çevreye yerleştiriyorsunuz. Bu insanları ekonomik olarak ilkel, stratejik olmayan ve ulaşımı çok güç olan yerlerden alıyorsunuz. Türkiye'de bir göç politikasının uygulanması gerekmektedir. Örneğin Doğu'da öyle köyler varki, onlara kar ve sel olduğunda ulaşamıyorsunuz. Bu, yerleşim alanının yanlış olmasından kaynaklanmaktadır. Göçten etkilenen insanlar yeniden yerleştirilme sorunu-

nu dramatik görmüyorlar. Avrupalılar romantikler ve bazı şeyleri abartıyorlar. Bilgisizler."

Genelde, göç "kentlere dönük normal bir gelişme" olarak görülmekte ve bunun başka ülkelerde de cereyan ettiği söylenmektedir.

Yeniden yerleştirme ve göçün sonuçlarıyla ilgili kimi bilgiler artık mevcut.

1992/93 kışında Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı talebi doğrultusunda Hacetepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümüne bağlı Sosyoloji Derneği tarafından özellikle Karakaya ve Atatürk Barajı'ndan etkilenen 1.058 insan üzerinde böylesi bir anket yapılmıştır. Bu insanlar 1986 ile 1991 yılları arasında göç ettirilmiş olanlardır. Anketin amacını yeniden yerleştirilmiş insanların ekonomik ve sosyal durumlarının tespiti oluşturmaktaydı. Anket Aydın, Tayfur Sökmen (Hatay), GAP bölgesinde kimi yerleşim birimleri ve Batı Türkiye'de yapılmıştır.

Yeni yerleşim birimlerinde göç ettirilen insanlar başından beri büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Yeni yerleşim birimlerinde göçmenler, komşu köyler tarafından kabul görmemişlerdir. Devletin göçmenlere kredi biçiminde olsa bile yapmış olduğu alt yapı (ev, köy yolu, toprak tanzimi) yerli halkta kıskançlık duygularının yükselmesi-

ne yol açmıştır. Bu durum göçmenlerin yerleştirildiği yerlerde "Biz" ve "Siz" tutumlarının baş göstermesine neden olmuştur.

Yenikent ve Tayfur Sökmen köylerinde yapılan ankete dahil edilenlerin hepsi durumlarından memnun olmadıklarını söylemişlerdir. Memnuniyetsizliğin temel nedenleri olarak şu noktaları göstermişlerdir:

- Geçim derdi,
- yetersiz alt yapı,
- şehire uzaklık,
- yapılan evlerin kötü konumda oluşu,
- toprağın verimsizliği,
- değirmenin bulunmayışı,
- yerli halkla uyumsuzluk durumları,
- tek başına kalmış olma duygusu.

Bu iki yeni yerleşim biriminde ankete tabi tutulan in-

sanların hepsi, eski yerlerinde kalmayı tercih ettiklerini söylemişlerdir.

Yalıköy ve Denizköy'deki göçmenler genelde burada daha bağımsız, kan davasından uzak ve daha iyi iş olanakları olduğundan dolayı memnun olduklarını söylemişlerdir. Ancak burada da göçmenlerin yakındıkları nokta, seneler geçmesine rağmen halen "yabancı" gözüyle onlara bakılması olmuştur.

Genel olarak eksik bulunan noktalar, yeni yerleşim yerlerinde ekilebilen ürünün az oluşu, hayvancılığın ya hiç ya da çok sınırlı yapılabildiği, toprağın verimsizliği ve böylece pazara dönük değil de kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretimde bulunabildiklerini ve hatta buna ek olarak şehirlerde ay-

reten çalışmak zorunda kaldıklarıdır.

Ankete tabi tutulanların çoğunluğu daha önceki yerleşim birimlerinin yakınlarına yeniden yerleştirilmelerinin kendileri açısından daha iyi olacağını ve bir tarım reformunun yapılmasının iyi olacağını söylemişlerdir. Bir bölüm insan ise, devletin fabrikalar kurarak daha iyi iş olanakları yaratabilirdi görüşünü dile getirmişlerdir.

Şehirlere yerleştirilen göçmenleri iki gruba ayırmak mümkündür:

Bir yandan şehirlere yerleştirilen ve birkaç katlı bina ve büyük daireler elde eden büyük toprak sahipleri, diğer yandan ise gecekondulu mahallelerinde bir barınak bulan az varlıklı veya varlıksız insanlar.

Şehirlere yerleştirilen

Tablo: Nakdi Tazminat Leh Veya Aleyhi Doğrultusunda Tercih (105 kişi)

Tazminat lehine tercih	18,4 %
"Para ile daha iyi geçinebilirdik"	72,2 %
"Eski yurdumuzda kalmayı tercih ederdik"	11,1 %
"Nelerle karşılaşacağımızı bilseydik, buralara gelmezdik"	16,7 %
Yeniden yerleştirilme lehine tercih	81,6 %
"Nakdi tazminat önerilmedi, çünkü evimiz yoktu"	53,8 %
"Teklif edilen tazminat miktarı çok düşüktü"	10,0 %
"Tazminat almış olsaydık da buraya yerleşirdik"	6,3 %
"İnsanın bir varlığının olması daha iyidir"	8,7 %
Başka nedenler	21,2 %

Kaynak: GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (Hrsğ.) Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 1994, S. 150 (ordaki bilgiler dahilinde tabela oluşturulmuştur.)

göçmenler kırsal kesime yerleştirilenlere nazaran daha kötü bir durumdadır. Bu bağlamda en çok değinilen eksiklikler arasında gelen noktalar şunlardır:

- Geçim sıkıntısının daha da arttığı ve işsizlik (% 47)
- Su ve elektrik sıkıntısının bulunduğu (% 16,7),
- Alt yapı durumunun daha kötü olduğu (% 13,4).

Birçok göçmen ise (105 aile) nakdi tazminat ile daha iyi bir durumda olabileceklerini dile getirmişlerdir. Göç ettirilenlerin % 16,7'si yeni yerleşim yerlerinden memnun değiller; %11'i nakdi tazminat ile eski yerleşim birimlerinde yeni bir yaşam olanağı yaratabileceklerini söylemişlerdir.

Yukarda adı geçen dört köye yerleştirilen her bir aileden en az bir kişi başka yere çalışmaya gitmektedir (çevrede bulunan büyük şehirlere, İstanbul, Edirne, Trakya ve İzmir).

Nakdi tazminat alan ailelerde de durum farklı değil. Bunlar arasında "çalışma mekanı" olarak Adana, Tekirdağ ve Almanya belirtilmiştir. Böylece gerek yeniden yerleştirilenler gerekse de tazminat alanlar arasında en az bir kişi dışarda tüm aileyi geçinirebilmek için uzun bir dönem çalışmaktadır.

✓ Sonuç

GAP'ın göç boyutları ele alındığında, oluşturulacak

toplam 24 barajdan yüzbinlerce Kürt insanının yerinden yurdundan olacağı kesindir. Bunun sonucu kentlere akının yükselmesiyle, işsizlik ve yoksullukta artacaktır. Asimilasyon çok daha hızlanacaktır. Sosyal zıtlıklar artarak devam edecektir.

Barajlar ilk olarak Türkiye ekonomisinin enerji sıkıntısını gidermek için yapılmaktadır. Yerli halk ise bunun bedelini ödemek zorunda bırakılmaktadır.

Zoraki bir şekilde yerinden yurdundan, geçim kaynağından, alışık olunan ortamdaki koparılmak çok ciddi bir sorunu teşkil etmektedir. Yararlı çıkacak olanlar en başta Türk devleti olacaktır, zira GAP salt bir ekonomik proje değildir.

Dünya genelinde çoğunluğu IMF destekli ve çoğu 3. dünya ülkelerinde yapılmış olan barajların getirdiği ekonomik yararlar, beklenenin çok altında olmuştur (örneğin Mısır).

Dünya genelinde şu anki tandans, halihazırda mevcut olan barajların birer birer yıkılmasıdır.

Afrika'da Angola'da sömürge iken «ana vatan» Portekiz tarafından yapılması düşünülen baraj, yerli halk tarafından "sömürge projesi" diye red edilmiş, barajın yapılması engellenmişti.

Kürt politikasında bu orta ve uzun vadeli ciddi gelişmeler mutlaka yer almalıdır.

Yeni yerlere yerleştirilen insanlara önceden söz verilen büyük baş hayvan, donatım ve işletme kredileri, Urfa Köy İşleri Müdürlüğü'nde yeniden yerleştirmeden sorumlu memur Neşet Vural'ın söylediğinin aksine, gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan, daha önce sulu tarım yaparak geçinen çiftçiler, monokültür ekilen yerlere yeniden yerleştirilmiş ve artık kendi kendilerine yetecek durumda değillerdir. Ayrıca daha önce yan uğraşları olan köylüler (örneğin kilim dokumacılığı), şimdi bundan da yoksunlar. Böylesi yan uğraşlar için kredilerin sağlanması ve böylece daha iyi kazanç ve yaşam şartlarının oluşturulması gerekirdi. Göç ettirilenlerin bir çoğuna yeni karşılıksız ev veya tarım arazisi dahi tanzim edilmemiştir. Bunlara yeni yerleşim birimlerinde ev ve tarım arazisi kredi şeklinde verilmiş olup, 25 yıl içerisinde ödenmesi gerekmektedir.

Dipnotlar

- 1- Meyer, G., "Umsiedlung: Politik mit Bauern", in: *Zum Beispiel Staudaemme*, (Hrsg.) Pater, S. 1 Schmidt, Kallert, E., Göttingen 1989, S. 41
- 2- Devlet Su İşleri (DSİ), *Atatürk Özel Sayısı*, Ankara 1983, S. 99
- 3- Franz, E., *Population Policy in Turkey*, Hamburg 1994, S. 232
- 4- Scheumann, W. /Irmak, A., *Das Umsiedlungskonzept der türkischen Regierung am Beispiel des Atatürk-Damms*, in: *TU-International 12/13*, Berlin 1991, s. 38
- 5- Hoelzgen, J., "Eine unmenschliche Sache", in: *Der Spiegel*, 3/1991, 14.01.1991
- 6- Türkdoğan, O., *Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo-Kültürel Yönü*, in: *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Aralık/86, Ankara 1986
- 7- Keçeli, M.; *Atatürk Barajı Göl Alanında Kalan Taşınmazların Kıymet Takdiri Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, (Hrsg.) Çukurova Üniversitesi, Adana 1990, S. 25 f.
- 8- Cihan, Fehmi, 26.6.1997 tarihinde yaptığım söyleşi
- 9- 26.06.1997 tarihinde Hasenkef'te bir gençle yapılan söyleşi
- 10- Türkdoğan, O., *Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo-Kültürel Yönü*, in: *GAP Güneydoğu Anadolu Projesi 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu*, (Hrsg.) Türkiye Ziraat Kurumu mesleki Yayınları, yayın no. 49, Ankara 1988, S. 603 f.
- 11- Bilindiği gibi yüzyılımızın 40' lı yıllarında Beritanlı aşiretine ait bu araziye devlet tarafından el konulmuştur. Bunun özerine Beritanlı aşireti göçebe durumuna düşmüştür.
- 12- Blaschke, B.; *Macht durch Wasser: Die Türkei und ihr Südostanatolien-Projekt (Eine Rundfunksendung vom 07.01.1992 im WDR 5)*, in: *Kurdistan Archiv*, Nr. 28, Band 1, Dortmund 1992, S. 88
- 13- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (Hrsg.) Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 1994, S. 293
- 14- Özyavuz, Mehmet, 23.06.1996 tarihli yaptığım röportaj (Harran)
- 15- Hagemann, H, "Nur die Sintflut vertreibt mich von hier... - Die sozialen Kosten der brasilianischen Elektrizitätspolitik", in: *Ökoid-Jahrbuch No 2, Jahrbuch für Ökologie und bedrohte Kulturen*, (Hrsg.) Institut für interdisziplinäre Forschung und Ökologie, Giessen 1986, S. 146
- 16- Scheumann, W. / Irmak, A., *Das Umsiedlungskonzept der türkischen Regierung am Beispiel des Atatürk-Damms*, in: *TU-International 12/13*, Berlin 1991, S. 37
- 17- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, a.g.e., S. 331
- 18- Vural, Neşet, 30.06.1997 tarihli mülakat (Urfa Köy işleri)
- 19- Gültekin, Nesim, 01.07.1997 tarihli mülakat (DSİ, Atatürk Barajı)
- 20- Gültemin, Nesim, 01.07.1997 tarihli mülakat
- 21- Çil, I., *Güneydoğu Anadolu Projesi Alanında İsmail Hizmetleri*, GAP Güneydoğu Anadolu Projesi 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, (yayınlayan) Türkiye Ziraat Kurumu Mesleki Yayınları, Yayın no: 49, Ankara 1988, S. 299
- 22- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, a.g.e.b S. 328
- 23- Bağış, Ali İhsan, Prof. Dr., 28.06.1996 tarihli mülakat
- 24- Akşit, Bahattin, Prof. Dr., 01.07.1996 tarihli mülakat
- 25- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, a.g.e., S. 109

Kürt Kültürü ve Yezidiler (*)

her ulusu ötekilerden ayıran bazı özellikler vardır. Bunlar, dil, kültür, tarih ve toprak birliğidir.

Kürt kimliği, tarihi boyunca istilacı şovenistler tarafından ayaklar altına alınmış, inkar edilmiştir. "Kürtlerin kendilerine has bir dilleri yoktur, konuştukları dil, öteki dillerin bir diyalektidir" diyenler olmuştur. Bazı egemen ve işgalciler "Kürdistan" terimini ağızlarına almaktan kaçınmışlar, bazıları da Kürt kültürünü inkar etmekle kalmamış, onu kendi kültürleri olarak lanse etmişlerdir.

İşgalciler, Kürdistan'ı parçalayıp Kürtlerin birliğini bozmak, ülkemizin zengin-

liklerine elkoymak için kirli planlar yapmışlar, insanlık dışı yollara başvurmuşlardır. Ne yazık ki bu kirli planların hayata geçirilmesinde bir kısım Kürtlerin de parmağı vardır. Bazı Kürtler, dini inançlarını, bağımsızlıklarını kaybetmek istemeyen ve özbeöz Kürt olan kardeşlerinin yaralarının derinleşmesine yardımcı olmuşlardır.

Yezidi Kürtler, tarihleri boyunca Müslüman kardeşlerinin bilinçsizliğinin, dini dargörüştüğünün kurbanı olmuşlardır.

Evet, Yezidiler kimdir? Onların inançları, facialarla dolu olan tarihleri hakkında ne biliyoruz? Yezidiler bugün hangi şartlarda yaşıyor-

Yezidi Kürtler, tarihleri boyunca Müslüman kardeşlerinin bilinçsizliğinin, dini dargörüştüğünün kurbanı olmuşlardır.

Pir Hıdır Süleyman

lar ve geleceğe nasıl bakıyorlar? Yüzyüze oldukları sorunlar nelerdir? Günden güne yokolan Yezidi kültürünün korunması için Kürt politikacı ve aydınlarının görevleri nelerdir? Yezidiler hakkında araştırma yapmak kolay mıdır, zahmete değer mi? Yezidi kültürünün derlenip toparlanması ve korunması, Kürt tarihi ve kimliğinin daha da aydınlatılmasını sağlayabilir mi?

Ben bu soruların cevaplarını çok kısa olarak vermek, özbeöz Kürt olan Yezidilere karşı görevlerini yerine getirmeleri için, aydın ve uzmanların dikkatlerini bu konulara çekmek istiyorum.

Cevaplamadan önce söylemeliyim ki Güney Kürdistan'da son 25 yılda, özellikle Yezidi kültürünün ortadan kaldırılması ve Kürt kimliklerinin yok edilip araplaştırılması için Bağdat şovenlerinin yoğun saldırıları yaşandı. Yezidi aydınlar başlangıçta tek tek kişiler olarak, Yezidi dernek ve kültür kurumları oluşturmuş, tüm güç ve hünerlerini ortaya koyarak onurluca mücadele etmişlerdir. Yurtdışında da (Almanya'da) Yezidi aydınları ata-baba kültürünün derlenip yorumlanmasında ellerinden gelen herşeyi yapmışlardır.

Yezidiler dil, toprak, kültür, ulusal duygularıyla, Kürtlerin önemli bir parçası olarak kabul edilirler.

Yezidi (Êzidi) kelimesi, kutsal dini metinlerin gösterdiği gibi, "Ezi" kelimesinden gelmektedir. Êzi, Êzidi Tanrının adlarından biridir.

*Siltanê Êzî bi xwe padşaye
Hezar-yek nav li xwe danaye*

*Navê mezin her xwedeye
(Sultan Yezidin kendisi padişahtır*

Kendisine binbir isim takmıştır

*En büyük ismi Allahtır)
Siltanê Êzî dizane li bahra
çend keşkul ave*

Ev دنیا li ba wî seat – gawe

*Evî Heva kîre buk, Adem
kîre zava*

(Yezid Sultan denizlerde ne kadar su olduğunu bilir,

Onun yanında dünya bir anlık, bir saatlik mesafedir

O Hava'yı gelin, Adem'i damat yapmıştır) (1)

Ezda, Tanrının adlarından dır. Yezidi (Êzidi) yani Tanrının verdiği.

■ Yezidilerin nüfusu ve yerleşim merkezleri

1- Güney Kürdistan: Şingar, Şeyhan, Başik ve Behzan kazaları, Tilkef kazasına bağlı köyler, Zaxo'ya bağlı Semel kasabası. Güney Kürdistan'da yaşayan Yezidilerin sayısını gösteren kesin rakamlar olmamakla birlikte, bu parçada en az yarım milyon Yezidin yaşadığını söyleyebiliriz. Güney Kürdistan'daki Yezidilerin yüzde 10'u özgürleştirilmiş bölgelerdedir, geri kalanlar ise Bağdat rejiminin kontrolü altında inlemektedirler.

2- Kuzey Kürdistan: Ne yazık ki bu parçada yaşayan Yezidilerin büyük bir bölümü, son 20-30 yılda, birçok zorluk ve nedenlerden dolayı ata-baba

topraklarını terkedip yurtdışına, özellikle Almanya'ya yerleşmişlerdir. Almanya'da yaklaşık 40 bin Yezidi yaşamaktadır.

3- Ermenistan, Gürcistan ve geçmişte SSCB içinde yer alan bazı bölgelerde 100 bini aşkın Yezidi yaşamaktadır. Ne yazık ki Prestroyka'dan sonra darmadağın oldular ve çok zor şartlar altında yaşamlarını sürdürüyorlar.

4- Suriye: Suriye'nin Amud, Qamişlo, Tirbespi, Serukani, Heseki, Afrin ve Haleb bölgelerinde bulunan Yezidilerin sayısı 15-20 bin kişidir; ki bunların yarısı Avrupa'ya göçetmişlerdir.

5- İran Kürdistanı: Kermaşan (Kırmaşan) bölgesindeki altı köyde Yezidi yaşamaktadır.

6- Lübnan: Lübnan'da 9-10 Yezidi ailesi bulunmaktadır.

■ Kısaca Yezidi inancı

Yezidi inancının tarihi kökleri karanlıkta ve bulanıktır. Yezidi inancını, birçok halkası kaybolan uzun ve kopuk bir zincire benzetebiliriz. Ama tüm bunlara rağmen, Yezidilik inancının Kürtlerin en eski dini inancı olduğunu söylemek mümkündür. Yezidilik inancının tarihi Avesta ve hatta Hindistan'da yaygın olan Vida'dan gerilere gitmektedir. Ünlü Kürt bilimadamı Mamosta Mesud Mehemed bu konuda şöyle diyor: "Yezidiler eğer Zerdüştlük öncesi inancı koruyabilselerdi, Yezidilik Hind-Ari topluluklarının en eski dini inancı olarak hesap edilirdi." (2)

Bir diğer önemli nokta da şudur: Yezidi inancını, adet ve törelerini araştırmak isteyenlerin görebilecekleri gibi, bu inanç birkaç aşamadan geçmiştir. Bu aşamaların kökleri de bilinmektedir. Bunlar:

1- Doğa Olayları Melekleri Aşaması: Güneş, ay, su, rüzgar, yağmur, doğum ve ölüm, tarım ve hayvancılık gibi her olayının bir Tanrısı vardır.

2- İkinci aşama Tanrıyı tanıma aşamasıdır. Yani kendini, beni ve dünyayı yaratan Tanrıdır, Ezdadır. Yezidiler bugüne kadar Tanrının rolünü kulak arkası etmemişlerdir. Kutsal metinler okunduğunda görüleceği gibi Yezidiler İbrahim Halil döneminde tanrıyı tanımışlardır.

*"Birahîm Xelîl jî nuqteke
sadiqe
Herro bi sê herfa dib-*

*mintiqe
Heya Xwedê xwe naskir bi
heqe*

(İbrahim Halil de sadık bir noktadır (kuldur)

Hergün 3 kez konuşurdu
tanrısını tanıyana kadar)
*Birahîm Xelîl Xwedê xwe
bi heq naskir*

*Digel Azir – Nemrud –
Senema baskir*

*Lew gîyanê xwe ji kifriyê
xilas kir"*

(İbrahim Hak Tanrısını tanıdı

Azir, Memrud ve Senem'e bahsetti

Böylece ruhunu kuffardan kurtardı) (3)

Ama şu da var ki Yezidiler Yahudi, Hıristiyan, Müslüman ve öteki Tanrıtanırlardan bir-

kaç noktada ayrılırlar. Örneğin:

1- Yezidiler "Hayır ve şer (iyilik ve kötülük) Tanrı içindir, yani kaynakları birdir" derler. Yezidiler her insan bedeninde iki gücün bulunduğuna inanırlar: Akıl iyiliğin, nefis ise kötülük ve aldatmanın gücüdür.

2- Yezidiler, Tanrının, 7 meleği kendi nurundan yarattığına inanırlar. Yedi meleğin başı Adem Peygambere secde etmeyen Melek Tavus'tur.

3- Yezidiler ruhun kalıp değiştirdiğine inanırlar. Yani beden ölür ama ruh hep canlıdır. Ruh, yapılan iyilik ve kötülöklere göre bir bedenden bir başka bedene geçer. Ruh, iyilik yapılmışsa iyi bir bedene, kötülük yapılmışsa, cefa çekmek için kötü bir bedene geçer.

4- Yezidilik kapalı bir dindir. Yani bir başka dine mensup olan birisi Yezidi dinine geçemez. Yezidiler kendi aralarında üç sınıfa ayrılırlar: Şeyh, Pir ve Mürid. Sınıflar arasında kız alıp verme olmaz.

5- Yezidilerin de hacı, kabesi vardır: Güney Kürdistan'da, Musul'un kuzeyinde bulunan Nurani Laleştir.

6- Yezidilerin kiblesi Güneştir ve ibadetlerini Kürtçe yaparlar.

7- Yezidilerin Yılbaşı Bayramı gibi kökleri Sümer ve Babil dönemine uzanan özel bayramları vardır.

8- Yezidi inancında özel bir peygamber yoktur. Bununla birlikte, Yezidi inancında rolleri olan birçok "iyi, iyiba-

ba" vardır.

Yezidilerin varolan birçok örf ve adetlerinden bahsederek konuyu uzatmış oluruz.

Yezidi tarihinde en belirgin değişiklik Misafir oğlu Şeyh Adi'nin Şam'dan Laleş'e, Yezidi bölgesine gelmesiyle oluşmuştur. Şeyhadi, Tanrıbilir, sınırsız keramet sahibi biriydi. Şeyh Adi, Melek Tavus'a inancını belirtti, Yezidiler de onun kerametini gördüler ve şeyhliğini kabul ettiler. Şeyh Adi Yezidilik inancında bazı değişiklikler yapmak istemiş ve bu amaçla da birçok kural ve sınırlamalar getirmiştir.

Şeyh Adi'yi takip eden şeyhler, yeğeni Şeyh Seher ve Şeyh Seher'in oğlu ve torunlarıdır. 2. Şeyh Adi ve oğlu Şeyh Hasan Yezidi inancında büyük değişiklik yapmışlardır.

Şeyh Adi'nin Laleş'i yeniden Yezidilere kazandırması ve o dönemde revaçta olan dervişlik ve sofilik kurumunu oluşturması, kendisini takip eden halife ve şeyhlerin işini kolaştırdı. Yezidilerin kendilerini savaşın ateşlerinden ve katliamlardan korumak için diğer kesimlerden uzak durmaları ve içine kapanmaları araştırmayı gerektiren bir konudur.

Yezidilerin içine kapanmaları, Şeyh Adi ve oluşturduğu sofilik ve dervişlik kurumu nedeniyle bazı Arap ve İslam kaynakları, Yezidiliğin İslamın bir kolu olduğunu, Yezidilerin yolunu şaşırması Müslümanlar olduklarını ve bu nedenle doğru yola getirilmeleri gerektiğini söylüyorlar. Ki, bu konu da

ayrıca araştırma gerektiren bir konudur.

Hicri 591 yılında dünyaya gelen 2. Şeyh Adî'nin oğlu Şeyh Hasan, dini etkisi ve çok sayıdaki müridleri gibi iki önemli faktöre dayanarak devlet kurmak istiyordu. Şeyh Hasan bu amaçla (Hükümet ve "İhtiyarî mergehê" denilen din adamlarından oluşan bir kurul ve ordu komutanlığı oluşturdu, onda bir oranında vergi sistemi kurdu) bakanlık sistemini, başkomutanlık sistemi oluşturdu, vergi aldı.

Yezidilik Şeyh Hasan döneminde güçlendi. Yezidiliğin güçlenip gelişmesi çevresindeki bey ve paşaları korkuttu. Bu güçler Yezidileri ortadan kaldırmak için planlar yaptılar.

Musul Paşası Bedreddin Lulu, Şeyh Hasan'ı Musul'da gaddarca öldürdü ve 644 (Hicri) yılında Laleş'e saldırdı. Hicri 654 yılında Yezidilere ikinci kez saldırıldı, Laleş yerle bir edildi, Şeyh Hasan'ın mezarı açılarak kemikleri yakıldı.

Bu olayı takip eden yüzyılda, Müslümanların Yezidilere saldırıları arttı. Müslümanları kıskırtmak amacıyla molla ve müftüler Yezidi katlinin helal olduğunu belirten fetvalar çıkardılar. Müslümanları Yezidilere karşı kıskırtan, Osmanlı valilerinin saldırı üstüne saldırı gerçekleştirmesine neden olan fetvalar arasında en önemlileri Kanuni Sultan Süleyman döneminde, İstanbul'da müftülük yapan Ebu Siud Amedi'nin, Abdullah Rabetki ve Molla Yahya Mizuri'nin

fetvalarıdır.

Evliya Celebi'nin, "Seyahatname" adlı eserinde de belirttiği gibi, Ahmed Melik Şah'ın Şingar Dağı'na yaptığı saldırıda, 16 binden fazla Yezidi öldürüldü, 10 binden fazla Yezidi kadın esir edildi. En kanlı saldırı 1831 yılında, Soran Beyi Mir Muhammed Revanduzi tarafından gerçekleştirildi.

Deyim yerindeyse "Yezidilerin belini kıran" bu saldırıda onbinlerce Yezidi öldürüldü, 10 binden fazla kadın esir edilip Yezidi beyi Mir Ali Bey ile birlikte Revanduz'a götürüldüler. Ayrıca Yezidileri zorla müslümanlaştırmak isteyen Osmanlı komutanı Ömer Vehbi Paşa da birçok saldırıda bulundu, Melek Tavus ve öteki kutsal sembolleri talan etti.

★★★

Her halkın kültüründe dünyanın yaratılması, Tanrı, ilk yaşamın ortaya çıkması, iyilik ve kötülüğün, ölüm ve ölümsüzlüğün kaynakları konusunda görüşler ve düşünceler vardır. Bu görüşler genel olarak anadilde ve sanatsal olarak dile getirilmişlerdir.

Burada şu soru gündeme geliyor: Atalarımız bize bu konuda ne gibi bir kültür bırakmışlardır? Bazı kişiler, "Kürt kültürü bu konuda fakirdir, bu alanda bize bırakılanların tarihi 2-3 yüzyılı geçmez" diyebilirler.

Ama hiçbir kuşkuya kapılmadan diyebiliriz ki, Yezidilik ve Kakayilik bu konuda bize öylesine kıymetli ve tarihi bir mirası korumuş ve bırakmış-

lardır ki, eğer hepsini biraraya toplar ve gerekli çalışmayı yaparsak, uluslararası mitolojide hak ettiği yeri alabilir.

Örneğin: Yezidilerin kutsal metinlerinden olan Zebuni, Meksur, Dünyanın Yaratılması, Şeyh Abubekir ve Yakub beyitleriyle, Kakayilerin kutsal metinleri, Tanrı, dünyanın yaratılması, melekler ve peygamberlerin gelmesi konusundaki öngörülerini dile getiren metinlerdir. Kürtçe yazılan bu metinler Kürt edebiyatında önemli bir yere sahiptirler. Zebuni, Meksur ve Şeyh Ebubekir beyitlerinin metni "Êzidiyati" (Yezidilik) ve Gundiyati" (Köylülük) kitaplarında yer almaktadır. (4)

Ayrıca Yezidilerin "Tufan" olayı (Nuh'un Tufanı), "ölümsüzlüğe ulaşma" konusunda özel görüşleri vardır. Mir Mih, Felek ve Makedonyalı İskender adlı destanlarda bu görüşleri bulmak mümkündür. Bu destanlar, Kürt tarihi ve mitolojisinin önemli bir parçasıdır. Destanların içeriğinden bahsetmek konunun uzamasına neden olacağından sadece adlarını vermekle yetineceğiz.

Yezidiler, başlarına gelen bunca felakete rağmen, Kürt etnoğrafyası hakkında fikir veren birçok görüş ve günlük davranışı koruyarak günümüze kadar getirmişlerdir.

■ Şiir ve edebiyat alanında

Bilindiği gibi Yezidi beyt ve kutsal metinlerinin hepsi Kürtçedir, içeriği Avesta'nın kitalarında olduğu dervişlik ve

Tanrıtanırlık üzerinedir.

Biz bu metinleri biraraya getirmek için yürüttüğümüz çalışmalar esnasında, Kürt şiirinde bilinmeyen bir dönemi, kaybolan bir halkayı da ilk defa gün yüzüne çıkardık.

Biliyoruz ki, Kürt şiiri **Ali Heriri, Feqiyê Teyran ve Melayê Cıziri** ile başlıyor ve bundan 400 yıl öncesine dayanıyor. Elbette **Baba Tahîr Hemadani**'yi de unutmamak gerekir. Ama Yezidilerin kutsal metinlerinde 5 şair isminin geçmesi dikkat çekici bir durumdur. Bu 5 şair ilk Kürtçe şiirin yazılmasından 8 yüz yıl önce Laleş'de, Şeyh Adi döneminde şiir yazmışlardır. Şimdiye kadar, bu 5 şairin adlarına ve eserlerine Kürt edebiyatı ve tarihi kitaplarında rastlamadık.

Bunlardan sadece Şeyh Fahir Adi'nin adı İbn-i Tolun'un "Zehayir el Qesir fi Tercumet Nubel el Esir" (dönemin ünlülerinin tanıtılması) adlı kitabında geçiyor. Sözkonusu kitapta İbn-i Timi'nin fetvasından bahsedilirken şöyle deniliyor:

"Yezidiler kutsal kitaba inanmıyor ve takip etmiyorlar, sadece Şeyh Fahir'in beyitlerine inanıyorlar."

Bu 5 şairin adları şöyle: Hesed el Tewri, Hıdır Zende, Pir Reş Heyran, Pise Cemi, Şeyh Fahir Adi. Ki bazılarının torunları halen yaşıyor.

■ Kürt müziği alanında

Yezidilerin her kutsal metni ayrı bir makamla, def ve şibab eşliğinde söylenmektedir. Bu makamlar Kürt müziğinin

çok değerli örnekleridir.

Yezidilerin Kutsal metinleri Kürtçe yazılmıştır. Komşu halkların konuştukları dillerin etkisi çok azdır. Yezidiler Kur'an okumadıkları için Arapça'nın etkisi altında değildiler. Bu nedenle sözkonusu metinlerde, müslüman Kürtlerin kullanmadıkları yüzlerce öz Kürtçe kelime ve deyimler vardır. Yezidilerin Kutsal metinleri Kürt dilini zenginleştirmişlerdir.

■ Çağdaş sanat ve edebiyat alanında

Kürt romanının babası Ereş Şemo, Heciyê Cindî, Casimê Celîl, Qanatê Kurdo, Mîroyê Esad, Ordîxan ve Celîlê Celil kardeşler, Eskerê Boyîk, Tîmûrê Xelîl, Sîyamendê Sîyamend vb. çağdaş Kürt edebiyatına önemli katkı sunan yazar ve şairler Yezidi olup Kürtlerin gurur kaynağıdır.

■ Ulusal kurtuluş mücadelesi alanında

Yezidiler, Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesinde güçleri oranında yer almışlar, fedakarlık yapıp şehidler vermişlerdir. Bugün de kurtuluş mücadelesi içinde aktif olarak yer almakta, fedakarlık yapmaya devam etmektedirler. 20. yüzyılın başlangıcında, Milli'li İbrahim Paşa'ya yönelik ağır saldırılar yapan Arap aşiretleri, Yezidileri tarafsızlaştırma ve İbrahim Paşa'ya desteklerini kesmek için, Yezidi lideri Hesenê Genco'ya birçok vaadde bulundular, İbrahim Paşa'nın or-

Yezidiler, Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesinde güçleri oranında yer almışlar, fedakarlık yapıp şehidler vermişlerdir. Bugün de kurtuluş mücadelesi içinde aktif olarak yer almakta, fedakarlık yapmaya devam etmektedirler. 20. yüzyılın başlangıcında, Milli'li İbrahim Paşa'ya yönelik ağır saldırılar yapan Arap aşiretleri, Yezidileri tarafsızlaştırma ve İbrahim Paşa'ya desteklerini kesmek için, Yezidi lideri Hesenê Genco'ya birçok vaadde bulundular, İbrahim Paşa'nın ortadan kaldırılmasından sonra kendisinin Milli aşiretinin lideri olacağı sözünü verdiler. Ama ulusal bilince sahip Hesenê Genco bu teklifi kabul etmeyerek Arap liderlere şöyle dedi. "Benim Yezidi olduğum doğrudur, ama vücudumda dolaşan kan Kürt kanıdır." Hesenê Genco da Arap aşiretlerinin saldırılarına karşı savaştı ve Arapların bozguna uğratılmasında rol oynadı.

tadan kaldırılmasından sonra kendisinin Milli aşiretinin lideri olacağı sözünü verdiler. Ama ulusal bilince sahip Hesenê Genco bu teklifi kabul etmeyerek Arap liderlere şöyle dedi. **"Benim Yezidi olduğum doğrudur, ama vücudumda dolaşan kan Kürt kanıdır."** Hesenê Genco da Arap aşiretlerinin saldırılarına karşı savaştı ve Arapların bozguna uğratılmasında rol oynadı.

Güney Kürdistan'da, "1961 Eylül Devrimi"nin başlağıcından bugüne kadar, Yezidilerle kardeşleri Peşmergeler eleledirler.

1975 yenilgisinde, diktatör Bağdat rejimi herşeyden önce intikamını Yezidi aydınlardan aldı, birçok aydını zindanlara doldurdu. Bunun üzerine bir kısım aydınlığımız dağlara, peşmergelerin yanına çıktı, bir kısmı ise Avrupa'ya göçetti.

Güney Kürdistan'da, 1991 Mart'ın da gerçekleşen başkaldırı sonucunda ülkenin bir bölümü kurtarıldı. Ama ne yazık ki Yezidilerin yaşadığı bölgelerin yüzde 90'ı, Bağdat rejiminin kontrolü altında kaldı, şu anda da Yezidilerin büyük diktatörlük rejiminin baskısı altındadır.

Birkaç Yezidi aydın, kurtarılmış bölgelere geçip, bölgedeki özgürlükçü partilerin de yardımıyla, Dihok'da, "Bingeha Laliş yê Rewşenbiri" (Laleş Kültür Merkezi) adı altında bir kültür ve sanat kurumu oluşturdular. Yezidi dinini tanımak

ve tanıtmak, eski Kürt kültürünü araştırmak için "Laleş" adında Kürtçe ve Arapça bir dergi yayınladılar.

Söylemeye değer ki, "Laleş Kültür Merkezi"nin faaliyetleri kısa sürede yankı buldu. Biz Yezidi kültürü ve dini ile ilgili metinlerin büyük bir bölümünü topladık, önemli bir arşiv olarak Kürt ve yabancı araştırmacıların hizmetine sunduk. Yurtdışında da, özellikle de Almanya'da çok sayıda Yezidi vardır. Yurtdışındaki duyarlı Yezidiler "Yekitîya Êzîdiyên Kurdistanê, (Kürdistanlı Yezidiler Birliği), "Mala Êzîdîya Ji Bo Çand – Olê" (Yezidi Evi, Almanya'nın Oldenburg kentinde), "Bingehê Êzîdîyan li Derwayê Welat" (Yurtdışı Yezidiler Merkezi) gibi birçok dernek, kurum ve kuruluş oluşturdular. Bu kuruluşlar birçok sosyal ve kültürel çalışmalar yaptılar, yapıyorlar, "Laleş", "Roj" (Güneş) ve "Dengê Êzîdîyan" (Yezidilerin Sesi) gibi dergiler yayınladılar. Oldenburg'daki Yezidi Evi'nin çıkardığı Yezidilerin Sesi adlı dergi, Kürtçe, Almanca, Arapça, İngilizce ve Türkçe yayınlıyor. Ayrıca Yezidi Evi internette bir sayfa açtı, bu sayfada Yezidi Evi'nin çalışmaları yansıtılıyor, sayfada ayrıca Yezidi çocuklarının kendi kültürlerini ve dillerini öğrenmeleri için ayrı bir bölüm de var. Tüm Kürt kültür kurum, kuruluşlarına, Kürt aydınları ve araştırmacıların çağrımız, Ye-

zidilerin bu kuruluşlarına yardımcı olmaları, hiç olmazsa çalışmalarına engeller çıkartmamalarıdır. Ulusal kültür zenginliklerimizin toplanması ve Yezidiliğin bilimsel araştırmaya tabi tutulması çabalarında Yezidi aydınlara destek olmak, Yezidilerin sözkonusu kurum ve kuruluşlarına yardım etmek yurtseverliğin getirdiği bir görevdir. Bu yardım ve destek aynı zamanda Kürt kültürüne hizmettir.

★★★

(*) *Kürtçe olarak kaleme alınan ve kısa bir özeti 1998 Newroz'u'nda, Amerika'da, "New Jersey Üniversitesi Bedlisi Merkezinde" düzenlenen bir toplantıda sunulan bu yazı H. Tek tarafından Türkçeleştirildi.*

1- Êzîdîyatî (Yezidilik), Hıdır Süleyman, Halil Cindi, Kürtçe, Bağdat 1979, sh. 7

2- Şêxan – Şêxan Begi (Şeyhan ve Şeyhan Beyi), Hıdır Süleyman, Sadulla Şeyhani, Bağdat, 1989

3- 1-Êzîdîyatî, Hıdır Süleyman, Halil Cindi, Kürtçe, Bağdat 1979, sh. 37

4- Êzîdîyatî li ber ronahîya hînek tekstên Ola Êzîdîya (Bazı Yezidi metinlerin ışığında Yezidilik), Hıdır Süleyman, Xelil Cindi, Bağdat, 1979, Gundîyatî (Köylülük), Hıdır Süleyman, Bağdat 1985

Bu yazı daha önce iki bölüm halinde Roja teze gazetesinde yayınlanmıştır

PKK bila girtîyan berde!

Bila Dewleta Tirk dev ji lîstikên xwe berde!

Gor xeberên ku gihîştin guhê me û di medyayê da cî girtin, PKK gelek endam û gerîllayên xwe, ku sîyaseta PKK ya dawî rexne dikin û dixwazin jê veqetin girtîye û bi îxanetê gunekar dike. Jîyana van kesan di xeterê da ye. "Rêxistina Gelên Bin Zulmê" çend roj berê beyanek derxist û ji bona vê yekê rêvebirên PKK gunekar kir.

Tiştên hanê ji bo PKK ne xerîb in û salên berê jî gelek caran çêbûn. Lê tiştê xerîb ew e, PKK vî tiştî di demeke usa da dike ku êdî dijî dewleta Tirk dev ji şer berdaye û gotina aşitî û demokratîyê di devê xwe da wek benîştî dicû. Lê tiştê herî xerîbtir helwesta Avdilla Ocalan e. Ocalan ji cizîra îmrallyê bi destê awûqatên xwe ji PKK ra fermanan û jî raya giştî ra mesajan dişîne û van kesan gunekar dike û laf û gefan li xelkê dixwe. Yek ji van mesajan di meha heziranê da di kovara PKK Serxwebûnê, hejmar 222 da hat weşandin.

Ocalan di vê mesajê da van kesan wek xaîn nîşan dide, dibêje em di halê şer da ne û divê ev kes gor qanûn û qeydeyên şer bînin cezakirin, ango bînin kuştin.

Eva çi ecêba giran e, çi tezad e! Dinya alem, Kurdên welatparêz, tevî wan jî Tirkên demokrat xwe diwestînin û diêşînin ku li Tirkîyê ceza dardakirinê û astengên li pêş azadiya ramanî rabe, lê mehkûmê ceza dardakirinê Ocalan, heqê eşkerekirina bîr û ray jî hevalên xwe ra û jî xelkê ra nasnake û bê perwa emir û ferman dide ku ew bînin cezakirin, bînin kuştin!...

Bi vî awayî çawa bawerîya xelkê bi Ocalan bê, çawa bi PKK bê? Gotinên li ser aşitî û demokratîyê û kirinên han gelo li hev tînin?

Ev çi helwesta ecêb e ku PKK berekî va bi dewleta Tirk ra aşitîyê dixwaze, pêşniyara civakeke demokrat dike, bona vê yekê jî şer bi yek alî disekinîne, lê dijî welatparêzên Kurd û dijî heval û hogirên xwe şer û pevçûnê her dimeşîne?

Partîya me, bona van bûyerên dawî, bala rêvebirên PKK dikişîne, ji wan dixwaze ku tu zirarê nedin van girtîyan, wan serbest bihêlin û ger ew kes dixwazin ji PKK veqetin, ji vê daxwazê ra hurmet bikin. Wekî din, دنیا alem wê bibîne ku hemû gotinên PKK li ser aşitî û demokratîyê gotinên vik û vala ne û PKK di warê netewî û navnetewî da li himber raya giştî mehkûm be.

Lê tiştê herî mihîm ev e ku, Ocalan van mesajan bi destê awûqatên xwe ji nava çar dîwarên Îmrallyê bi rehetî dişîne der, ku hemû gotin û kirinên xwe li ber çavê dewleta Tirk e. Gelo ku dewleta Tirk destûrê nede û heya nexwaze, ew dikare vî karî bike?

Herkes jî zane ku Ocalan roja hatîye girtin ketîye xizmeta dewleta Tirk û gor emir û fermanên leşker bi kar dike. Bona vê yekê jîyana wî bexşandine. Kirin û gotinên Ocalan sedî sed gor sîyaseta dewleta Tirk e û ew mesajên xwe bi destûra wan û bi rîya awûqatên xwe dişîne der.

Ev mesajên teslîmbûnê ne ji bo gelê Kurd, lê mesajên çavtirsandin û kuştinê ne ji bo wan kesan -çi heval û hogirên wî çi kesên welatparêz, serok û siyasîyên Kurdan- ku vî sîyasetê rast nabînin û rexne dikin.

Ew awûqatên ku van mesajan digerin, kirina wan jî ne karekî welatparêzî ye, lê karekî gelek qirêj e, ku êtîbar û şerefa huqûqnasan jî xirab dike. Ew bi vî awayî dibin haletê dek û dolavan, dibin haletê karekî pîs. Bi vî awayî ew jî dibin parçeyek ji çerxa dewleta Tirk.

Bona vê yekê, ger tiştekî xirab bibe, berpirsiyarê vî tiştî, berî Ocalan, berî PKK û berî van awûqatên berdestik, dewleta Tirk bi xwe ye.

Ger ew kesên girtî di destê PKK da bînin kuştin, berpirsiyar ne tenê PKK, her usa jî dewleta Tirk e.

PKK hêzên xwe yê nav welat derxiste der, li Kurdîstana Başûr bi cî kir, nuha wan kiş dike ser Kurdên Başûr, da ku gor dilê dewleta Tirk dezgeyê heyî xirab bike. Berpirsiyarê vî tiştî jî dewleta Tirk e.

Ger sibê, dijî rêber û kadrên sîyasî yê Kurd bi destê PKK û kesên provokator êriş çêbin, berpirsiyarê xirabiyên han jî dîsa dewleta Tirk e.

Piştî ku Dewleta Tirk bi alîkariya hinekan Ocalan bi dest xist, bi rîya wî bendê PKK kir destê xwe û PKK kir xizmeta xwe, nuha jî dixwaze dîsa bi destê Ocalan tevgera Kurd bi tevayî vemirîne û di pêvajoya endametiya Yekitiya Ewropê da jî hemû astengên pîrsa Kurd xilas be. Bona vê yekê jî, hewl dide û hemû rê olaxên qirêj bi kar tîne, da ku hêz û rêxistinên Kurd ku vî lîstikê dibînin û dixwazin pêşî lê bigrin, bê tesîr bike, ji ortê hilîne.

Dewleta Tirk, çawa berî 12 îlonê PKK dijî tevgera Kurd bi kar anî, îro jî dixwaze dîsa usa bike.

Lê ev hewes û xeyala vemirandina tevgera Kurd wê careke din di dilê wan da bimîne.

Em, wek Partîya Sosyalîst a Kurdistan, him gelê Kurd, him jî raya giştî ya dinyayê dijî vê plana qirêj hişyar dikin. Divê kes dijî dek û dolavên dewleta Tirk, dijî vê çerxa zulmê, teror û kuştinê bêdeng nemîne.

Divê Yekitiya Ewropa ku xwe hazir dike Tirkîyê bigre nav refên xwe, ji herkesî zêdetir hişyar be. Birpirsiyariya Yekitiya Ewropa jî ya herkesî zêdetir e.

Em careke din gazî hemû welatparêzên Kurd, gazî rêxistinên sîyasî û demokratîk dikin ku, dijî dafikên dewleta Tirk, dijî biryar û kiryarên PKK ku zirara xwe wê bide doza Kurd, bêdeng nemînin û helwestekî baş bigrin. Kî li himber wan plan û karên xirab bêdeng bimîne, lê seyr bike, wekî duh, sibê jî wê gunekar be.

Em gazî wan kesan dikin ku bi dil û daxwazên paqij, bi bîr û baweriyên baş, bo rizgarkirina welat û millet di refên PKK da cî girtine, divê wan plan û dezgeyên xirab bibînin û helwesteke baş bigrin. Li himber wan du rê heye: Ewê li refên sazûmana dagirker û kolidar û xulamên wan bin, yan li ba gelê Kurd?

Welatparêzî ne ew e ku mirov bikeve xizmeta Dewleta Tirk û êrişî welatparêzên Kurd bike.

Ger îxanetek heye ev e! 21 Tîrmeh, 2000

Partîya Sosyalîst a Kurdistan (PSK)

W

e

ş

a

n

ê

n

DENG